

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NESİBE BİNT KA'B'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Sena BULUT

Yüksek Lisans Tezi

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Hadis Bilim Dalı

HAZİRAN 2024

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

NESİBE BİNT KA'B'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Tez Yazarı
Sena BULUT

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Emine ERDOĞAN MARSAK

HAZİRAN 2024
ELAZIĞ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Başlığı:	NESİBE BİNT KA'B'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ
Yazarı:	Sena BULUT
Tez Öneri Tarihi:	04.11.2021
Savunma Tarihi:	10.05.2024

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Emine ERDOĞAN MARSAK

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Başkan: Doç. Dr. Musa ERKAYA

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Üye: Doç Dr. Ekrem YÜCEL

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun ...../...../20..... tarihli toplantısında
tescillenmiştir.

Prof. Dr. Murat SUNKAR

Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım **“NESİBE BİNT KA’B’IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ”** Başlıklı Yüksek Lisans Tezi’min içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

07/06/2024

Sena BULUT

ÖN SÖZ

İslâm dininin iki temel kaynağı Kur'an-ı Kerim ve sünnetin yaşanmasında bize örneklik teşkil edip yol gösteren sahâbe neslinin önemi izahtan vârestedir. Onlar, Kur'an-ı Kerim'in maksadının anlaşılması, kapalı ifadelerinin açıklanması ve detaylandırılması, emir ve yasaklarına uyulması gibi hususlarda zaruri olan sünnetin muhafaza edilmesine ve ondan istifade edilmesine vesile olmuşlardır.

Onlar Hz. Peygamber'in arkadaşları ve öğrencileridir. Hadislerin sonraki nesillere intikali bağlamında sahâbe nesli dendiğinde üzerine yoğun çalışmalar yapılması vesilesiyle öncelikle erkek sahâbiler akla gelmektedir. Hadis ilmine katkıları bağlamında hanım sahâbiler üzerine çalışmaların az olması bizi bu alanda çalışma yapmaya teşvik etmiştir. Bu tezde çalışma alanı olarak birçok kez Hz. Peygamber'in takdirini, yakınlığını kazanması ve hatta Allah Resûlu'nun duasına mazhar olması sebebiyle hanım sahâbilerden Ümmü Umâre künyesi ile bilinen Nesibe bint Ka'b seçilmiştir.

Hazrec kabilesine mensup Ümmü Umâre künyesi ile bilinen hanım sahâbî Nesibe bint Ka'b, Rebâb bint Abdullah ile Ka'b b. Amr'ın kızıdır. Zeyd b. Âsım ile evliliğinden Abdullah ve Habib isminde iki oğlu, Gaziyye b. Amr ile evliliğinden Temîm ve Havle adında iki çocuğu dünyaya gelmiştir. Kendisi gibi hadis rivayetleriyle meşhur oğlu Abdullah b. Zeyd, Vahşi b. Harb ile sahte peygamber Müseylime'ye karşı ettikleri mücadelede son darbeyi vurarak Müseylime'yi öldüren kişi olmuştur. Doğum tarihi bilinmeyen Nesibe bint Ka'b 13/634'te vefat etmiştir. O, ensardan Müslüman olan ilk hanım sahâbilerdendir. Bey'atü'l-harb diye anılan İkinci Akabe Biati'nda bulunarak Resûlullah'a biat edenler arasındadır. Uhud ve Benî Kurayza Gazvesi'ne, Bey'atü'rıdvân'a, Hudeybiye Antlaşması'na, Hayber'in Fethi'ne, Umretü'l-Kazâ'ya ve Huneyn Gazvesi'ne katılarak birçok hanım sahâbenin Rasulullâh'ı müşahede edemediği vakıâlara şahitlik etmiş, bunları aktarmış ve onun başına gelen hâdiseler de başka râviler tarafından nakledilmiştir. Onun harb konulu rivayetleri, temel hadis kaynaklarının cihad ve siyer bölümlerinden ziyade tabakât ve terâcim kaynaklarında yer almıştır. Bu eserlerdeki rivayetlere çalışmamızda katıldığı gazveler ve antlaşmalar bölümünde yer verilmiştir. Hadis kaynaklarında ise Nesibe bint Ka'b'ın birbirinden farklı lafızlarla aktarılan ve gazveleri konu edinmeyen rivayetleri bulunmaktadır. Bunlar tetkik edildiğinde muhtevanın abdest, oruç ve sebeb-i nüzûl konuları üzerine kümelendiği görülmektedir. Çalışmamızda detaylı sened ve metin tahlilleriyle inceleyeceğimiz bölümü ise bu başlıklar oluşturmaktadır.

Tezin giriş kısmında araştırmamızın konusu, amacı, önemi, kaynakları ve yönteminden bahsedilmiştir. Birinci bölümde ağırlıklı olarak tabakât, terâcim kitaplarından yararlanılarak hayatı ele alınmıştır. Bu başlık altında şeceresine, ailesine, yaptığı evliliklere, çocuklarına, vefatına değinilmiş ve hakkında söylenenler değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Nesibe bint Ka'b'ın savaşlarda yer alan bir hanım olması, tabakât ve terâcim kaynaklarında sıklıkla savaşlarda yaşadığı ve müşahede ettiği vakıâlar üzerinde durulması sebebiyle İslâm'da savaş anlayışı hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca kadınların savaşa dâhil olma süreci ve savaş esnasındaki rolleri hakkında değerlendirmeler yapılmış, rivayet olmaları cihetiyle katıldığı savaşlar ve antlaşmalar tetkik edilmiştir. Üçüncü bölümde Nesibe bint Ka'b'ın rivayetleri ve râvileri incelenmiştir. Aynı başlık altındaki Kütüb-i Tis'a içerisinde yer alan rivayetlerin sened ve metin açısından tahlilleri yapılmıştır. Son olarak bütün rivayetlerin isnad şemaları oluşturulmuştur. Sonuç kısmında elde edilen bilgiler kısa, öz bir şekilde vurgulanmış ve çalışma kaynakça ile sonlandırılmıştır.

Bu süreçte desteğini her zaman hissettirip önerilerini istifademize sunan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Emine ERDOĞAN MARSAK'a müteşekkir olduğumu ifade etmek isterim.

Sena BULUT
ELAZIĞ 2024

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	I
ÖN SÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Önemi.....	1
1.4. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi.....	1
2. NESİBE BİNT KA'B'IN HAYATI.....	3
2.1. Nesibe bint Ka'b'ın Hayatı.....	3
2.1.1. İsmi ve Şeceresi.....	3
2.1.2. Ailesi.....	3
2.1.3. Evlilikleri.....	4
2.1.4. Çocukları.....	4
2.1.5. Vefatı.....	6
2.1.6. Hakkında Söylenenler.....	6
3. NESİBE BİNT KA'B'IN KATILDIĞI GAZVELER VE ANTLAŞMALAR.....	7
3.1. İslâm'da Savaş Anlayışının Değerlendirilmesi.....	7
3.1.1. Kadınların Savaşa Dâhil Olma Süreci ve Savaş Aşamalarındaki Rollerini.....	11
3.2. Nesibe bint Ka'b'ın Katıldığı Gazveler ve Antlaşmalar.....	14
3.2.1. Bey'atü'l-harb: İkinci Akabe Biatı.....	15
3.2.2. Uhud Savaşı.....	15
3.2.3. Benî Kurayza Gazvesi.....	17
3.2.4. Bey'atürrıdvân.....	17
3.2.5. Hudeybiye Antlaşması.....	18
3.2.6. Hayber'in Fethi.....	19
3.2.7. Umretü'l-Kazâ.....	20
3.2.8. Huneyn Gazvesi.....	21
3.2.9. Yemâme Savaşı.....	22
4. NESİBE BİNT KA'B'IN RİVAYETLERİ.....	24
4.1. Oruç Rivayetleri.....	24
4.1.1. Tirmizi'de Yer Alan Rivayetler.....	27
4.1.1.1. Rivayetlerin Sened Açısından Tahlili.....	27
4.1.2. İbn Mâce'de Yer Alan Rivayetler.....	31
4.1.2.1. Rivayetlerin Sened Açısından Tahlili.....	31
4.1.3. Dârimî'de Yer Alan Rivayet.....	33
4.1.3.1. Rivayetinin Sened Açısından Tahlili.....	33
4.1.4. Ahmed b. Hanbel'de Yer Alan Rivayetler.....	34
4.1.4.1. Rivayetlerin Sened Açısından Tahlili.....	34
4.1.5. Oruç Rivayetlerinin Metin Açısından Tahlili.....	37
4.2. Abdest Rivayetleri.....	38
4.2.1. Ebû Dâvûd'da Yer Alan Rivayet.....	39
4.2.1.1. Rivayetinin Sened Açısından Tahlili.....	39
4.2.2. Nesâî'de Yer Alan Rivayet.....	39

4.2.2.1. Rivayetın Sened Açısından Tahlili	39
4.2.3. Abdest Rivayetlerinin Metin Açısından Tahlili	40
4.3. Sebeb-i Nüzül Rivayetleri	41
4.3.1. Tirmizî’de Yer Alan Rivayet	42
4.3.1. Rivayetın Sened Açısından Tahlili	42
4.3.2. Sebeb-i Nüzül Rivayetinin Metin Açısından Tahlili.....	44
4.4. İsnad Şeması	45
4.4.1. Oruç Rivayetleri.....	46
4.4.1.1. Habib b. Ebî Sâbit Rivayeti	46
4.4.1.2. Habib b. Zeyd Rivayetleri.....	47
4.4.1.2.1. Şu’be Rivayetleri.....	47
4.4.1.2.1.1. Vekî’ Rivayetleri	48
4.4.1.2.1.2. Muhammed b. Ca’fer Rivayetleri	49
4.4.1.2.1.3. Ali b. Ca’d Rivayetleri.....	50
4.4.1.2.1.4. Hâşim b. Kâsım Rivayetleri.....	51
4.4.1.2.1.5. Yahya b. Ebî Bekr Rivayetleri.....	52
4.4.1.2.1.6. Nadr b. Şümeyl ve Yahya b. Saîd Rivayeti	53
4.4.1.2.1.7. Yezîd b. Hârûn ve Ebû Dâvûd Rivayeti	54
4.4.1.2.1.8. Abdussamed b. Abdulvaris ve Hâlid Rivayeti.....	55
4.4.1.2.1.9. İsa b. Yunus ve İbrahim b. Humeyd Rivayeti.....	56
4.4.1.2.1.10. Abdulmelik b. İbrahim ve Ravh b. Ubâde Rivayeti.....	57
4.4.1.2.2. Şerik Rivayetleri.....	58
4.4.1.2.2.1. Ali b. Hucr Rivayetleri	58
4.4.1.2.2.2. Zekeriya b. Yahya Rivayetleri.....	59
4.4.1.2.2.3. Ali b. Hakîm Rivayetleri	60
4.4.1.2.2.4. Esved b. Âmir ve Yahya b. Abdulhamid Rivayeti.....	61
4.4.2. Abdest Rivayetleri	62
4.4.3. Sebeb-i Nüzül Rivayetleri.....	63
4.4.3.1. Cerîr b. Abdulhamîd Rivayetleri	63
4.4.3.2. Süleyman b. Kesir Rivayetleri.....	64
5. SONUÇ.....	65
KAYNAKÇA	67
ÖZ GEÇMİŞ	

ÖZET

NESİBE BİNT KA'B'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Sena BULUT

Yüksek Lisans Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Hadis Bilim Dalı

Haziran- 2024, Sayfa: VII+70

İslâm dini sahâbe nesli ile sonraki nesillere intikal etmiştir. Dinin tevarüsünde, sünnetin icrası ve rivayetlerin aktarımında hem erkek hem de hanım sahâbiler katkıda bulunmuştur. Bu katkıda pay sahibi kimseler arasında İkinci Akabe Biatı'na iştirak eden iki hanım sahabiden biri olan Ümmü Umâre künyesi ile meşhur sahâbî Nesîbe bint Ka'b da yer almaktadır. Bu çalışmada Nesîbe bint Ka'b'ın hayatı, katıldığı savaşlar, rivayetleri, kendisinden hadis aktaran talebeleri, rivayetlerinde yer alan isnad zincirleri hakkında bilgiler verilmiştir. Onun rivayetleri abdest, oruç ve sebab-i nüzûl konularına yoğunlaşmaktadır. Hadis kaynaklarında ondan aktarılan toplam otuz sekiz rivayet bulunmaktadır. Hadislerin ikisi abdest, otuz biri oruç ve beşi sebab-i nüzûl hakkındadır. Çalışmamızda her bir konu başlığı altında hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerin sened ve metinleri bütünüyle ele alınmıştır. Ardından rivayetlerin Kütüb-i tis'a'da nasıl geçtiği üzerinde durulmuş ve detaylı bir isnad ve metin tahlili yapılmıştır. Daha sonra Nesîbe bint Ka'b aracılığıyla bize ulaşan rivayetler değerlendirilerek sonuç ve kaynakça ile çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hadis, Nesîbe bint Ka'b, Ümmü Umâre, Oruç, Cihad.

ABSTRACT

The Place Of Nasība Bint Ka’b In The Science Of Hadith

Sena BULUT

Master’s Thesis

FIRAT UNIVERSITY

Social Sciences Institute

Department of Basic Islamic Sciences

Hadith Field

June 2024, Pages: VII+70

The religion of Islam was passed down to the next generations through the generation of the companions. Both male and female companions contributed to the inheritance of the religion, the execution of the sunna and the transmission of the narrations. Among the people who contributed to this contribution is the famous companion Nasība bint Ka’b, with the name Ummu Umāre, who was one of the two female companions who participated in the second Aqaba allegiance. In this study, information is given about Nasība bint Ka’b’s life, the wars she participated in, her narrations, her students who reported hadiths from her, and the chains of attribution in her narrations. Her narrations focus on the subjects of ablution, fasting and the reason for revelation. There are a total of thirty-eight narrations reported from her in hadith sources. Two of the hadiths are about ablution, thirty-one are about fasting and five are about the reason for revelation. In our study, the narrations and texts of the narrations in the hadith sources under each topic were discussed in their entirety. Then, how the narrations were mentioned in al-Kutubu’t-Tis’a was emphasized and a detailed attribution and text analysis was made. Then, the narrations that reached us through Nasība bint Ka’b were evaluated and the study was concluded with the conclusion and bibliography.

Key words: al-Ḥadīth, Nasība bint Ka’b, Umm Umāra. Fasting, Jihad.

KISALTMALAR

Kısaltmalar

---

b.	: Bin, İbn (oğlu)
bint.	: Bint (kızı)
b.y.	: Basım yeri yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
H.z.	: Hazreti
h.	: Hicri
No.	: Numara
ö.	: Ölümü
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğerleri
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
c.c.	: Celle celâluhu
m.	: Milâdî

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışma, Ümmü Umâre künyesi ile bilinen Nesîbe bint Ka'b'ın hadis ilmindeki yerini konu edinmektedir. Bunun için öncelikle onun nesebi ve hayatı hakkındaki bilgilere yer verilecektir. Ümmü Umâre birçok gazveye katılmış ve gazveler esnasında sergilediği fedakârlıklar anlatılmış, daha çok bu yönüyle tanınmıştır. Ayrıca savaşlar esnasında tanık olduğu olayları kendisinin dile getirdiği de olmuştur. Tüm bunlar aktarılarak onu daha iyi tanıyabilmemiz sağlanacaktır. Daha sonra Nesîbe bint Ka'b'ın hadis ilmine katkıları, onun aracılığı ile bize ulaşan rivayetleri bağlamında tetkik edilecektir. Her bir konu başlığı altında hadis kaynaklarında geçen rivayetler bütüncül bir bakış açısıyla incelenecek ve Kütüb-i Tis'a'daki hadislerin sıhhat ve metin tahliline yer verilecektir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Çalışmamızın amacı Nesîbe bint Ka'b'ın hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgilere sahip olarak hadis ilmine katkılarını incelemektir. Hadis kitapları esas alınarak rivayette bulunduğu hadisleri aktarmak ve Kütüb-i Tis'a da zikredilen rivayetlerin sıhhat tespitini yapmaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Nesîbe bint Ka'b hayatı boyunca canını ve en değerli varlıkları evlatlarını İslâm dinine adanmış hanım sahâbilerden biridir. O, hanım fitratına rağmen savaşlarda gösterdiği davranışlar sebebi ile Allah Resûlu'nun duasına mazhar olmuştur. Rivayetleri ile hem hadis ilmine hem İslâm tarihine katkıda bulunmuştur. Öncü bir hanım sahâbî olmasına rağmen hadis ilmine katkıları ve rivayetlerinin ilmî değeri hakkında herhangi bir çalışmanın olmaması, bizi bu konuda çalışmaya teşvik etmiştir.

1.4. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi

Çalışmamızın birinci bölümünde Nesîbe bint Ka'b'ın hayatı işlenirken ağırlıklı olarak tabakât ve terâcim kaynaklarından yararlanılacaktır. Bu konuyu çalışmamıza vesile olan Halit Özkan'ın "Ümmü Umâre" adlı DİA maddesindeki kaynaklar dikkate alınarak zenginleştirilecektir. İbn Sa'd'ın *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, Ebû Nuaym'ın *Ma'rifetü's-sahâbe*, İbnü'l-Esir'in *Üsdü'l-ğâbe*, İbn Hacer'in *el-İsâbe*, İbn Abdilber'in *el-İsti'âb*, Mizzî'nin *Tehzîbü'l-kemâl*, Zehebî'nin *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, Zirikî'nin *el-A'lâm*, Cemmâîlî'nin *Menâkıbu'n-nisâ sahabiyyati* adlı eserleri merkeze alınarak hadis kitapları başta olmak üzere birçok eserden de faydalanılacaktır. İkinci bölümde Nesîbe bint Ka'b'ın katıldığı gazveler ve antlaşmalar kronolojik olarak sıralanacaktır. Hadis kaynakları ile birlikte önemli ölçüde İslâm tarihi kaynaklarına başvurulacaktır. Bu kısımda Vakıdî'nin *el-Meğazî* adlı eserinden büyük oranda istifade edilecektir. Gazveler ve antlaşmalar Nesîbe bint Ka'b'ın tanık olup dile getirdiği ya da onun yaşadıklarına tanık olanların aktardığı rivayetler çerçevesinde ele alınacaktır. Bu minvalde konunun bütünlüğü olması açısından savaşların sebepleri ve sonuçları hakkında gerektiği kadar bilgi verilecek ve bunun için ansiklopedi maddelerinden yararlanılacaktır. Hadis kaynakları da titizlikle taranacak konu ile ilgili bilgilere ulaşırsa eklenecektir. Bu bölümde ayetlerden de yararlanılacaktır. Üçüncü bölümde çok sayıda hadis kaynağı incelenecek ve bulunan hadisler konularına göre sınıflandırılacaktır. Ele

alınan konudaki rivayetlerin geçtiği kaynaklar kronolojik olarak zikredilecektir. Sened ve metinleri hakkında genel değerlendirmeler yapıldıktan sonra Kütüb-i Tis'a da yer alan rivayetlerin sıhhat tespiti yapılacaktır. Kütüb-i Tis'a eserleri sıhhat otoritesine göre sıralanacaktır. Her eserdeki rivayetler önce kendi içinde sırayla verilerek râvilerin cerh ve tadil durumları belirlenecektir. Râvi incelemeleri yapılırken İbn Ebî Hâtim'in *el-Cerh ve't-ta'dil* ve *el-İlel*'i, İbn Hacer'in *Takrîbü't-tehzîb ve Tehzîbu't-tehzîb*'i, İbn Hibbân'ın *es-Sikat*'ı ve *Kitâbu'l-mecrûhîn mine'l-muhaddissîn ve'd-Duafâ ve'l-metrûkîn*, Zehebî'nin *el-Kâşif*'i ve *Tezkiratu'l-huffâz*'ı, İclî'nin *Târîhu's-sikat*'ı, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ı, Buhârî'nin, *et-Târîhu'l-kebîr*'i, Suyûtî'nin *Tabakatu'l-huffâz*'ı, Ebû Dâvûd'un *Suâlâtu Ebû Ubeyd el-Âcurrî*, Nesâî'nin *Kitâbu'd-duafâ ve'l-metrûkîn*'i, Ukaylî'nin *Duafâu'l-kebîr*'i merkeze alınacaktır. Sonrasında Kütüb-i Tis'a rivayetleri birbiriyle mukayese edilerek sened ve metin tahliline yer verilecektir. Bu kısımda incelenen bütün rivayetlerin isnad şemaları oluşturulacaktır. Sonuç bölümünde elde edilen bilgiler değerlendirilecektir. Çalışmamız boyunca kaynak tetkiki açısından önemli ölçüde “الشاملة المكتبة” programında yer alan eserlerden ve râvi incelemelerinde “جوامع الكلم” programından yararlanılacaktır. Araştırmamızda kaynakların aslına ulaşıp çeviri kullanılmayacaktır. Yazar ve eser adları yazılışında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ndeki yazım şekilleri esas alınacaktır.

2. NESİBE BİNT KA'B'IN HAYATI

2.1. Nesibe bint Ka'b'ın Hayatı

Bu başlık altında ismi ve şeceresi, ailesi, yaptığı evlilikler, çocukları, vefatı konuları ele alınacaktır.

2.1.1. İsmi ve Şeceresi

Ümmü Umâre künyesi ile bilinen hanım sahâbî Nesibe bint Ka'b b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ğanem'dir. Neccar b. Mazin oğullarından, Hazrec kabilesine mensuptur. Ensardandır (İbn Sa'd, 1968: 8/412; Ebû Nuaym, 1998: 2/828; İbn Abdilberr, 1992: 4/1948; Mizzî, 1980: 35/372; İbnü'l Esîr, 1989: 1/443; İbn Hacer, h. 1415: 8/333-334).

Kaynaklarda Ümmü Umâre ile Ümmü Atıyye'nin mukayesesine rastlanmıştır. İsimlerinin "نسبية" şeklinde yazılmasından olsa gerek ikisi arasında bir karışıklık söz konusu olmuştur. Ebû Nuaym Ümmü Umâre (Ebû Nuaym, 1998: 6/3260) ve Ümmü Atıyye'nin (Ebû Nuaym, 1998: 6/3455) her ikisini de "Nuseybe bint Ka'b" ismiyle zikretmiştir. Ebu Ömer bu görüşü doğru bulmayıp Ümmü Atıyye'nin isminin "Nuseybe" olarak telaffuz edilmesiyle birlikte şeceresinin "bint Hâris" olması gerektiğini söylemiştir (İbnü'l Esîr, 1989: 6/280; İbn Hacer, h. 1415: 8/437; İbn Abdilberr, 1992: 4/1947). Zehebî Ümmü Atıyye'den "Nesibe bint Hâris" diye bahsetmiştir (Zehebî, 1985: 2/318). Genel olarak tabakat kitaplarında Ümmü Atıyye "bint Hâris" şeceresi ile zikredilmiştir (İbnü'l Esîr, 1989: 6/280; İbn Hacer, h. 1415: 8/437; İbn Abdilberr, 1992: 4/1947). Son olarak DİA'da Ümmü Umâre isminin "Nesibe bint Ka'b" (Özkan, 2012: 42/332), Ümmü Atıyye'nin ise "Nuseybe bint el-Hâris" (Güler, 2012: 42/314) olduğu görülerek günümüzdeki kafa karışıklığına son verilmiştir.

2.1.2. Ailesi

Babası Ka'b b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ğanem'dir. Annesi Rebâb bint Abdullah b. Habib. b. Zeyd b. Salebe b. Zeyd Menat b. Habib b. Abdi Harise b. Ğadab b. Ceşm b. el-Hazrec'dir. Taradığımız birçok kaynakta annesi ve babası hakkında başka bilgilere rastlanmamıştır.

Abdullah b. Ka'b b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ğanem b. Mâzin b. Neccâr (İbn Sa'd, 1968: 3/518; Ebû Nuaym, 1998: 4/1762; İbn Abdilberr, 1992: 3/981; İbnü'l Esîr, 1989: 3/268) Ümmü Umâre'nin ana baba bir kardeşidir. Züġaybe bint Evs b. Hâlid b. el- Ca'd b. Avf b. Mebzûl ile olan evliliğinden el-Hâris isimli bir çocuğu dünyaya gelmiştir (İbn Sa'd, 1968: 3/518). Bundan dolayıdır ki Ebu'l-Hâris lakabıyla bilinir. Künyesinin Ebû Yahyâ olduğunu dile getirenler de olmuştur (İbn Sa'd, 1968: 3/518; İbn Abdilberr, 1992: 3/981; İbnü'l Esîr, 1989: 3/268-269). Bedir Savaşı'na katılmış ve Hz. Peygamber'in ganimetlerinden sorumlu olmuştur (İbn Sa'd, 1968: 3/518; Ebû Nuaym, 1998: 4/1762; İbn Abdilberr, 1992: 3/981; İbnü'l Esîr, 1989: 3/268-269). Abdullah b. Ka'b, Uhud ve Hendek savaşlarına da katılmıştır (İbn Sa'd, 1968: 3/518). Medine ve Bağdat'ta aileleri bulunan Abdullah (İbn Sa'd, 1968: 3/518), Hz. Osman zamanında h. 30 yılında Medine'de vefat etmiştir (İbn Sa'd, 1968: 3/518; İbn Abdilberr, 1992: 3/981; İbnü'l Esîr, 1989: 3/269).

Bir kardeşi de Abdurrahman b. Ka'b b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr el-Ensârî el-Mâzinî'dir (İbn Hacer, h. 1415: 4/297-298; İbnü'l Esîr, 1989: 3/386; İbn Abdilberr, 1992: 4/1742). Ebû Leylâ künyesi ile bilinir (İbn Hacer, h. 1415: 4/297-298; İbnü'l Esîr, 1989: 5/269; İbn Abdilberr, 1992: 4/1742; Ebû Nuaym, 1998: 3/1516). Hz. Peygamber onun için Ebû Leylâ el-

Mâzinî nisbesini kullanmıştır (İbn Hacer, h. 1415: 4/297-298). İslâm tarihinde Bekkâin olarak bilinen sahabîler arasında zikredilir. Yedi sahabî Tebuk seferine katılmak istemiş ancak yoksulluktan dolayı binek bulamamışlardır. Resûlullah'a gelip durumlarını izah ederek onlara binek temin etmesini istemişlerdir. Hz. Peygamber, bunun mümkün görünmediğini söylediğinde üzülüp ağlayarak geri dönmüşlerdir. Bundan dolayı Bekkâin olarak adlandırılan bu sahabîler hakkında Tevbe suresi 92. ayet nazil olmuştur (Ebû Nuaym, 1998: 3/1516; İbn Abdilberr, 1992: 2/851-852; İbnü'l Esîr, 1989: 3/386; İbn Hacer, h. 1415: 4/297-298). Abdurrahman b. Ka'b ayrıca Hz. Peygamber tarafından Benî Nadîr Gazvesi'nde, Abdullah b. Selâm ile birlikte Nadîr yahudilerinin hurma ağaçlarını kesmekle görevlendirilmiştir (İbn Hacer, h. 1415: 4/297-298). Bedir (İbn Abdilberr, 1992: 2/851-852; İbnü'l Esîr, 1989: 3/386), Uhud (İbn Abdilberr, 1992: 4/1742; İbnü'l Esîr, 1989: 5/269; İbn Hacer, h. 1415: 4/297-298), Hendek Savaşı'na ve sonrasındaki savaflara (İbn Hacer, h. 1415: 4/297-298) katılmıştır. H. 24'de (İbn Abdilberr, 1992: 2/851-852), Hz. Ömer'in halifeliğinin sonlarında veya Hz. Osman'ın halifeliğinin ilk yıllarında vefat ettiği ifade edilmiştir (İbnü'l Esîr, 1989: 5/269; İbn Hacer, h. 1415: 4/297-298).

2.1.3. Evlilikleri

Ümmü Umâre, İslâm öncesi dönemde Zeyd b. Âsım b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ğanem b. Mazin b. Neccar ile evlenmiş, ondan Abdullah ve Habib isminde iki oğlu olmuştur (Ziriklî, 2002: 8/19; İbn Abdilberr, 1992: 4/1948; Mizzî, 1980: 35/372; İbnü'l Esîr, 1989: 6/371). Bu çocuklar Hz. Peygamber'e sahâbî olmuşlardır. Zeyd b. Âsım, Ümmü Umâre ile birlikte Akabe'ye, Bedir ve Uhud gazvelerine katılmıştır. Künyesi Ebû'l-Hasan'dır (İbn Abdilberr, 1992: 2/557; İbnü'l Esîr, 1989: 2/140).

Nesîbe bint Ka'b, Zeyd b. Âsım'dan sonra Gaziyye b. Amr b. Atiyye b. Hansa b. Mebzûl b. Amr b. Ğanem b. Mazin b. Neccar ile evlenmiştir. Ondanda Temîm ve Havle adında iki çocuğu olmuştur (İbn Sa'd, 1968: 8/412; Ziriklî, 2002: 8/19; İbn Hacer, h. 1415: 8/441). Gaziyye b. Amr da Akabe'ye katılıp biat edenlerdendir (Ebû Nuaym, 1998: 4/2269; İbnü'l Esîr, 1989: 4/39; İbn Hacer, h. 1415: 5/246). Ayrıca Uhud Gazvesi'ne de katılmıştır (İbn Abdilberr, 1992: 3/1253; İbnü'l Esîr, 1989: 4/39; İbn Hacer, h. 1415: 5/246). Gaziyye b. Amr'ın Ümmü Umâre'den olmayan Zeyd (İbn Abdilberr, 1992: 4/1627) ve Damra (İbnü'l Esîr, 1989: 1/443) isimli çocuklarının varlığı da elimize ulaşan bilgiler arasındadır.

Hz. Ebû Bekir'den gelen bir rivayete göre Ümmü Umâre üç evlilik yapmış, üçünden de çocuğu olmuştur. O, Gaziyye b. Amr'dan Temîm'in, Zeyd b. Âsım'dan da Müseylime'nin kestiği Habib ve Harre de öldürülen Abdullah'ın olduğunu söylemiştir. Üçüncü eşinin ismini unuttuğunu, ondan dünyaya gelen çocuğunun da öldüğünü dile getirmiştir (Cemmâilî, 1994: 1/57; İbn Sa'd, 1968: 8/416).

2.1.4. Çocukları

Bir oğlu Abdullah b. Zeyd b. Âsım b. Ka'b b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ğanem b. Mâlik b. Neccar el-Ensârî'dir (İbn Hacer, h. 1326: 5/223; Mizzî, 1980: 14/539; İbn Abdilberr, 1992: 4/1948; İbnü'l Esîr, 1989: 3/146; İbn Hacer, h. 1415: 4/85). İbn Ümmü Umâre olarak bilinir (Zehebî, 1985: 2/377; İbn Abdilberr, 1992: 4/1948; İbnü'l Esîr, 1989: 3/146). Künyesi Ebû Muhammed'dir (Ebû Nuaym, 1998: 2/828; İbnü'l Esîr, 1989: 1/443; İbn Hacer, h. 1415: 4/85). Kardeşi Habib'in intikamını almak için yalancı Müseylime'yi öldürmek istemiştir. Yemame savaşında Vahşî b. Harb ile Müseylime'ye karşı ettikleri mücadelede Abdullah son darbeyi vurarak

Müseylime'yi öldüren kişi olmuştur (İbn Hibbân, 1973: 3/224; Mizzî, 1980: 14/539; Zehebî, 1985: 2/378; İbn Hacer, h. 1326: 5/223; İbn Abdilberr, 1992: 4/1948; İbnü'l Esîr, 1989: 3/146; İbn Hacer, h. 1415: 4/85). Bedir'e katılıp katılmadığı konusunda ihtilaf bulunmaktadır (Zehebî, 1985: 2/378; İbnü'l Esîr, 1989: 3/146; İbn Hacer, h. 1415: 4/85). Katıldığını söyleyenlerin yanında (Ebû Nuaym, 1998: 3/1653) katılmadığı görüşünü sahih bulanlar da vardır (İbn Hacer, h. 1326: 5/223; İbn Abdilberr, 1992: 4/1948; İbnü'l Esîr, 1989: 3/146). Uhud Gazvesi'ne katılmıştır (Mizzî, 1980: 14/539; İbn Hacer, h. 1415: 4/85). Hz. Peygamber'den birçok hadis aktarmış; ancak Allah Resûlu'nun abdest alış şeklini gösterdiği rivayetiyle şöhret bulmuştur (Zehebî, 1985: 2/377; Mizzî, 1980: 14/539; İbn Hacer, h. 1326: 5/223; İbn Abdilberr, 1992: 4/1948; İbn Hacer, h. 1415: 4/85; İbn Hibbân, 1973: 3/224).

Şöyle ki bir adam, Amr b. Yahya'nın dedesi olan Abdullah b. Zeyd'e gelip "Allah Resûlu'nun nasıl abdest aldığını bana gösterir misin?" diye sordu. Abdullah b. Zeyd "Evet" dedi. Su istedi. Elleri su döktü ve iki kere yıkadı. Ağzına ve burnuna üçer defa su vererek püskürttü. Sonra üç defa yüzünü yıkadı. İki kolunu dirseklere kadar ikişer defa yıkadı. Sonra başını iki eliyle ön taraftan başlayıp ellerini ensesine kadar götürerek tekrar öne kadar getirip meshetti. Sonra da ayaklarını yıkadı (Buhârî, h.1415: Vudû, 38 No: 185).

Başka bir hadiste ise Hibbân b. Vâsi' 'nin babasının "Abdullah b. Zeyd'den, Hz. Peygamber'in başını meshettiği sudan başka bir su ile kulaklarını meshettiğini işittim" dediği rivayet edilir (Hâkim en-Nîsâbü'rî, 1990: 1/253 No: 539). Bazı kaynaklarda abdestte kulakların meshedildiğinin Abdullah b. Zeyd'in vesilesi ile öğrenildiği zikredilir (Çakan, 1988: 1/143).

O, Resûlullah'tan hadis rivayet etmiş. Ondan ise Saîd b. Müseyyeb, yeğeni Abbad b. Temîm, Yahyâ b. Umâre, Vâsi' b. Hibban gibi muhaddisler rivayette bulunmuştur (Mizzî, 1980: 14/539; İbn Hacer, h. 1326: 5/223; Ebû Nuaym, 1998: 3/1653; İbn Abdilberr, 1992: 4/1948; İbnü'l Esîr, 1989: 3/146; İbn Hacer, h. 1415: 4/85). Harre günü biri Abdullah b. Zeyd'e gelerek "İbn Hanzala ölüm üzerine insanlardan biat alıyor" dediğinde, Abdullah b. Zeyd "Ben Resûlullah'tan sonra hiç kimseye biat etmem." diyerek karşılık vermiştir (Buhârî, h. 1415: Cihad ve Siyer, 89 No: 2959; İbn Hacer, h. 1415: 4/85). H. 63 senesinde Zilhicce ayının sonundaki Harre vakasında öldürülmüştür (Mizzî, 1980: 14/539; Zehebî, 1985: 2/378; İbn Hacer, h. 1326: 5/223; Ebû Nuaym, 1998: 3/1653; İbn Abdilberr, 1992: 4/1948; İbnü'l Esîr, 1989: 3/147; İbn Hacer, h. 1415: 4/85; İbn Hibbân, 1973: 3/224). Vâkîdî onun vefat ettiğinde yetmiş yaşında olduğunu ifade etmiştir (Mizzî, 1980, 14/539; İbn Hacer, h. 1326: 5/223). Yetmiş üç yaşında olduğu bilgisi de zikredilmiştir (İbn Hibbân, 1973: 3/224). Ayrıca oğulları Hallad ve Ali'nin de Harre günü onunla birlikte şehid olduğu bilgisi aktarılmaktadır (İbn Hacer, h. 1326: 5/223).

Nesîbe bint Ka'b'ın diğer bir oğlu, Habib b. Zeyd Âsım b. Ka'b b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ğanem b. Mâlik b. Neccar'dır (Ebû Nuaym, 1998: 2/828; İbn Abdilberr, 1992: 1/319; İbnü'l- Esîr, 1989: 1/443). Akabeye (Ebû Nuaym, 1998: 2/828; İbnü'l- Esîr, 1989: 1/443; İbn Hacer, h. 1415: 2/18), Uhud'a (İbn Abdilberr, 1992: 1/319; İbnü'l- Esîr, 1989: 1/443; İbn Hacer, h. 1415: 2/18), Hendek'e ve diğer gazvelere (İbn Hacer, h. 1415: 2/18) katılmıştır. Habib b. Zeyd Hz. Peygamber tarafından yalancı Müseylime'ye gönderilmiştir. Müseylime tarafından alıkonulmuş ve kendisinin Allah'ın Resûlu olduğu kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Müseylime, "Muhammed'in Allah'ın Resûlu olduğuna şahadet eder misin?" diye sormuş O: "Evet" demiştir. Müseylime "Benim Allah'ın Resûlu olduğuma şahadet ediyor musun?" diye sorduğunda, Habib b. Zeyd "Ben sağırım, duymuyorum." cevabını vermiştir. Müseylime bunu defalarca yapmış, Habib b. Zeyd'in kabul etmediği her seferinde bir uzvunu kesip işkence ederek şehit etmiştir. Bunun üzerine Annesi

Nesîbe bint Ka'b, Hz. Ebû Bekir'den müsade olarak Halid b. Velid komutasındaki müslüman ordusuyla birlikte, Müseylime'yi öldürmek için ahdederek yola çıkmıştır (İbnü'l- Esîr, 1989: 1/443; Ebû Nuaym, 1998: 2/828; Cemmâîlî, 1994: 1/60; İbn Abdilberr, 1992: 1/320).

Diğer oğlu Temîm el-Mâzinî el-Ensârî'ye Temîm b. Abd-ı Amr, Temîm b. Zeyd, Temîm b. Âsım da denilmiştir (İbnü'l- Esîr, 1989: 1/259). Babasının Zeyd ya da Gazîyye olduğu hususunda görüş farklılıkları mevcuttur (Mizzî, 1980: 14/108). Kendi adıyla araştırma yaparken birçok kaynaktan nesebi Temîm b. Zeyd olarak zikredilmiştir (Mizzî, 1980: 4/329; İbn Hacer, h. 1326: 1/512; Ebû Nuaym, 1998: 1/452; İbn Hacer, h. 1415: 1/490) ancak Zeyd ve Gazîyye hakkında araştırmalar yaparken yukarıda da belirtildiği gibi Temîm'e Gazîyye başlığı altında yer verilmiştir. Ayrıca onun ismini "Temîm b. Zeyd" olarak zikreden bazı kaynakların, oğlu Abbâd'dan "Abbâd b. Temîm b. Gazîyye" diye bahsetmeleri ve rivayette bulunduğu amcası Abdullah'ın babasıyla anne bir kardeş olduğu bilgisini vermeleri dikkatimizi çeken başka bir mevzu olarak vuku bulmuştur (Mizzî, 1980: 14/108; İbn Hacer, h. 1326: 5/90; İbn Hacer, h. 1415: 3/497). Temîm'in Künyesi Ebû Hasan'dır (İbnü'l- Esîr, 1989: 1/259). Ümmü Ubeyd bint Sürâka ile evlilik yaptığı elimize ulaşan bilgiler arasındadır (İbn Sa'd, 1968, 8/420). Abbâd'ın babasıdır (İbnü'l- Esîr, 1989: 1/258; Mizzi, 1980: 4/329; İbn Hacer, h. 1326: 1/512; Ebû Nuaym, 1998: 1/452; İbn Hacer, h. 1415: 1/490). Abbâd'ın anne bir kardeşleri olan Ma'mer ve Sâbit isimli oğullarının varlığı ve ikisinin de Harre vakasında vefat ettiği bilinmektedir (İbn Sa'd, 1968: 5/81). Oğlu Abbâd ondan hadis aktarımında bulunmuştur (Ebû Nuaym, 1998: 1/452; İbn Hacer, h. 1415: 1/490; İbnü'l- Esîr, 1989: 1/258). Ninesi Ümmü Umâre'den, amcasından ve babasından hadis aktaran Abbâd b. Temîm'in Hendek savaşında 5 yaşında olduğu ve o güne dair bazı şeyleri hatırlayıp anlattığı kaydedilmiştir (İbn Sa'd, 1968: 5/81; Mizzi, 1980: 14/539; İbn Hacer, h. 1415: 3/497). Araştırılan kaynaklarda kızı Havle bint Gazîyye hakkında ise herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.5. Vefatı

Kaynaklarda Nesîbe bint Ka'b'ın vefatı ile ilgili detaylı bilgi bulunmasa da m. 634 yılında vefat ettiği bilgisi elimize ulaşmıştır (Ziriklî, 2002: 8/19).

2.1.6. Hakkında Söylenenler

İbn Hacer, Ümmü Umâre'nin meşhur bir sahâbî olduğunu dile getirirken (İbn Hacer, 1986: 1/757) Mizzi sadece sahâbî olduğunu söylemekle yetinmiştir (Mizzî, 1980: 35/372). Zehebî ise "fazilet sahibi, mücahittir" ifadesini kullanmıştır (Zehebî, 1985: 2/278). Ziriklî de onun cesurluğu ile ünlü olan bir sahâbî ve savaş kahramanı olduğunu söylemiştir (Ziriklî, 2002: 8/19).

3. NESİBE BİNT KA'B'IN KATILDIĞI GAZVELER VE ANLAŞMALAR

3.1. İslâm'da Savaş Anlayışının Değerlendirilmesi

İslâm dini barış dinidir. İslâm kelimesi Arapça s-l-m kökünden türemiştir. Bu kelimenin kök anlamlarından biri barışmaktır. Kur'an-ı Kerim'de barışı tavsiye eden yüzlerce ayet mevcuttur. Mekke döneminde risaletin ilk yıllarında da Müslümanların yaşadığı tüm baskı ve işkencelere rağmen Hz. Peygamber onlara sabrı tavsiye etmektedir. İslâm dinine saldıranları, Müslümanlara zulmederek fesat çıkarıcıları sükunetle hidayete davet etmektedir. O canına, malına kasteden müşriklere Allah kelamı ile karşılık vermektedir. Nitekim ayet-i kerîmede *“Artık inkârcılara boyun eğme, bu Kur'an'la onlara karşı bütün gücünle mücadeleyi sürdür.”* buyrulmaktadır (Furkân 25/52). Yine başka bir ayette Yüce Allah, Hz. Peygamber'e *“Sabret, Allah'ın vaadi haktır. İnanmayanların tavrı seni telaşlandırıp hafifliğe düşürmesin.”* şeklinde vahyettir (Rum 30/60). Hz. Peygamber hayatı boyunca barış, huzur ve güven içerisinde bir toplum inşa etmeyi, bu toplumun kurucu ilkelerini de Kur'an ve sünnetiyle tesis etmeyi hedeflemektedir. Medine sözleşmesi bunun en güzel örneğidir. Hz. Peygamber hicretten sonra devlet başkanı görevini yürüteceği vakit Medine'ye barış ve esenlik getirecek bir anlaşma yapmaktadır. Aynı şehirde yaşayan Müslümanlar, müşrikler, Yahudi kabileler ve az sayıda da olsa Hristiyanların haklarını güvence altına almaktadır. Emsal teşkil edecek bu sözleşmede; Medine'de yaşayan herkesin eşit haklara sahip olduğu, sosyal, siyasal ve hukukî olarak kimsenin kimseden üstün olmadığı, her kesimin dinini özgür bir şekilde yaşayabileceği, toplum içinde bozgunculuk çıkarıcıları olursa herkesin birlik olup buna tepki göstereceğine dair maddeler yer almaktadır. Bu anlaşmayla dini, dili, ırkı ne olursa olsun bütün toplumların birbirlerinin hak ve özgürlüklerine saygı duyması, o şehirde yaşayan her toplumun canı, namusu ve malının güvence altına alınması, toplum içinde birlik beraberlik sağlanması, herkesin hem hakkını hem de sorumluluğunu bilmesi, kabileler arasındaki kavgaların bitip huzur ortamının sağlanması ve dışarıdan gelen herhangi bir saldırıya karşı şehirdekilerin birlikte hareket etmesi amaçlanmaktadır (Özkan, 2019: 2/212-215).

Mekke döneminde Kur'an-ı Kerim'in mucizevi yönleri ile İslâm dininin hak din olduğu anlatılarak yapılan cihad, hicretten sonraki yıllarda yerini harple mücadeleye bırakmaktadır. Medine döneminin ilk yıllarında Müslümanların kendilerini savunmak, fitnenin yayılmasını önlemek amacıyla savaşmalarına izin verilmektedir. Hac suresinde *“Kendilerine savaş açılan Müslümanlara savaşmaları için izin verildi. Çünkü onlar zulme uğradılar. Muhakkak ki Allah onlara yardım etmeye kadirdir.”* buyrulmaktadır (Hac 22/ 39). Yine birçok ayet-i kerîmede; Hz. Peygamber'e suikast düzenlemesi, Müslümanların inançlarını yaşamalarına müsaade edilmemesi, onların sadece *“Rabbimiz Allah'tır”* dedikleri için öz yurtlarından haksız yere çıkarılması, müşriklerin iki taraf arasındaki yapılan anlaşmaları bozup fitne çıkarmaları, müşriklerin savaşı daha önce başlatması ve Müslümanların artık karşılık vermesi gerekmesi gibi sebeplerle fiilî savaşın gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Bakara 2/217; Tevbe, 9/13; Nisa, 4/91; Enfâl, 8/30; Hac 22/ 40). Nitekim kaynaklar incelendiğinde İslâm tarihinin ilk savaşları Bedir, Uhud, Hendek gibi gazvelerin, müşriklerin Medine'ye saldırılarına karşılık Müslümanların kendilerini savunmak zorunda kalmaları sonucu cereyan ettiği görülmektedir.

Hicretin 2. yılında gerçekleşen Bedir Savaşı'nda, Kureyşlilerden oluşan Ebû Süfyân'ın öncülük ettiği ticaret kervanı Suriye'den Mekke'ye dönmekteydi. Hz. Peygamber ve ashâbınının Bedir kasabası yolunda tehlike olabileceğini düşünen Ebû Süfyân yolunu değiştirip Kureyşlilerin hem durumdan haberdar olmaları hem de yardım etmeleri için onlara elçi gönderdi. Bunun üzerine

Mekke'nin çeşitli kabilelerinden oluşan bin kişilik bir ordu Ebû Cehil öncülüğünde Bedir'e doğru yola çıktı. Cuhfe'ye geldiklerinde Ebû Süfyân'ın kervanı için herhangi bir tehlike kalmadığı haberini almalarına rağmen kurdukları ordunun büyüklüğünü göstermek ve Müslümanların gözünü korkutmak için yola devam etmeyi tercih ettiler. Müşriklerin büyük bir orduyla Bedir'e doğru geldiğini haber alan Hz. Peygamber onlardan önce Bedir kuyularına yetişerek savaş tedbirleri almaya başladı. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Allah Resûlu, Hz. Ömer'i elçi olarak müşrik ordusuna gönderip savaş yapılmadan Mekke'ye dönmelerini teklif etti. Müşriklerin bunu kabul etmeyip savaşmakta kararlı olduklarını bildirmeleri üzerine savaş teke tek vuruşmayla başladı ve sonunda zafer mü'minlerin oldu. Bu gazvede Kureyşlilerden yetmiş kişi öldürülürken yetmiş kişi de esir olarak ele geçirildi. Müslüman ordusundan ise ön dört kişi şehit oldu. Resûlullah kendi şehitleriyle birlikte müşriklerin ölümlerini de defnetti. Esirlerden sadece iki kişinin önceden Müslümanlara ettikleri işkenceler sebebiyle öldürülmesine hükmetti. Diğerlerine ise iyi davranılmasını söyleyip onlar hakkında nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini ashâbın görüşüne sundu. Hz. Ömer ve bazı sahâbîler onların akrabaları tarafından öldürülmelerini söylerken Hz. Ebû Bekir fidiye karşılığında serbest bırakılmalarını önerdi. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'in teklifini kabul etti ve fidiye miktarının da esirlerin maddi durumlarına göre belirlenmesine kanaat getirdi. Okuma yazma bilen esirler, onar Müslümana okuma yazma öğretmesi karşılığında, bazı esirler ise tamamen karşılıksız serbest bırakıldı (Fayda, 1992: 5/325-327).

Bedir Savaşı'ndaki yenilgiyi kendilerine yediremeyen müşrikler intikam almak amacıyla bir yıl sonra yeni bir savaş hazırlığına giriştiler. Ebû Cehil'in Bedir Gazvesi'nde öldürülmesi üzerine orduyu Ebû Süfyân'ın komuta etmesine karar verdiler. Ücretli ve gönüllü askerlerden oluşan üç bin kişilik ordu kurarak kadınlar da bu orduya def çalıp intikam ağıtları yakarak kocalarını savaşa teşvik etmek ve onlarla birlikte savaşmak için dâhil oldular. Müşriklerin yeni bir savaş hazırlığında olduğu haberini alan Hz. Peygamber ise görevlendirdiği bazı sahâbîler vasıtasıyla düşman ordusunun durumuna dair bilgiler edinerek kendisi de ashâbıyla savaş hazırlıkları hakkında istişare yaptı. Müşrik ordusunu karşılayacakları yere ve savunma şekline karar verildikten sonra Müslümanlar da bin kişilik bir orduyla yola çıktı. Aralarında Hz. Âişe, Hz. Fâtıma ve tez konumuz olan Nesibe bint Ka'b'ın da bulunduğu ön dört kadar hanım sahâbî de su ve yiyecek taşımak, yaralılarla ilgilenmek gibi arka plandaki işleri yürütmek için orduya eşlik ettiler. Bir vakit ilerledikten sonra Hz. Peygamber orduyu kontrol ederek yaşlı küçük olanların geri dönmelerini söyledi. Uhud dağına varılıp savaş pozisyonu alındıktan sonra Abdullah b. Übeyy savaş taktiğinde kendi dediğine uyulmadığı bahanesiyle üç yüz kişilik bir grupla Medine'ye geri döndü. Yedi yüz kişiye düşen ordu sayısı mü'minler yerlerini alıp beklerken iki ordu karşı karşıya geldi ve savaş başlamış oldu. İlk anlarda müslümanların lehine ilerleyen durum, bazı sahâbîlerin Hz. Peygamber'in sözünü dinlemeyip nefislerine yenilmeleri sonucu tersine döndü. Savaş Müslümanların yenilgisiyle sonuçlandı. Bu savaşta Hz. Peygamber yaralandı ve Hz. Hamza ile birlikte yetmiş sahâbî şehid oldu. Müminleri öldürmekle içleri soğumayan müşrikler Müslümanların cansız bedenlerine de müslu/işkenceler yaptı. Bu işkenceler sırasında Müşrik saflarında bulunan Ebû Âmir şehit oğlu Hanzale'nin bedenine eziyet edilmesine müsaade etmedi. Onun dışındaki bütün cesetlerin organları kesildi. Ebû Süfyân'ın eşi Hind, Bedir Gazvesi'nde öldürülen babası, kardeşi ve amcasının intikamını almak için Hz. Hamza'nın ciğerini söktürüp ağzında çiğnedi. Şehitlerini derin bir üzüntüyle gömen mü'minler Medine'ye döndüğünde birlikte yaşadığı Yahudilerin alaycı tavırlarıyla karşılaştılar. Hz. Ömer, müşrik ordusunun zafer sevincini, Müslümanlara saygı duymadan onları küçük düşürerek yaşayan Yahudileri öldürmeyi teklif etse de

Hz. Peygamber “*Onlar bizim zimmetimizdedir, ben onları öldüremem*” diyerek buna müsaade etmedi (Hamîdullah-Avcı, 2012: 42/54-57).

Uhud’dan iki yıl sonra gerçekleşen Hendek Gazvesi de Müslümanlar açısından yine bir savunma savaşıydı. Bu savaş sadece Kureyşlilere karşı yapılmadı. Medine sözleşmesini ihlal ederek Hz. Peygamber’e suikast düzenleyen Benî Nadîr Yahudileri daha önce Medine dışına sürüldüğü için Müslümanlara karşı kinleri körüklendi, Kureyşlilere ve diğer kabilelere çeşitli fikirler sunarak hep birlikte savaşmaya teşvik ettiler. Böylece Gatafan, Esedoğulları, Süleymoğulları gibi kabilelerle Hayber Yahudileri de ikna olup Kureyşliler ile birlikte hareket ettiler. Nihayetinde kuzeyden, güneyden ve doğudan üç taraflı olarak Medine’yi muhasara altına almayı hedeflediler. Bu sırada işleri daha kolay olsun diye Hz. Peygamber’i Medine’den uzaklaştırmanın yollarını aradılar. Yahudilerden bir grubun Müslüman ticaret kervanının yolunu kestiği haberi Resûlullah’a geldiğinde oraya doğru yola çıkıp, Medine’den uzaklaşmasını planladılar. Nitekim öyle de oldu. Hz. Peygamber haberi alır almaz yola çıktı ancak karşı tarafın savaş hazırlığını öğrenmiş olacak ki kısa süre sonra geri döndü. Ashâbıyla istişareleri sonucu savaş taktiği olarak şehrin etrafına hendek kazılmasına karar verdi. On-on iki bin kişilik düşman ordusu Medine’ye ulaştıklarında hendekleri görünce şaşırıldılar. Böyle bir sonuca varılamayacağını düşünen Benî Nadîr Yahudileri, hâlâ Medine’de yaşayan Benî Kurayza Yahudileri’ni Müslümanlara saldırmak için ikna etti. Hz. Peygamber bunun önlemini almak için birlikler ile Kurayza mahallelerinin etrafını kuşattı. Kendisi de düşman ordusundaki paralı askerlerle anlaşma yapmayı denedi. Ancak miktarda anlaşma sağlanamadı. Bunun üzerine Nuaym’dan bir ricada bulundu. Benî Eşca’ kabilesinin başkanı Nuaym b. Mes’ûd yeni Müslüman olmuş ve bundan kimseyi haberdar etmemişti. Nuaym, Benî Kurayza’ya giderek anlaşma yaptıkları kişilerin savaşmadan yurtlarına dönmesi halinde, onların Müslümanlarla yalnız kalıp zor duruma düşeceklerini söyledi. Savaşacaklarına dair söz almalarını ve bu sözü güvenceye almak için rehin istemelerini tavsiyede bulundu. Sonrasında da müttefiklerine giderek Benî Kurayza’nın Hz. Muhammed ile anlaşmalarını, rehine bahanesi ile onlardan birilerini isteyip ona teslim edeceklerini söyledi. Böylece Benî Kurayza Yahudileri ile müttefiklerinin birbirlerine güvenleri kırıldı ve Benî Nadîr’in planı saf dışı kaldı. Savaş, hendeklerin yanındaki orduların birbirine ok ve taş atmaları ile ilerliyordu. Düşman ordusundan Medine’ye sızabilen kişilerle birebir vuruşmalar da meydana geldi. Böyle bir savunma ile karşılaşacaklarını tahmin edemeyen müşrik ordusunun temel ihtiyaçları azalmaya başladı. Olumsuz hava şartları sebebiyle de ordusunun daha zor duruma düşeceğini düşünen Ebû Süfyan Mekke’ye geri dönme kararı aldı. Hicretten bu yana hep savunma tarafında olan Hz. Peygamber bu savaştan sonra artık saldırıya geçmeye karar verdi. Bundan böyle müşrik ordusu tarafından saldırı hazırlığı duyarsa beklemeyecek, kendisi daha önce saldırıya geçecekti (Hamîdullah, 1998: 17/194-195).

İslâm dininde savaşın gerekli görüldüğü durumlarda bile yine barış öncelenmektedir. Yüce Allah “*Eğer onlar savaşmaktan vazgeçerlerse muhakkak ki Allah bağışlayandır ve rahmet sahibidir.*” buyurmaktadır (Bakara 2/192). Ayrıca Kuran-ı Kerimde “*Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda savaşın ancak aşırı gitmeyin. Muhakkak ki Allah aşırı gidenleri sevmez.*” buyrulurken merhamet duygusu bir kez daha vurgulanmaktadır (Bakara 2/190). Hz. Peygamber de komutanlarına savaşa başlamadan önce bazı tembihlerde bulunmaktadır. Öncelikle emri altında bulunan Müslüman orduya merhametli davranmalarını telkin ederek şöyle demektedir. “*Allah’ın adıyla Allah yolunda savaşın. Allah’ı inkâr edenlerle savaşın ancak aşırıya gitmeyin. Çocukları öldürmeyin. Müsle yapmayın. Haksızlık etmeyin ve ganimete hıyanette bulunmayın. Düşman*

ordusu ile karşı karşıya geldiğinizde savaşa başlamadan önce onlara üç şey teklif edin. Bunlardan hangisini kabul ederlerse sizde kabul edin ve savaşmaktan vazgeçin. İlk olarak onları İslâm'a davet edin, kabul ederlerse onları serbest bırakın. Kabul etmezlerse onlara muhacirlerin hak ve sorumluluklarına sahip olarak kendi yurtlarından muhacirlerin yurduna hicret etmelerini, şayet etmeyip yurtlarında kalmak isterlerse de Müslüman bedeviler gibi olup Allah'ın hükümlerinin onlar içinde geçerli olacağını ve ancak Müslümanlarla birlikte savaşa katılırlarsa ganimet, fe'y elde edebileceklerini söyleyin. Kabul ederlerse onları serbest bırakın. Kabul etmezlerse son olarak cizye vermelerini teklif edin. Kabul ederlerse kendilerini serbest bırakın. Kabul etmezlerse Allah'tan yardım dileyin ve onlarla savaşın" (Müslim, ts: Cihad, No: 4619). Rivayet edildiğine göre bir savaş esnasında Resûlullah insanların bir şeyin başına toplandıklarını gördü. Birini gönderip orada ne olduğunu kendisine haber vermesini istedi. Haberci geri döndüğünde Hz. Peygamber'e orada bir kadının öldürüldüğünü söyledi. Allah Resûlu "O kadın savaşmıyordu" diyerek bu durumdan rahatsızlığını bildirdi. Orduyu komuta eden Hâlid b. Velid'e bir haberci göndererek "Söyle hiçbir kadını ve köleyi öldürmeyiniz" diye emir verdi (Ebû Dâvûd, 2009: Cihad, 119 No: 2669). Onun rahmet Peygamberi olduğunun bir somut örneği de Mekke'nin fethinde gösterdiği tutumdur. Hz. Peygamber fethi giderken komutanlarına mecbur kalınmadıkça kan dökmemelerini, kaçanların peşinden iz sürmemelerini, esirleri ve yaralıları öldürmemelerini söylemektedir. Fetih yapıldıktan sonra da silahı bırakıp belirttiği yerlere sığınanların güvende olacaklarını esirlerin öldürülmeyeceğini yüksek sesle duyurmaktadır. Ezelden beri İslâma düşman olup Müslümanlara eziyet eden birkaç kişi bu affın dışında tutulsa da Hz. Peygamber Mekke halkına genel af uygulamaktadır. Zamanında işkenceler yüzünden yurtlarından olan ashâb-ı kirâm kimseye kin gütmemekte, evlerini bile geri almayı düşünmemektedirler. Allah Resûlu fetih esnasında çadırında konaklayıp Fetih bitince de Medine'ye geri dönmektedir (Bozkurt ve Küçükaşcı, 2003: 28/555-563).

Allah Resûlu'nun tebliğ çalışmaları zorbalıkla, şiddetle değil güzel sözle yapılmaktadır. Yüce Allah, Hz. Peygamber'e "Rabbinin yoluna insanları hikmetle ve güzel öğütlerle çağır. Eğer bir mücadeleye girişmen gerekirse söz ve davranışında güzel olanı tercih et" buyurmaktadır (Nahl, 16/25). Nitekim Resûlullah'ın tarihte devlet başkanlarına yazdıkları mektuplar bilinmektedir. Hz. Peygamber mektuplarında küçük düşürücü ya da tehdit içeren herhangi bir ifade kullanmadan güzel bir üslup ile onları İslâm dinine davet etmektedir. Resûlullah'ın tüm bu hassasiyetine rağmen devlet başkanları mektuplara şiddet içerikli planlarla cevap vermektedir. Bazısı Hz. Peygamber'e suikast planlarken bazısı emri altındaki Müslümanlara şiddet uygulamaya başlamaktadır. Bunun üzerine Hz. Peygamber savaşın kaçınılmaz olduğuna kanaat getirip üzerlerine yürümektedir.

Dikkat çekmek isteriz ki İslâm dinindeki savaşların amacı kimseyi bu dine girmeye zorlamak ya da onların kendi dinlerini yaşayışlarına engel olmak değildir. Savaşlar daha çok dinin, canın, neslin, malın korunması için ihtiyaç olarak vuku bulmaktadır. Müslümanların savunma değil saldırı tarafında bulunduğu durumlarda bile müslüman olanlara devlet başkanı ya da akrabaları tarafından edilen işkenceler, karşılaşılan saldırılar, elçilere edilen muameleler, tek taraflı bozulan anlaşmalar, yapılan ihanetler ve haksız yere konulan engeller gibi olaylar buna sebep olmaktadır. İslâm dininde harp zorbalık için değil bu dini kabul edenlere yapılan zorbalığa engel olunması için meşru kılınmaktadır. İslâm dinini kabul edenlerin de herkes gibi inanç ve ibadet hürriyetlerinin olabilmesi, toplumda herkes için esenliğin hâkim olması gayesiyle savaş meydanlarında Müslüman ordusu yer almaktadır. Nitekim Rabbimiz Yûnus Suresinde "Eğer Rabbin dileseydi yeryüzündeki herkes iman ederdi. İnsanları iman etmeleri için sen mi zorlayacaksın" buyurmaktadır (Yûnus,

10/99). Ayet-i kerîmeden anlaşılmaktadır ki: Yüce Allah insanlara özgür bir irade vererek onları imtihana tabi tutmuştur. Hz. Peygamber'in görevi de yeryüzündeki herkesin Müslüman olmasını sağlamak değil; sadece hakkı tebliğ etmektir. Zâtı onların tercihlerinden sorumlu değildir. Buna güç yetiremeyeceğini ve bunun için de üzülmemesi gerektiğini Yüce Allah, Hz. Peygamber'e hatırlatmaktadır. Kur'an-ı Kerim de dileyenin dilediği gibi inanma ve ibadet etme hakkının olduğu birçok ayet-i kerîme de mevcuttur (Bakara 2/256; Kehf, 18/29).

3.1.1. Kadınların Savaşa Dâhil Olma Süreci ve Savaş Aşamalarındaki Roller

Risâlet döneminde cihad emrinin farz hükmünde muhatabı olarak erkekler görülmekte kadınlar bundan muaf tutulmaktadır. Buna rağmen cihad yolunda şehid olmak isteyen hanım sahâbîler olmaktadır. Onlar ne kadar iştirak etmek isteseler de Hz. Peygamber ilk zamanlarda bunu uygun görmemektedir. Hz. Âişe bir defasında "Ya Resûlallah biz seninle birlikte cihad etmeyelim mi?" diye sormakta, Allah Resûlu "*Sizin için cihadın en güzeli ve hayırlısı hacc-ı mebrûrdur.*" buyurarak buna müsaade etmemektedir (Buhârî, h. 1415: Cihad, 1 No: 2784; Ahmed b. Hanbel, 1999: 41/45, No: 24497). Yine Ümmü Varaka isimli bir kadın sahâbî Bedir Gazvesi'ne giderken Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın Resûlu, müsaade et seninle sefere çıkayım da senin hastalarını tedavi edeyim, umulur ki Allah bana şehadet nasib eder." diye talepte bulunmaktadır. Hz. Peygamber "*Evinde otur, çünkü Cenab-ı Hak sana şehadet ihsân edecektir.*" buyurarak onun savaş meydanlarında bulunmasını doğru bulmamaktadır (Ebû Dâvûd, 2009: Salât, 62 No: 591; İbn Sa'd, 1968: 8/457; İbn Ebû Âsım, 1991: 5/516). Ümmü Kebşe isimli bir hanım sahâbî de Hz. Peygamber'den savaşa katılmak için izin istemektedir. İzin alamayınca hiç olmazsa su taşımak, hastalara yardım etmek yaralıları tedavi etmek için orada olmak istediğini söylemektedir. Hz. Peygamber buna da müsaade etmeyip "*Senin savaşa katılman âdet olur falanca hanım savaşa katılmış demelerinden korkarım. Sen evinde otur*" buyurmaktadır (İbn Sa'd, 1968: 8/308; Ebû Nuaym, 1998: 6/3553; İbnü'l Esîr, 1989: 6/381; İbn Ebû Âsım, 1991: 5/617).

Görüldüğü gibi askeri mücadelelerin ilk yıllarında Hz. Peygamber kadınların bazı sebeplerle de olsa savaş meydanında bulunmalarını doğru bulmamaktadır. Cahiliye döneminde kadınların savaşa katılması yaygın bir uygulamadır. Rivayet edildiğine göre, bir defasında Nesîbe bint Ka'b'a Uhud günü Kureyş kadınları kocalarıyla savaştı mı? diye sorulmaktadır. Nesîbe bint Ka'b "Allah'a sığınırım. Onlardan hiçbirinin ok veya taş attığını görmedim. Ama yanlarında davul ve def çaldıklarını, onlara vurarak Bedir'de öldürülenleri andıklarını gördüm. Elllerinde miller ve göz kalemleri vardı. Erkeklerden biri ne zaman savaştan geri durup dönmeye kalksa ellerindekini ona vererek 'Sen bir kadınsın' diyorlardı" diye cevap vermektedir (Vâkîdî, 1989: 1/272). Müslümanlarla olan mücadelelerinde de müşriklerin saflarında kadınlar çeşitli sebeplerle bulunmaktadırlar. Buna rağmen Müslümanlar kadınlar için bu hoş görülmemektedir. Bu durum Uhud Gazvesi'ne kadar sürmektedir. Bedir Gazvesi'ni kazanmanın verdiği güvenden ve bu gazvede geri hizmetlere duyulan ihtiyacın cevapsız kalmasından olsa gerek sonraki savaşlara kadınların katılmalarını Resûlullah gerekli görmektedir. Uhud Savaşı'na katılan hanım sahâbîlerin varlığı bilinmektedir. Bu savaşa aralarında Nesîbe bint Ka'b'ın da bulunduğu on dört hanım sahâbînin iştirak ettiği kaydedilmektedir (Hamîdullah ve Avcı, 2012: 42/54-57). Bu hanımlar savaşa daha çok su taşıma ve sağlık alanında faaliyet gösterme amacıyla katılmaktadırlar. Gerektiğinde Nesîbe bint Ka'b gibi eline kılıcı alıp Allah Resûlu'ne kalkan olan hanımların olduğu da görülmektedir. İslâm tarihinde bu kadınlardan övgüyle söz edilmektedir. Ümmü Süleym adındaki bir hanım sahâbî Hz. Peygamber'e savaşa katılmak istediğini söylemektedir. Allah Resûlu

ona kadınlara savaşın farz kılınmadığını bildirmektedir. Bunun üzerine o, ihtiyacı olanlara su taşıyabileceğini yaralıları tedavi edebileceğini söyleyince Hz. Peygamber “*Öyleyse olur*” buyurmaktadır (Ebû Nuaym, h. 1405: 8/265; Heysemî, h. 1412: 5/584). Nesîbe bint Ka’b’da Uhud’a yaralıları su taşımak için katılanlar arasında yerini almaktadır.

Hanımlar savaşlara askerlere su taşımak, yemek yapmak, ok toplamak, korunması gereken eşyalara bekçilik yapmak, istihbaratı sağlamak, müşrik kadınların psikolojik üstünlük sağlamak amacıyla söylediklerine karşılık vermek, müslüman erkekleri cesaretlendirmek için konuşmalar yapmak, yaralıları tedavi etmek ve taşımak, hastalara bakmak ve gerekirse korkusuzca savaşmak için katılmaktadır (Yalçınkaya, 2021: 253; Aktaş, 2021: 6). Rivayet edildiğine göre Ümmü Atıyye “Allah Resûlu ile birlikte yedi savaşta buldum. Onlar savaşta iken ben onların eşyalarını gözetip onlar için yemek pişirirdim. Yaralıları tedavi edip hastalara bakardım.” demektedir (Müslim, ts: Cihad, 142 No: 1812). Hz. Peygamber’in dadısı Ümmü Eymen de Uhud Gazvesi’ne yaralıları su vermek ve yaralıları tedavi etmek için katılan sahâbilerdendir. Resûlullah ile birlikte Hayber’e ve Huneyn’e de katılmaktadır (Vâkıdî, 1989: 1/250; İbn Sa’d, 1968: 8/225). Ümmü Eymen Uhud günü yenilgi korkusunun telaşı ile Resûlullah’ın yanından dağılıp Medine’ye dönmeye yönelen ashâbın yüzüne toprak atarak “Burada iş var, onu al da bâri iplik bük! Getir kılıcını da bana ver de kadınlarla birlikte Uhud meydanına gidip çarpışayım.” diye çıkışmaktadır (Vâkıdî, 1989: 1/278). Hayber Gazvesi’ne de Ümmü Seleme, Ümmü Eymen, Ümmü Umâre ve Ümmü Süleym’in aralarında bulunduğu yirmi hanım sahâbî yaralıları tedavi etmek ve Müslümanlara yardım etmek için katılmaktadır (Vâkıdî, 1989: 2/685). Ümmü Süleym, Huneyn Gazvesi’ne Abdullah b. Ebî Talha’ya hamile iken katılmaktadır. O, aslında savaşın gerisindeki hizmet işleri için orada bulunmaktaydı. Savaşın şiddetinin arttığı vakitlerde İslâm ordusunun bir kısmı savaş meydanından geri çekildi. Allah Resûlu’nun yanında çok az insan kaldı. Bu durumu gören Ümmü Süleym, Hz. Peygamber’in tehlike altında olduğunu ve onun yanında olması gerektiğini düşündü. Tüm tehlikeleri göze alarak Allah Resûlu’nun yanına ulaştı. Oraya vardığında eşi Ebû Talha’nın da Resûlullah’ın yanında olduğunu ve onu korumaya çalıştığını gördü. Ümmü Süleym beline bir hançer bağlamıştı. Ebû Talha bunu görünce “Ya Resûlallah Ümmü Süleym’i gördün mü? Elinde bir hançer var.” dedi. Ümmü Süleym “Ey Allah’ın Resûlu, inkârcılardan biri yaklaşırsa bununla onu deşerim, boyunlarını vururum. Böylece onlar sana mağlup olurlar” dedi. Sonra Resûlullah gülümsedi ve şöyle dedi: “*Ey Ümmü Süleym, Allah kâfi geldi ve en güzelini yaptı*” (Vâkıdî, 1989: 3/904; İbn Sa’d, 1968: 8/425).

Savaşlara katılan Müslüman kadınlar arasında Hz. Peygamber’in hanımları da bulunmaktadır. Hz. Âişe, Allah Resûlu bir savaşa çıkacağı zaman hanımlarını bir araya toplar, onlar arasından kura çekerdi. Kimin ismi çıkarsa onu yanında götürürdü, demektedir (Buhârî, h. 1415: Cihad, 63 No: 2879; Müslim, ts: Tevbe, No: 7196). Hz. Peygamber ile birlikte Hz. Âişe’nin Uhud, Benî Mustalîk, Hendek, Hudeybiye gazvelerine; Ümmü Seleme’nin Benî Mustalîk, Hendek, Hayber, Hudeybiye, Mekke Fethi, Huneyn, Tâif, Tebük gazvelerine; Hz. Meymune’nin Mekke’nin Fethi’ne; Hz. Zeyneb bint Cahş’ın Hendek, Tâif gazvelerine katıldığı bilinmektedir (Yalçınkaya, 2021: 291-296). Uhud Savaşı’nda Hz. Âişe ve Ümmü Süleym’in sırtlarında su kırbaları ile koşturarak yaralıların ağızlarına su verdikleri, su bittikçe gidip kırbalarını doldurup geldikleri rivayet edilmektedir (Buhârî, h. 1415: Cihad, 64 No: 2880). Hz. Fatıma da Uhud’a katılanlar arasındadır. Kaynaklarda zikredildiğine göre Hz. Peygamber yaralandığında yüzündeki kanı silerek durdurmaya çalışmaktadır. Mübarek kanı durmayınca bir hasır parçasını yakıp külünü Resûlullah’ın yüzüne bastırarak onu tedavi etmektedir (Buhârî, h.1422: Cihad, 80 No: 2903;

Müslim, ts: Cihad, No: 101; İbn Sa'd, 1968: 2/48; Vakıdî, 1989: 1/250). Resûlullahın halası Safiyye bint Abdumuttalib de çeşitli sebeplerle savaflara katılıp gerektiğinde korkusuzca savaflan hanım sahâbilerdendir. Uhud veya Hendek gazvelerinden birinde kadın ve çocuklar bir meskende korunma amaçlı beklerken bir Yahudinin meskenin etrafında dolaştığı tespit edilince Hz. Safiyye kendilerini korumakla görevli olan Hassan b. Sabit'e çıkıp Yahudi'yi öldürmesini söylemiştir. Hassan bunu yapmaya fiziki olarak güç yetiremeyeceğini söyleyince Hz. Safiyye bir sırtık kapıp dışarı çıkarak Yahudi'nin kafasına indirip onu öldürmüştür (Taberânî, h. 1415: 4/ 116; Vâkıdî, 1989: 2/462; İbn Sa'd, 1968: 8/41).

Hanım sahâbiler savaş öncesi askere maddi yardım sağlamışlardır. Tebük gazvesi bunun en güzel örneğidir. Ümmü Sinan'ın rivayet ettiğine göre Müslümanların maddi zorluk yaşadığı bir dönemde Hz. Âişe'nin evinde bir örtü serilerek hanım sahâbiler bu örtünün üzerini ziynet eşyaları ile doldurmuşlardır (Vâkıdî, 1989: 991-992; İbn Asâkir, 1995: 2/35). Zikredilen bir rivayete göre bir hanım sahâbî Allah Resûlu'ne gelerek "Ya Resûlullah! Savafla gitmeyip malını bu yolda harcayanların durumu nedir? Sevap yardım edene mi savafla katılana mıdır?" diye sorduğunda Hz. Peygamber de "*Yardım eden yardımın karşılığını savafla katılan da bunun karşılığını alır.*" diye cevap vermektedir (Taberânî, 1994: 25/38; Heysemî, h. 1412: 5/323).

Savaş meydanları şehit olan oğlunun, eşinin naaşını metanetle ve İslâm'ın izzetiyle taşıyan Müslüman kadınlara sahne olmaktadır. Uhud günü iki oğlunun şehitlik haberi kendisine ulaşan Sümeyrâ binti Kays, onun yasını paylaşmak isteyen ashâba Hz. Peygamber'i sorduğunda onlar Resûlullah'ın iyi olduğunu söylesele de onu ikna edememişlerdir. Resûlullah'ın olduğu yeri öğrenip kendi gözleriyle gördükten sonra "Sen iyiyse her şey bize hafif gelir Ya Resûlullah" demiştir. İki oğlunun cenazelerini defnetmek için onları deve ile taşımıştır. Yolda karşılaştığı Hz. Âişe devenin üzerinde ne olduğunu sorunca "Hamdolsun Allah Resûlu iyidir. Allah mü'minlerden şehit almıştır." demiştir (Vâkıdî, 1989: 1/292). Bir başka rivayete göre Uhud'a yaralıları tedavi etmek için katılan Hind bint Amr savaşta kardeşi Abdullah b. Amr, kocası Amr b. Cemûh ve oğlu Hallâd b. Amr'ın şehid olduğunu öğrendiği zaman onları devesinin üzerine koyarak Medine'ye taşımaya başlamıştır. Yolda karşılaştığı Hz. Âişe ona Uhud'daki son durumun ne olduğunu sormuştur. Hind "Hayırdır. Allah'ın elçisi iyidir, diğer hiçbir musibet önemli sayılmaz" cevabını vermiştir (Vâkıdî, 1989: 1/265).

Savaş sonrası esir düşen kadın ve çocuklarda hanım sahâbilerin evinde tutulmaktadır. Silah, teçhizat da hanımların yanında saklanmaktadır. Hz. Peygamber'e, bir seriyyenin sonunda esir alınan on bir kadın ve otuz çocuğun Remle bint Hâris'in evinde tutulmalarını istemediği bilinmektedir (Vâkıdî, 1989: 3/975). Yine Benî Kurayza esirlerinden erkeklerin Üsâme b. Zeyd'in evine, kadın ve çocukların ise Remle bint Hâris'in evine götürüldüğü zikredilmektedir. Kurayza Gazvesi sonrası ele geçirilen silah, eşya ve elbiselerinde Remle'nin evinde muhafaza edildiği söylenmektedir (Vâkıdî, 1989: 2/512-513).

Müslüman kadınların savaş ganimetlerinden bir şeyler aldıkları bilinmektedir. Benî Kurayza Gazvesi sonunda Safiyye bint Abdumuttalib, Ümmü Umâre, Sa'd b. Muâz'ın annesi Ümmü Sa'd'ın da aralarında bulunduğu altı hanımın ganimetten bir şeyler aldığı kaydedilmektedir (Vâkıdî, 1989: 2/522). Ümeyye bint Kays, Hayber'in Fethinden sonra Hz. Peygamber'in kendisine ganimetten bir gerdanlık hediye ettiğini anlatmaktadır (Vâkıdî, 1989: 2/686). Nitekim İbn Abbas'a, kadınlar Allah Resûlu ile birlikte savafla katılır mıydı? Onlara savaflan hisse ayrılır mıydı? diye sorulmaktadır. İbn Abbas "Evet. Onlar Allah Resûlu ile birlikte savafla katılır, yaralıları tedavi ederlerdi. Ganimetten hisse miktarına erişmeyen bir şeyler alırlardı." diye cevap vermektedir

(Müslim, Cihad, No: 137). “Hisse miktarına erişmeyen şeyler” diye çevirdiğimiz kısım hadiste “razh” (الرزح) kavramıyla geçmektedir. Hanefî âlimleri kadınların, kölelerin, çocukların ve zimmînin savaş ganimetlerinden hisse almadığını, onlara ancak razh verilebileceğini söylemektedir. Âlimler bunun sebebinin “Çünkü cihad bir ibadettir, zimmî ibadet ehlinde değildir. Kadın ve çocuk da savaşmaktan acizdir. Bu nedenle onlar savaşmakla yükümlü değildir. Kölenin de efendisinden izin alma mevzusu vardır, efendisi ona engel olabilir. Dolayısıyla onların da hisse hakkı yoktur. Ancak köle savaşır, kadınlar da yaralıları tedavi edip hastalara bakar ve geri plandaki savaş hizmetlerini yaparlarsa kendilerine razh denilen hediyeler verilir. Razh miktarını devlet başkanı belirler” şeklinde izah etmektedirler (Zeylaî, h. 1313: 3/256).

Müslüman kadınlar savaşlarda esir düşen yakınlarına emân verebilme hakkını da kullanmaktadır. Bunun en güzel örneği İsmâ seriyesidir. Hz. Peygamber’in kızı Hz. Zeynep bu savaş sonrasında esir düşen eski eşi Ebü'l-As'a emân vermiştir. Bir namaz vaktinde kadınlar tarafından gelen yüksek bir sesle bunu duyurmuştur. Resûlullah yanındakilere bundan şimdi onlarla beraber haberdar olduğunu bildirip Hz. Zeynep'in bu kararını kabul ettiğini ifade etmiştir. Kızına Müslüman olmadığı için Ebü'l-As'a yaklaşmaması gerektiğini hatırlatmıştır (Vâkıdî, 1989: 2/553; İbnü'l Esîr, 1989: 1/1203).

Kanaatimizce Müslüman hanımların gerektiğinde savaşın arka ve ön saflarında kendilerine verilen vazifeleri gerektiği gibi yerine getirmelerinden daha kıymetli görevleri bu uğurda gözlerini kırpmadan can verecek evlatlar yetiştirmeleri, kendilerinin de bu uğurda direnç göstermeleridir. Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre Hendek Savaşı günü Sa'd b. Muaz, elinde bir mızrakla acele acele savaşacak olan ordunun arkasından gidiyordu. Bunu gören annesi “Ey yavrucuğum, vallahi geç kaldın. Koş, Resûlullah'a yetiş” dedi. Sa'd iri yapılı olduğu için zırhı ona dar gelmiş, kolları zırhtan dışarı çıkmıştı. Hz. Âişe, Sa'd'ın vücudunu örten bir zırh giymesini gerektiğini söyleyip kollarından vurulmasından endişe duyunca, annesinin “Allah takdirini yerine getirir” diye cevap vermesi bu konudaki samimiyetini bir kez daha göstermektedir (Vâkıdî, 1989, 2/469). Hansâ lakabı ile bilinen Tumâdir bint Amr, Hz. Ömer zamanındaki Kadisiye Savaşı'na dört oğlu ile katılmaktadır. Savaş öncesinde oğullarına kendi rızaları ile bu dini seçtiklerini ve Allah'ın Müslümanlar için hazırladığı mükâfatları hatırlatmaktadır. Ebedi yurdun fâni hayattan daha kıymetli olduğunu söyleyerek Yüce Allah'ın Âl-i İmrân suresi 200. ayette buyurdıklarını okumaktadır. Onlardan sağduyu ile savaşa çıkıp savaşın en şiddetli anlarında bile en ön saflarda mücadele etmelerini istemektedir. Anne tavsiyelerini samimiyetle benimseyen dört oğlu da bu savaşta şehit olmaktadır. Oğullarının şehadet haberini alan Hansâ bu şerefe nail olduğu için Allah'a hamd edip ahiret yurdunda evlatları ile birlikte Allah'ın rahmetine mazhar olabilmek için dua etmektedir (İbn Abdilber, 1992: 4/1828-1829; İbn Hacer, h. 1415: 8/111-112). İleride de daha detaylı göreceğimiz gibi Nesîbe bint Ka'b, Uhud günü yaralanan oğlu Abdullah'ın yaralarını sararak kalkıp düşmanla savaşmaya devam etmesini söylemektedir. Hz. Peygamber onun bu dayanıklılığı karşısında hayranlığını dile getirmektedir (İbn Sa'd, 1968: 8/414; Zehebî, 1985: 2/280; Vâkıdî, 1989: 1/271; Cemmâilî, 1994: 1/63).

3.2. Nesîbe bint Ka'b'ın Katıldığı Gazveler ve Antlaşmalar

Burada Nesîbe bint Ka'b'ın müslüman oluşundan, katıldığı savaşlardan, savaşlarda gösterdiği cesaret ve kararlılıktan, yaptığı fedakârlıklardan bahsedilecektir.

3.2.1. Bey'atü'l-harb: İkinci Akabe Biatı

Nesîbe bint Ka'b ensardan Müslüman olan ilk hanım sahâbilerdendir. Savaş hükümlerini de içerdği için Bey'atü'l-harb diye anılan İkinci Akabe Biatı'nda bulunarak Resûlullah'a biat edenler arasındadır. O gece, Hz. Peygamber'in davetine karşı teslimiyeti ve ettiği yeminin samimiyeti hayatı boyunca devam etmiştir. Nesîbe bint Ka'b, akabe gecesi Esmâ bint Amr ile birlikte iki kadından biri olarak orada bulunmuş (Ahmed b. Hanbel, 1999: 25/92; Mizzî, 1980: 35/372; Ebû Nuaym, 1998: 6/ 3260; İbn Abdilberr, 1992: 1/7), Resûlullah'a biat ederek Müslüman olmuştur. Kendisi bunu "Peygamber'in (s.a.v) antlaşmasına ve akabe gecesi biatına şahit oldum. O gece toplulukla beraber bende biat ettim" diye ifade etmiştir (İbn Sa'd, 1968: 8/412). Yine kendisinden gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber o gece erkeklerle tokalaşıp biatlarını kabul etmiştir. Nesîbe bint Ka'b ve Esmâ bint Amr kaldığında, eşi Gaziyye b. Amr "Ya Resûlallah, bunlar sana biat etmek için gelen iki kadındır" diye seslenmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Size verdiğim sözden dolayı onlara da biat ettim; çünkü ben kadınlarla tokalaşmam" buyurmuştur (İbn Hacer, h. 1415: 8/442). İki oğlu Habib ve Abdullah da bu geceye şahitlik etmişlerdir. Bazı kaynaklarda zikredildiğine göre kocası Zeyd b. Âsım'da akabeye katılmıştır (Zehebî, 1985: 1/256; İbnü'l- Esîr, 1989: 1/443). Zeyd b. Asım'ın da Gaziyye b. Amr'ın da akabeye katıldığı aşikârdır. O gün Nesîbe bint Ka'b'in eşinin kim olduğu hakkında ihtilaf yaşandığı görülmektedir.

3.2.2. Uhud Savaşı

Nesîbe bint Ka'b kocası ve iki oğluyla birlikte Uhud Savaşı'na katılmıştır (İbnü'l- Esîr, 1989: 1/443; İbn Ebû Hayseme, 2006: 2/808). Oğulları Abdullah ve Habib'dir (İbn Abdilberr, 1992: 4/1948; İbnü'l- Esîr, 1989: 2/140). Bazı kaynaklarda kocasının Zeyd b. Âsım olduğu (Mizzî, 1980: 35/372; İbn Abdilberr, 1992: 4/1948; İbnü'l- Esîr, 1989: 2/140; İbn Hacer, h. 1415: 8/334) yer alırken bazı rivayetlerde ise bu kişinin Gaziyye b. Amr olduğu geçmektedir (Vâkıdî, 1989: 1/268). Muhammed b. Amr şöyle demektedir: "Ümmü Umâre bint Ka'b 'ı, eşi Gaziyye b. Amr ve iki oğluyla birlikte Uhud Savaşı'na su kırbasıyla çıkarken gördüm" (İbn Sa'd, 1968: 8/412). Daha öncede belirttiğimiz gibi Uhud günü müşrik ordusunda da kadınlar yer almıştır. Rivayet edildiğine göre Ümmü Umâre'ye Uhud günü Kureyş kadınları kocalarıyla savaştı mı? diye sorulmaktadır. Ümmü Umâre "Allah'a sığınırım. Onlardan hiçbirinin ok veya taş attığını görmedim. Ama yanlarında davul ve def çaldıklarını, onlara vurarak Bedir'de öldürülenleri andıklarını gördüm. Ellerinde miller ve göz kalemleri vardı. Erkeklerden biri ne zaman savaştan geri durup dönmeye kalksa ellerindeki ona vererek "Sen bir kadınsın" diyorlardı. Geriye dönerlerken kadınların düşe kalka yürüyerek atlıları takip ettiklerini gördüm. Hind bint Utbe hamileydi. Onu atlardan ürkerek yere çökmüş bir vaziyette gördüm. Yanında başka bir hanım daha vardı" diye cevap vermektedir (Vâkıdî, 1989: 1/272).

Nesîbe bint Ka'b Uhud'a yaralılara ve savaşanlara su götürmek için gitmiş, Müslümanların yenilgiye uğrayacaklarını düşünüp Resûlullah'ın yanından dağıldıklarını görünce savaşmaya başlamıştır. Kendisi durumu şöyle izah etmektedir: "Elimde su dolu bir kapla günün ilk saatlerinde Uhud'a çıktım. İnsanları gözlemliyordum. Allah Resûlu ashâbın arasındaydı. Durum Müslümanların lehine ilerliyordu. Sonra Müslümanların yenilgiye uğradığını görünce hemen Allah Resûlu'nun yanına gittim. Onu korumak için kılıçla savaşmaya başladım ve yaralandım" (İbn Sa'd, 1968: 8/ 413; İbn Hacer, h. 1415: 8/334; Vâkıdî, 1989: 1/268- 269; Ziriklî, 2002: 8/19; Cemmâîlî, 1994: 1/57).

Müslümanların Hz. Peygamber'in yanından dağıldıkları o an, Allah Resûlu'nu canı pahasına koruyan on kadar kişi arasında Nesîbe bint Ka'b, kocası ve çocukları da vardır. Hz. Peygamber onun zırhsız olduğunu görünce zırhlı olup savaşmayan birinden zırhını Nesîbe bint Ka'b'a vermesini istemiştir. Hadiseyi Nesîbe bint Ka'b şöyle dile getirir: "İnsanlar Allah Resûlu'nun etrafından dağılıyorlardı. Hz. Peygamber'in yanında ondan az kişi kalmıştı. Ben, iki oğlum ve eşim Allah Resûlu'nu korumak için ordaydık. İnsanlar yanımızdan geçip gidiyorlardı. Hz. Peygamber benim kalkanımın olmadığını fark etti. Kaçanlardan birinde kalkan görünce "*Ey kalkan sahibi! Kalkanını savaşanlara ver*" dedi ve adam kalkanını verdi. Ben kalkanı aldım, Hz. Peygamber'i korumaya devam ettim. Eğer onlar da bizim gibi yaya olsalardı biz onlara güç yetirebilirdik. Atlı oldukları için bize zarar veriyorlardı. Bir atlı gelip bana darbe vurmaya çalıştı. Ben kendimi kalkanla korudum. Adam geçerken atının arka bacağına bir kılıç vurdum. Adam atından sırtüstü yere düştü. Hz. Peygamber bunu görünce "*Ey Ümmü Umâre'nin oğlu! Annene koş annene*" diye bağırdı ve oğlum bana yardımcı oldu" (İbn Sa'd, 1968: 8/ 413; Vâkıdî, 1989: 1/270; Cemmâîlî, 1994: 1/63).

Nesîbe bint Ka'b o gün 12 kişiyi yaralamış, kendisi de 13 yerinden yaralanmıştır. En derin yarasını Peygamber Hz. Peygamberi öldürmeye gelen İbn Kamîe'nin karşısına çıkınca almıştır. Ona omzundaki ağır yaranın sebebi sorulduğunda Nesîbe bint Ka'b: "Müslümanların telaşa kapılıp Allah Resûlu'nun etrafından dağıldıkları sırada İbn Kamîe "Bana Muhammed'i gösterin, eğer o kurtulursa yaşamak bana haramdır" diye bağıırıyordu. Musab b. Umeyr ve bazı kimselerle birlikte onun karşısına çıktık. İşte o zaman İbn Kamîe'den bu ağır yarayı aldım. Bende ona çok sayıda darbe vurdum ama Allah düşmanının üstünde iki zırh vardı" diye cevap vermiştir. Musab b. Umeyr şehit olmuş, Nesîbe bint Ka'b ise Kamîe'yi yaraladığı halde ondan derin bir darbe yemekten kurtulamamıştır. Omzuna aldığı bu darbe ancak bir yılda iyileşmiştir. Resûlullah, Hamrâülesed'e gitmek için çağrı yaptığında katılmak için kalkmaya yeltenmiş; ancak kanı durmadığı için katılamamıştır. Resûlullah gazveden dönünce evine gitmeden Abdullah b. Ka'b'ı göndererek onun halini sormuş iyi olduğunu duyunca sevinmiştir (İbn Sa'd, 1968: 8/413; Zehebî, 1985: 2/279; Vâkıdî, 1989: 1/270; Cemmâîlî, 1994: 1/57-59).

Allah Resûlu onu savaşın en şiddetli olduğu vakitlerde yaralarına aldırmadan elbisesini beline dolayıp çarpıştığını görünce "*Nesîbe bint Ka'b'ın bugünkü konumu falan ve falandan daha hayırlıdır.*" buyurmuştur (İbn Sa'd, 1968: 8/413; Zehebî, 1985: 2/279; Vâkıdî, 1989: 1/269; Cemmâîlî, 1994: 1/59). Damre b. Sa'îd Uhud günü ninesi Nesîbe bint Ka'b ile ilgili şu sözleri aktarır. "Allah Resûlu'nu şöyle derken işittim. '*Nesîbe bint Ka'b'ın konumu falan ve falanın konumundan daha hayırlıdır*' Hz. Peygamber o gün onun elbisesini beline bağlayıp şiddetli bir şekilde düşmanla çarpıştığını görmüştü. Ta ki on üç yerinden yara alana kadar. Vefat ettiğinde onu yıkayanlar arasında ben de vardım. Yaralarını saydığımda on üç tane yarası olduğunu gördüm. İbn Kamîe'yi onun omzuna vururken gördüm. Bu onun yaralarının en kötüsüydü ve bir yıl boyunca tedavi etmişti. Sonra Hz. Peygamber Hamrâülesed Gazvesi'ne gidilmesi için çağrı yaptı. O da katılmak için elbisesini üzerine aldı ancak kanaması durmadığı için katılamadı. Gece boyu sabah oluncaya kadar kanaması dursun diye onun yaralarını sardık. Resûlullah Hamrâülesed Gazvesi'nden döndüğünde evine gitmeden önce Abdullah b. Ka'b'ı gönderip onun durumunun nasıl olduğunu sormuştu. Abdullah b. Ka'b, Hz. Peygambere onun iyi olduğunu söyleyince Allah Resûlu bundan memnun oldu" (Vâkıdî, 1989: 1/269-270).

Hâris b. Abdullah, Abdullah b. Zeyd'den şöyle işittiğini rivayet etmektedir. "Uhud Gazve'sinde insanlar Allah Resûlu'nun yanından dağıldıklarında ben oraya doğru gittim. Annem

Hız. Peygamber'in yanındaydı. Allah Resûlu '*Ey Ümmü Umârenin oğlu! at*' buyurdu. Ben elimdeki taşı Allah düşmanlarından birisine attım. Adam at üstündeydi. Taş atın gözüne geldi ve at sersemledi. Adam yere düştü. Taşlarla vurmaya devam ettim ve adamın üstünde taşlardan bir yığın oluşturdum. Allah Resûlu bakıp tebessüm ediyordu. Sonra annemin omzundaki yarayı gördü. '*Anenne koş annene! Yarasını sar. Allah sizin ailenizi mübarek kılsın. Annenin konumu falan falanın konumundan daha hayırlıdır. Üvey babanın - yani annenin eşinin- konumu falan falanın konumundan daha hayırlıdır. Senin konumun falan falanın konumundan daha hayırlıdır. Allah ailenize rahmet eylesin*' buyurdu. Bunu duyan annem '*Ey Allah'ın Resûlu! Cennette sana yoldaş olmamız için Allah'a dua et*' dedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber '*Allahum, onları bana cennette komşu eyle*' diye dua etti. Annem bunu işittikten sonra '*Bana artık dünyada ne olduğu umrumda değil*' dedi" (Vâkıdî, 1989: 1/272-273; Zehebî, 1985: 2/281; Cemmâîlî, 1994: 1/56).

Nesîbe bint Ka'b, o gün yaralanan oğlu Abdullah b. Zeyd'in yaralarını sararak kalkıp düşmanla savaşmaya devam etmesini söylemiştir. Buna tanık olan Hız. Peygamber "*Ey Ümmü Umâre kim senin takat getirdiğine takat getirip güç yetirebilir ki*" buyurmuştur. Kaynaklarda olayın bir kısmı Abdullah b. Zeyd tarafından anlatılırken bir kısmı Nesîbe bint Ka'b tarafından aksettirilir. Rivayet edildiğine göre Abdullah b. Zeyd "O gün sol kolumdan yaralandım. İri yarı bir adam beni yaraladı ve çekilip gitti. Kanım durmuyordu. Resûlullah bana '*Yaranı sar*' dedi. Daha sonra annem çantasında yaralılar için hazırladığı sargı bezleri ile yanıma geldi. Hız. Peygamber ayakta durmuş bakarken annem yaralarını sarıyordu. Sonra annem '*Kalk oğlum, savaşmaya devam et*' dedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber '*Ey Ümmü Umâre kim senin takat getirdiğine takat getirip güç yetirebilir ki*' buyurdu ve bana vuran adam geldi. Allah Resûlu '*İşte Oğlunu vuran kişi budur*' dedi". Hadisenin devamı Nesîbe bint Ka'b'dan şöyle nakledilir: "Adamın yanına yaklaştım ve onu bacağından yaraladım. Adam yere düşüverdi. Bunun üzerine Resûlullah'ın azı dişleri görününceye kadar güldüğünü gördüm. Hız. Peygamber '*Sen öcünü aldın Ümmü Umâre*' buyurdu. Sonra adamın yanına vardık ve onu öldürdük. Allah Resûlu şöyle buyurdu: '*Seni muzaffer kılan ve düşmanından intikam almayı sana gözlerinle gösteren Allah'a hamdolsun*' " (İbn Sa'd, 1968: 8/414; Zehebî, 1985: 2/280; Vâkıdî, 1989: 1/270-271; Cemmâîlî, 1994: 1/63).

Rivayet edildiğine göre Hız. Ömer'in halifeliliği döneminde ona kumaşlar getirilmiştir. Kumaşlardan bir tanesi çok güzel ve geniştir. Orada bulunanlardan bazıları bu kumaşın çok değerli olduğunu, Abdullah b. Ömer'in zevcesi Safiyye bint Ebî Ubeyd'e göndermesinin uygun olacağını söylemişlerdir. Hız. Ömer buna Safiyye'den daha layık olan birinin Ümmü Umâre olduğunu, ona göndereceğini söylemiş; çünkü Resûlullah'ın "*Uhud günü sağıma dönüyordum, soluma dönüyordum, Ümmü Umâre'nin beni korumak için savaştığını görüyordum*" buyurduğunu dile getirmiştir (İbn Sa'd, 1968: 8/415; İbn Hacer, h. 1415: 8/442; Zehebî, 1985: 2/281; Vâkıdî, 1989: 1/271; Ziriklî, 2002: 8/19; Cemmâîlî, 1994: 1/57).

3.2.3. Benî Kurayza Gazvesi

Nesîbe bint Ka'b, Benî Kurayza Gazvesi'ne katılan kadınlardan biridir. Kaynaklarda Nesîbe bint Ka'b ile birlikte Gazve'ye katılan Safiyye bint Abdülmuttalib, Ümmü Selî, Ümmü'l-Alâ, Sümeyrâ bint Kays ve Sa'd b. Muâz'ın annesi Ümmü Sa'd'a Allah Resûlu'nun hisse değer ama hediye amacıyla ganimetten bir şeyler verdiği kaydedilmektedir (Vâkıdî, 1989: 2/522).

3.2.4. Bey'atürrıdvân

Hız. Peygamberle birlikte Medine'den Mekte'ye umre yapmak niyetiyle çıkan ordunun az

sayıdaki kadınlarından biri de Nesîbe bint Ka'b'dır (Vâkıdî, 1989: 2/574). Hz. Peygamber ve ordusu bu yolculuk sırasında Hudeybiye kuyusu yakınlarında konaklama ihtiyacı hissettiler. Bundan haberdar olan müşrikler Müslümanların Mekke'ye girmesini engellemek için savaş ordusu kurma hazırlığına giriştiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber niyetlerinin savaş değil umre yapmak olduğunu kurbanlarını kesip Medine'ye döneceklerini bildirmesi için Hırâş b. Ümeyye'yi müşriklere elçi olarak gönderdi ancak müşrikler Hırâş b. Ümeyye'yi dikkate almadılar. Allah Resûlu bu defa Mekke'liler arasında daha çok söz sahibi olduğunu düşündüğü için Hz. Osman'ı elçi olarak gönderdi. Hz. Osman Kureyşin önde gelen kişileri ile görüşüp durumu izah ettiği halde netice alamadı. Müşrikler Hz. Peygamber ve ashâbının umre ziyaretine izin vermeyeceklerini, eğer isterse Hz. Osman'ın kendisinin tavaf yapabileceğini ifade ettiler. Hz. Osman bunu kabul etmeyince onu göz hapsine aldılar. Bu durum Müslümanlar arasında Hz. Osman'ın Kureyşliler tarafından öldürüldüğü haberinin yayılmasına sebep oldu. Bunu duyan Allah Resûlu Müslümanlardan müşrikler ile savaşacaklarına dair biat aldı (Fayda, 1992: 6/39-40).

Rıdvan biatine şahitlik edenler arasında Nesîbe bint Ka'b da vardır (Hayseme, 2006: 2/804; Mizzî, 1980: 35/372; İbn Abdilberr, 1992: 4/1948; İbnü'l- Esîr, 1989: 6/371; İbn Hacer, h. 1415: 8/334). O günü kendisi şöyle dile getirmektedir. "Elçiler Allah Resûlu ve Kureyş arasında haberleşmeyi sağlıyordu. Bir gün Hz. Peygamber konakladığımız yerin önüne geldi. Ben onun bir şey istemek için geldiğini sandım. Oysaki Hz. Osman'ın öldürüldüğünü duymuştum. Biz oturduk, o da oturdu ve "Allah bana biat almamı emretti" dedi. İnsanlar Allah Resûlu'ne biat etmek için konakladığımız yere toplanmaya başladı. Üzerine basılmayan hiçbir şeyimiz kalmadı". Kocası Gaziyye b. Amr da o gün biat edenler arasındadır. Nesîbe bint Ka'b o günle ilgili verdiği bilgilere şunları da eklemektedir. "O gün insanlar Hz. Peygamber'e biat ettiler. Müslümanları silah kuşanırken gördüm. Biz umre niyetiyle çıktığımızdan dolayı silah sayımız azdı. Eşim Gaziyye b. Amr'ın da kılıç kuşandığını gördüm. Gölgelemek için kullandığımız bir sütun vardı, onu elime aldım. Belime bağladığım bir bıçağım da vardı. 'Kim bana yaklaşırsa bunlarla onu öldürebilirim' dedim. O sırada insanlar Resûlullah'a biat ediyordu. Ömer b. Hattâb, Hz. Peygamber'in elini tutmuştu. Müslümanlar kaçmayacaklarına söz vererek Hz. Peygamber'e biat ettiler (Vâkıdî, 1989: 2/603).

3.2.5. Hudeybiye Antlaşması

Müslümanların ölüm üzerine biat ettiğini duyan müşrikler telaşa kapıldı. Hz. Osman'ı serbest bıraktılar ve elçi olarak Hz. Peygamber'e Süheyl b. Amr'ı gönderdiler (Hamîdullah, 1998: 18/297-299). Hâris b. Abdullah Ümmü Umâre'den o günle ilgili şunları işittiğini dile getirir. "Ümmü Umâre dedi ki: 'O gün Allah Resûlu bağdaş kurarak oturmuştu. Abbâd b. Bir ile Seleme b. Eslem de silahlanmış olarak Resûlullah'ın yanbaşımda ayakta dikilmiş olarak duruyorlardı. Konuşmalar sırasında Süheyl b. Amr aniden sesini yükseltti. Onlar Süheyl'e 'Allah Resûlu'nun yanında sesini alçalt' diye çıkıştılar. Süheyl dizleri üzerine çökmüş bir vaziyetteydi. Öyle ki üst dudağının yarığında alt, üst ön dişleri görünürcesine yüksek sesle konuşuyordu. Bu esnada Müslümanlar Hz. Peygamber'in çevresinde oturuyorlardı' " (Vâkıdî, 1989: 2/605-606).

Yapılan görüşmelerin ardından müşrikler ve Müslümanlar arasında uzlaşma sağlanarak bir barış antlaşması imzalanmaktadır. Hz. Ali'nin yazdığı bu antlaşmaya Müslümanlardan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Muhammed b. Mesleme ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh; müşriklerden ise Mikrez b. Hafs ile Huveytub b. Abdüluzzâ şahitlik etmektedir. Hz. Peygamber ve Süheyl b. Amr da imzalamaktadır. On iki veya yirmi gündür

Hudeybiye’de bulunan Hz. Peygamber ve ashâbı bu antlaşmadan sonra kurbanlarını kesip ihramdan çıkararak Medine’ye geri dönmektedir (Hamîdullah, 1998: 18/297-299). Nesîbe bint Ka’b da o anlara tanık olup şöyle ifade etmektedir. “Ben Resûlullah’a bakıyordum. İhram elbisesini giymiş, elinde bıçağı ile kurbanımı kesiyordu” (Vâkıdî, 1989: 2/613). Orada yaşananlarla ilgili Hâris b. Abdullah’ın Nesîbe bint Ka’b’dan aktardığı başka bir rivayet de şöyledir. “Kurbanını kestikten sonra Allah Resûlu’nun kırmızı deriden yapılmış çadırına girdiğini gördüm. Orada berber vardı, Hz. Peygamber’in saçını tıraş etti. Bende bakıyordum, kafasını çadırdan çıkardı ve şöyle dedi: ‘*Tıraş olanlara Allah rahmet eylesin*’. Dediler ki: ‘Saçını kısaltanlar Ey Allahın Resûlu?’ Hz. Peygamber üç defa ‘*Tıraş olanlara Allah rahmet eylesin*’ dedikten sonra ‘*Saçını kısaltanlara da*’ dedi (Heysemî, 1992: 1/456; Vâkıdî, 1989: 2/615).

Cabir’den rivayet edilmektedir ki: “Hz. Peygamber tıraş olurken ona bakıyordum. Kesilen saçını yanındaki yeşil bir semure ağacının üstüne attı. Ümmü Umâre dedi ki: ‘İnsanlar ağacın üstündeki saçları toplamaya başladılar, bunun için yarışıyorlardı. Ben de zor da olsa bir tutam saç alabildim’ “. Bu saçların hayat boyu Nesîbe bint Ka’b’ın yanında olduğu söylenmektedir. Ta ki vefat edinceye kadar. Yine Nesîbe bint Ka’b’dan gelen bir başka rivayet şöyledir. “O gün saçlarımı yanımdaki bir makasla kestim ancak makas keskin değildi (Vâkıdî, 1989: 2/615).

3.2.6. Hayber’in Fethi

Hayber yahudiler tarafından kale anlamına gelmektedir. Cahiliye döneminde yahudilerin yerleşim yeri olan bu şehir yedi ayrı kaleden oluşmakta ve bu kalelerin sağlamlığıyla bilinmektedir. Hayber içinde bulunduğu vadinin verimli toprakları ve birçok su bentlerine sahip olmasıyla da tanınmaktadır. Ayrıca Hayber, kervanların geçiş yolu olarak ticari alanda da bir öneme sahiptir ve Medine ticaret yolu üzerinde bulunmaktadır. Hayber’de yaşayan Yahudi kabilelerinin politikaları sonucu Hz. Peygamber, Hayber’e bir sefer düzenleme kararı almaktadır (Hamîdullah, 1998: 18/297-299).

Hayber’in Fethi’ne katılan yirmi kadından biri de Nesîbe bint Ka’b’dır (Vâkıdî, 1989: 2/685). Nesîbe bint Ka’b fetih günü yaşananlarla ilgili şunları aktarmaktadır. “Hayber günü Benî Mâzin b. Neccâr’a ait olan iki at kestik, Sa’b b. Mu’âz kalesi fethedilmeden önce bunları yiyorduk” (Vâkıdî, 1989: 2/661). Yine başka bir rivayette Nesîbe bint Ka’b “Hayberde bulamayacağımızı düşündüğümüz birçok yiyeceği Sa’b b. Mu’âz kalesinde bulduk. Kaldıkları bir ay ya da daha fazla süre içinde Müslümanlar o kaledeki yiyeceklerden yediler. Hayvanlarını da besliyorlardı. Yenilen şeyler humusa dâhil olmadı. Ele geçirilen pek çok eşya satılmak için pazara çıkarıldı ve o kalenin içinde Yahudilere ait mücevherler bulundu”. Nesîbe bint Ka’b’a “Pazara satılmak üzere çıkarılan şeyleri kimler satın aldı?” diye sorulmaktadır. O da “Müslümanlar, Ketîbe de iman etmiş Yahudiler, bedevî Araplar satın alıyorlardı. Müslümanlardan kim satın alırsa aldıkları şeyler ganimetteki paylarından hesaplanırdı” diye cevap vermektedir (Vâkıdî, 1989: 2/665).

Hz. Peygamber kalede bulunan ganimetleri Hayber’e katılan hanımlar arasında paylaşmaktadır. Nesîbe bint Ka’b da o hanımlardan biri olmaktadır. el-Hâris b. Abdullah’dan şöyle rivayet edilmektedir. “Ümmü Umâre’nin boynunda kırmızı mücevherler gördüm ve ona mücevherleri sordum. Dedi ki: ‘Müslümanlar Sa’b b. Mu’âz’ın kalesinde toprağa gömülü mücevherler buldular ve bunları Allah Resûlu’ne getirdiler. Hz. Peygamber bunların Hayber’de bulunan kadınlar arasında paylaşılmasını söyledi. Biz yirmi kadınlar yirmi kişiydik. Mücevherler aramızda paylaştırıldı. Bundan ayrıca bize ganimetten bir parça kadife kumaş, bir hırka ve ikişer dinar verildi. Arkadaşlarıma da aynı şeyler verildi’ dedi. Ona erkeklere verilen pay ne kadardı, diye

sordum. ‘Eşim Gaziyye b. Amr on bir buçuk dinara bazı şeyler satın aldı. Aldıkları karşılığında ondan bişey talep edilmedi. Eşim süvari olduğu için biz süvarilere düşen payın bu olduğunu düşündük. Hz. Osman zamanında üç hissesini otuz dinara sattı’ dedi (Vâkıdî, 1989: 2/688).

Hayber gününde yaşananlarla ilgili Hâris b. Abdullah’ın Nesîbe bint Ka’b’dan aktardığı başka bir mevzudaki rivayette şöyledir. “Kayalıklara vardığımızda Allah Resûlu’nun ‘*Yatsı namazından sonra kadınlarınızın kapısına gitmeyin*’ diye buyurduğunu işittim (Heysemî, 1992: 2/826). Daha sonra mahalleden bir adam aile halkını ziyarete gitti. Orada hiç hoş olmayan bir durumla karşılaştı. Hanımının yanında bulduğu kimseye bir kötülük etmeden oradan ayrıldı. Hanımından boşanmak istedi. Oysaki eşini seviyordu ve ondan çocukları vardı. Allah Resûlu’ne itaatsizlik ettiği için başına hiç istemediği bir olay geldi” (Vâkıdî, 1989: 2/712-713).

3.2.7. Umretü’l-Kazâ

Hz. Peygamber daha önce umre yapmak niyetiyle yola çıkmış ancak müşriklerin engellemeleri ile karşılaşınca Hudeybiye antlaşmasını yapıp geri dönmüştü. O antlaşmanın maddelerinden biri de Hz. Peygamber ve ashâbının o gün umre yapmadan döneceği ancak bir yıl sonra umre için Mekke’ye gelebileceklerini ve şehirde üç gün kalabileceklerini içermektedir. Antlaşmadan bir yıl sonra Hz. Peygamber Hudeybiye’de bulunanların umre için hazırlık yapmalarını söyledi. Hudeybiye günü orada olmayıp bu umreye katılmak isteyenlerin de kabileye dâhil olabileceğini duyurdu. Allah Resûlu kurbanlık develerin de hazırlanmasını söyledi. Ayrıca oluşabilecek bir savaş ortamına karşı kılıç değil ama ok ve mızrak gibi silahların tedarik edilmesi gerektiğini duyurdu. Hz. Peygamber’in ihtimal dâhilinde gördüğü bu hazırlık dolayısıyla Umretü’l-kazâ’yı onun gazveleri arasında sayanlar olmuştur (Küçükaşcı, 2012: 42/153-155).

Bu kutlu yolculuğa katılmak üzere hazırlananlar arasında Nesîbe bint Ka’b’da vardır. Nesîbe bint Ka’b’dan şöyle rivayet edilmektedir: “Allah Resûlu ile birlikte Umretü’l-kazâ’ya katıldım. Hudeybiye’ye de katılmıştım. Sanki Hz. Peygamber’in Kâbe’ye varışını görüyör gibiyim. Kendisi devesinin üzerindeydi ve İbn Revâha devenin yularından tutuyordu. Müslümanlar sıraya girmişlerdi. Devesinin üzerinde Rûkn’e vardığında ıztıba yaparak bastonuyla rûknü selamladı. Müslümanlar da ıztıba yaparak onunla birlikte tavaf ediyorlardı. Abdullah b. Revâha şöyle diyordu: ‘Ey kâfir çocukları yoldan çekilin. Şehadet ederim ki o Allah’ın Resûlu’dur. Gerçekten bütün hayırlar onun yolundadır. Biz onun tevili için sizinle savaştık. Tıpkı tenzilini inkâr ettiğinizde savaştığımız gibi. Bir darbe ki başı ve boynu birbirinden koparır. Dostu dosta unutturur.’ Ömer b. Hattab dedi ki: ‘Ey İbn Revâha!’ Allah Resûlu ‘*Ey Ömer ben duyuyorum*’ buyurdu. Hz. Ömer sükût etti” (Vâkıdî, 1989: 2/735-736).

O gün yaşananlarla ilgili Nesîbe bint Ka’b’dan gelen bir başka rivayet de şöyledir. “Ölenler ve öldürülenler hariç Hudeybiye’de bulunan herkes Umretü’l-kazâ’ya katıldı. Ben de Hudeybiye’ye gitmek üzere kadınlarla birlikte yola çıktım ancak Kâbe’ye ulaşamadık. Hudeybiye’de saçlarını kısalttılar. Daha sonra yapamadıkları umrelerini kazâ etmek için Hz. Peygamber ile birlikte umre yaptılar. Allah Resûlu Safâ ile Merve arasında kurbanını kesti. Hudeybiye’ye katılıp da Hayber’de şehit edildiği için Umretü’l-kazâ’ya katılmayan kişiler şunlardı: Rebi’a b. Eksem, Rifâ’a b. Mesrûh, Sakf b. Amr, Abdullah b. Ebî Ümeyye b. Vehb el-Esedî, Ebû Sayyâh, el-Hâris b. Hâtub, Adî b. Mürre b. Sürâka, Evs b. Habîb, Üneyf b. Vâile, Mes’ûd b. Sa’d ez-Zürakî, Bişr b. el-Berâ ve Âmir b. el-Ekva” (Vâkıdî, 1989: 2/737).

3.2.8. Huneyn Gazvesi

İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Hevâzinliler'in Hz. Peygamber'e ve İslâm dinine olan düşmanlıkları bilinmektedir. Hudeybiye antlaşmasından sonra Hevâzinliler'den bazı kabilelerin yol güvenliğini sekteye uğratmaları, Hz. Peygamber'in Hevâzin üzerine birkaç seriyye göndermesine sebep olmuştur. Bunun üzerine Hevâzinliler'in Müslümanlara kinleri daha çok artmıştır. Bunun farkında olan Hz. Peygamber Mekke Fethi'ni tamamlayıp Kureyşliler'i saf dışı bıraktıktan sonra Hevâzinliler'in üzerine yürümeyi hedeflemiştir. Bu durumu öngören Hevâzinliler, Hz. Peygamber'den önce davranmak için savaş hazırlıklarına başlamışlardır. Mekke'nin Fethinden sonra Hz. Peygamber'in Uzza putunu yıktırması Sakifliler'i de telaşa sürüklemiştir. Aynı durumun kendi putları olan Lât'ın da başına gelebileceği endişesine kapılıp ve onlar da Müslümanlarla savaşmak için Hevâzinliler'e katılmak üzere yola çıkmışlardır. Hz. Peygamber gözcü olarak gönderdiği Abdullah b. Ebî Hadred el-Eslemî'den Hevâzin ve Sakif kabilelerinin Evtâs vadisinde toplandıklarını haber alınca kendisi de savaş hazırlıklarına başlamış ve ordusuyla yola çıkmıştır. Huneyn'e ulaşan İslâm ordusu harekete geçmek için fecir vaktini beklemiştir. Huneyn'e Müslümanlardan önce yetişen müşrikler olmuştur ve vadinin en dar, kumlu yerine pusu kurmuşlardı. Müslümanlar yaklaşınca müşrikler onlardan önce davranıp Müslümanları ok yağmuruna tutmuşlardır. Havanın henüz tam aydınlanmamış ve Müslümanların da hazırlıksız yakalanması sebebiyle binekler ürkmüş ve İslâm ordusu dağınıklığa düşmeye başlamıştır. Uhud misali Hz. Peygamber'in yanında ashâptan az sayıda kişi kalmıştır (Hamîdullah, 1998: 18/376-377).

O güne tanıklık edenlerden biri olarak Nesîbe bint Ka'b şöyle rivayet etmektedir: "İnsanların mağlup olduklarını düşünüp sağa sola kaçıştıkları gün ben ve dört kadında orada bulunuyorduk. Elimde keskin bir kılıç vardı. Ümmü Süleym'in beline bağladığı bir hançer vardı ve o sırada Abdullah b. Ebî Talha'ya hamileydi. Diğer iki kadın da Ümmü Selî ve Ümmü'l-Hâris'di (Vâkîdî, 1989: 3/903).

Nesîbe bint Ka'b'ın o gün kılıcını çekerek Ensar'a "Bu âdet nedir? Sizin neyiniz var da kaçırıyorsunuz?" diye bağırdığı söylenmektedir. Nesîbe bint Ka'b o anları şöyle dile getirmektedir: "Ben deve üzerinde Hevâzinli bir adamı izliyordum. Yanında bir sancağı vardı. Devesini Müslümanların ardından sürüyordu. Ben de devesinin ayaklarına vurarak ona saldırdım. O yüksek bir deve olmasına rağmen yere düştü ve bende üzerine çöktüm. Adam hareketsiz kalana kadar ona durmadan vurdum. Onun kılıcını aldım. Deve karnı ve sırtı üzerine dönüp dururken hırıltısı duyuluyordu. Resûlullah elinde kınından çekilmiş bir kılıçla ayakta duruyordu. 'Ey Bakara sûresi'nin ashâbı!' diye sesleniyordu. Müslümanlar toparlanıp harekete geçtiler. 'Ey Benî Abdurrahman! Ey Benî Ubeydullah! Ey Allah'ın Atlıları!' demeye başladılar. Allah Resûlu atlarına 'Allah'ın Atları' adını vermişti. Muhacirlerin simgesi 'Benî Abdurrahman', Evs'in simgesi 'Benî Ubeydullah'dı. Ensar saldırıya geçti. Hevâzinliler sütlü bir devenin sağılması süresince beklediler ve sonrasında yenildiler. Vallahi ben böyle bir yenilgi görmedim. Her yöne dağıldılar. Oğullarım Habib ve Abdullah elleri arkadan bağlanmış esirlerle yanıma geldiler. Öfkemden onlara saldırıyordum. Daha sonra onlardan birinin boynuna vurdum. Halk esirleri getirmeye başladı. Benî Mâzin b. en-Neccâr'da otuz tane esir gördüm. Müslümanlar Mekke'de en büyük yenilgiye uğramışlardı ancak geri dönüp saldırıya geçtikleri için kazandılar. Allah Resûlu hepsine ganimetten pay verdi (Vâkîdî, 1989: 3/903; Cemmâîlî, 1994: 1/59).

3.2.9. Yemâme Savaşı

Nesîbe bint Ka'b, oğlu Habib'in şehit edildiği haberi kendisine ulaşınca olur da bir gün Müslümanlar Müseylime'ye savaş başlatırsa o savaşa katılıp Müseylime'yi öldüreceğine dair ant içmişti. Hz. Ebû Bekir'in halifeliği zamanında Müslümanların Müseylime ile savaşmak için Hâlid b. Velid komutanlığında bir ordu hazırladığını duyan Nesîbe bint Ka'b bu orduya katılmak için halifeden müsaade istedi. Hz. Ebû Bekir ona engel olmayacağını belirtti. Hâlid b. Velid'e de Nesîbe bint Ka'b'ı korumasını tembih etti (İbnü'l- Esîr, 1989: 1/443 Ebû Nuaym, 1998: 2/828; Cemmâîlî, 1994: 1/60; İbn Abdilberr, 1992: 1/320). Nesîbe bint Ka'b Yemâme'ye oğlu Abdullah ile birlikte katılmaktadır (İbn Abdilberr, 1992: 4/1948). Bu savaşta eli kesilmektedir ve eli hariç on bir yerinden yara almaktadır (İbn Ebû Hayseme, 2006: 2/808; İbn Sa'd, 1968: 8/416; Mizzî, 1980: 35/372; İbn Abdilberr, 1992: 4/1949; İbnü'l- Esîr, 1989: 6/371; İbn Hacer, h. 1415: 8/334; Cemmâîlî, 1994: 1/57). Bir rivayete göre Nesîbe bint Ka'b'ın elinin kesik olduğunu gören Sa'd bint Sa'd' ona eline ne olduğunu sormaktadır. Nesîbe bint Ka'b "Bedevilerin savaşı Müslümanların aleyhine çevirdikleri Yemâme günü oldu. Ensâr ordusu 'Bizi ön saflara alın' diye çağrı yapıyordu. Ben de o ordunun arasındaydım. Ölüm bahçesine vardık. Ebû Dücâne bahçe kapısında öldürülünceye kadar bir saat boyunca onlarla savaştık. Ben Allah düşmanı Müseylime'yi aramak için bahçeye girdim. Sonra onlardan bir adam yanıma gelip bana vurdu ve elim kesildi. Vallahi o pisliğin (Müseylime'nin) öldürüldüğünü görünceye kadar hiçbir şey beni savaştan alıkoymadı. Oğlum Abdullah b. Zeyd'in kılıcını onun elbisesiyle sildiğini gördüm. Oğluma 'Onu öldürdün mü?' diye sordum. 'Evet öldürdüm' dedi. Bunun üzerine Allah'a şükür ederek secdeye kapandım" diye cevap vermektedir. (Vâkîdî, 1989: 1/269; Cemmâîlî, 1994: 1/57). Müseylime'nin öldürülmesine Abdullah b. Zeyd ile birlikte Vahşi b. Harb da katılmaktadır. O, Müseylime'ye bir mızrak attıktan sonra Abdullah b. Zeyd de kılıçla vurarak öldürmektedir (İbn Abdilberr, 1992: 3/913; İbnü'l- Esîr, 1989: 3/146; Mizzî, 1980: 14/539).

Yemâme Savaşı'na katılan tek Müslüman kadının Nesîbe bint Ka'b olduğu söylenmektedir. Bu mevzu hakkında Damra b. Saîd'den gelen bir rivayet şöyledir. "Babamla Ümmü Umâre'nin yanına gittik. Onun elinin kesik olduğunu gördüm. Ümmü Umâre benim başımı okşayıp bana dua ediyordu. Babam bana dua etmesi için beni oraya götürmüştü. O zamanlar çocuktum. Büyüdüğümde torunu Abbâd b. Temîm'e ninesinin eline ne olduğunu sordum. Onun yanına gittiğimi yaralı eliyle başımı okşadığını anlattım. Abbâd b. Temîm 'Allah ona rahmet eylesin' dedi. Ona 'Müslüman kadınlardan Ridde Savaşlarına katılan başka biri oldu mu?' diye sordum. Abbâd 'Hayır, çünkü onun oğlu Habib b. Zeyd Müseylime tarafından şehit edilmişti ve ninem Müseylime'yi öldüreceğine dair ant içmişti' dedi". Burada Abbâd b. Temîm, Habib b. Zeyd'in şehit olması hakkında bilgi verirken onun Amr b. Âs ile Umman'da olduğunu Hz. Peygamber vefat ettiğinde Medine'ye gelmek için yola çıktıklarını ve yolda Müseylime ile karşılaştıklarını söylemiştir. Müseylime'nin, amcası Habib b. Zeyd'i ve Abdullah b. Vehb'i esir aldığını ve onlara kendisinin Peygamber olduğunu kabul ettirmeye çalıştığını aktarmıştır. Abbâd'ın verdiği bilgilere göre Abdullah b. Vehb Müseylime'nin dediğini kabul etmiş ve kurtulmuştur. Habib b. Zeyd ise bunu kabul etmediği için işkenceye maruz kalarak şehit edilmiştir.

Damra b. Saîd ile Abbâd b. Temîm arasında geçen diyalogun devamında Abbâd, Nesîbe bint Ka'b'a "Nine bu savaşta Müslümanlar arasında yaralanan çok kişi oldu mu?" diye sorduğunu Nesîbe bint Ka'b'ın da ona "Yavrucuğum Allah düşmanı öldürülürken adamları onu korumak için etrafını sarmışlardı. Bu yüzden Müslümanların hepsi yaralandı. Yaralarından dolayı hareket edemeyenler vardı. İnleyenler arasında Benî Mâlik b. Neccâr'dan olan on kadar adam gördüm.

Geceleri ateşlerini söndürmeye çalışmakla geçiyordu” diye cevap verdiğini aktarmaktadır (Cemmâîlî, 1994: 1/60).

Savaştan sonra Hâlid b. Velid, Nesîbe bint Ka’b’ın evine giderek onu tedavi etmektedir. O, Halid b. Velid’i överek, ona vefada bulunmaktadır. Nesîbe bint Ka’b’dan şöyle rivayet edilmektedir. “Savaş bitince evime döndüğümde Hâlid b. Velid Arap yağlarıyla yanıma geldi. Beni acısı çok şiddetli olan kızgın bir yağla tedavi etti. Hâlid bana karşı hep sözünde dururdu. O, hoş sohbetli biriydi. Hakkımızı biliyor, bizi Hz. Peygamber’in emaneti görüp kolluyordu” (Cemmâîlî, 1994: 1/60).

Nesîbe bint Kâ’b İslâm dinini müdafaasındaki kararlılığı ve Allah Resûlü’ne duyduğu sevgi ile seçkin bir yere sahip olmaktadır. Bu kısımda ele aldığımız birçok mevzuda da görüldüğü üzere en çetin anlarda kimse var mı diye sağına soluna bakmayı düşünmeden, ben varım diyerek ortaya çıkan cesur yürekli ve Hz. Peygamber’in duasına nail olan hanım sahâbîdir.

Bütün bu gazve ve antlaşmalardan ayrıca kaynaklarda Nesîbe bint Ka’b’ın Abdullah b. Übey’in cenazesinde bulunup o günle ilgili bilgi aktardığı kaydedilmektedir. Nesîbe bint Ka’b’dan şöyle rivayet edilmektedir: “İbn Übey’in cenazesine katıldık. Evs ve Hazrec kadınlarının hepsi kızı Cemile bint Abdullah b. Übey’in yanına gelmişti. Cemile babasının arkasından “Vah dağım! Vah dayanağım!” diyerek ağlıyordu. Bu davranışından dolayı kimse onu yadırgamadı. Sonrasında onun babasının mezarına gittiğini söylediler” (Vâkîdî, 1989: 3/1058).

4. NESİBE BİNT KA'B'IN RİVAYETLERİ

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Nesibe bint Ka'b'ın sadece Hz. Peygamber'den öğrendiklerini aktardığı bilgisine ulaşılmaktadır. O, herhangi bir sahâbîden hadis rivayet etmemektedir. Sahâbî olup birinci tabakadır. Kendisinden hadis tahammül eden dört kişi bulunmaktadır. Bunlar yeğeni Hâris b. Abdullah, torunu Abbâd b. Temîm, İbn Abbas'ın mevlası İkrime ve Leyla adlı câriyesidir (Mizzî, 1980: 35/372; İbn Hacer, h. 1415: 8/334).

Rivayet kaynaklarında Nesibe bint Ka'b'dan aktarılan hadisler üç farklı konu etrafında kümelenmektedir. Hadisler abdest, oruç, sebab-i nüzûl mevzularını içermektedir. Siyer ve tabakat kaynaklarında Nesibe bint Ka'b'ın cihadla ilgili rivayetleri çokça yer almasına rağmen hadis külliyyatının cihad bölümlerinde geçmediği için bu bölümdeki tasnifatta yer verilmeyecektir. O rivayetler, Nesibe bint Ka'b'ın katıldığı gazveler ve antlaşmalar bölümünün ilgili yerlerinde titizlikle aktarılmaktadır. Bu başlık altında ele alacağımız abdest, oruç, sebab-i nüzûl konularını içeren rivayetlerin de, hadis külliyyatı dışındaki kaynaklarda yer aldığı tespit edilmektedir. Ancak bu kısımda hadis kaynakları merkeze alınarak rivayetlerin sened ve metin tahlilleri yapılacaktır. Nesibe bint Ka'b'dan menkul en meşhur hadis, oruç ile ilgili olduğundan oruç bahsi diğer konulara takdim edilecektir.

4.1.Oruç Rivayetleri

Bu rivayet Abdullah b. Mübârek'in (ö. 181) *ez-Zühd ve'r-rekâik* adlı eserinde (ts: 1/500), Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 204) *el-Müsned*'inde (1999: 3/244), Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın (ö. 211) *el-Musannef*'inde (h. 1403: 4/ 312), İbnü'l-Ca'd'ın (ö. 230) *el-Müsned*'inde (1990: 1/136), İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235) *el-Musannef*'inde (2006: 6/298), İbn Râhûye'nin (ö. 238) *el-Müsned*'inde (1991: 5/98), Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241) *el-Müsned*'inde (1999), Abd b. Humeyd'in (ö. 249) *el-Müsned*'inde (1988: 1/453), Dârimî'nin (ö. 255) *es-Sünen* 'inde (2000: Savm, 32 No: 1779), İbn Mâce'nin (ö. 273) *es-Sünen* 'inde (2009: Sıyâm, 46), Tirmizî'nin (ö. 279) *es-Sünen* 'inde (1998: Savm, 67), İbn Ebî Âsım'ın (ö. 287) *el-Âhâd ve'l-mesâni*'sinde (1991: 6/142), Nesâî'nin (ö. 303) *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında (2001: 3/354), Ebû Ya'lâ'nın (ö. 307) *el-Müsned*'inde (1984: 13/57), İbn Huzeyme'nin (ö. 311) *es-Sahih*'inde (1970: 3/307), Ebû Ali et-Tûsî'nin (ö. 312) *Muhtasaru'l-ahkam*'ında (h. 1415: 3/455), Ebû Bekir İbnü'l-A'râbî'nin (ö. 341) *el-Mu'cem*'inde (1997: 3/1068), İbn Hibbân'ın (ö. 354) *es-Sahih*'inde (1993: 8/216), Taberânî'nin (ö. 360) *el-Mu'cemu'l-kebîr*'inde (1994: 25/30), Beyhakî'nin (ö. 458) *es-Sünenü'l-kübrâ* (2003: 4/503) ve *el-Câmi' li şu'abi'l-îmân* adlı eserlerinde (2003: 5/208) ve Ferrâ' el-Begavî'nin (ö. 516) *Şerhu's-Sünne* adlı eserinde (1983: 6/376) zikredilmektedir.

Oruç hadisi İbn Râhûye'de (1991: 5/98) ve Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* (2003: 4/503), *el-Câmi' li şu'abi'l-îmân* adlı eserlerinde ikişer (2003: 5/208), İbn Mâce (2009: Sıyâm, 46 No: 1748), İbn Ebî Âsım (1991: 6/142), Tirmizî (Savm, 67 No: 784-785-786) ve İbn Huzeyme'de üçer (1970: 3/307), Taberânî'de dört (1994: 25/30), Ahmed b. Hanbel'de beş (1999: 44/ 614-616, 45/466) farklı tarikle, mezkûr diğer eserlerde ise birer tarikle yer almaktadır.

İsnadlar incelendiğinde yalnız Abdurrezzâk b. Hemmâm rivayetinde Leyla'dan hadis alan kişinin Habib b. Ebî Sâbit olduğu görülmektedir. Diğer bütün isnadlarda ise Habib b. Zeyd ← Leyla ← Ümmü Umâre râvileri ortak olmakla dikkat çekmektedir. Habib b. Zeyd'den sonra sened Şu'be ve Şerîk tarikleriyle farklılaşmaktadır. Abdullah b. Mübârek, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Abdurrezzâk b. Hemmâm, İbnü'l-Ca'd, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Dârimî, Nesâî, Ebû Ya'lâ,

Tûsî, İbn Hibbân, Ferrâ' el-Begavî tarikleri, Taberânî'nin bir tariki, İbn Râhûye, Tirmizî, İbn Ebî Âsım, İbn Huzeyme, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* ve *el-Câmi' li şu'abi'l-îmân* adlı eserlerinin ikişer tariki, İbn Mâce'nin üç, Ahmed b. Hanbel'in dört tariki Şu'be ile devam etmektedir. İbnü'l-A'râbî tariki, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, İbn Ebî Âsım, İbn Huzeyme'nin birer tariki ve Taberânî'nin üç tariki ise Şerîk ile devam etmektedir.

Şu'be'den gelen İbn Ebî Şeybe tariki, İbn Râhûye, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Âsım'ın birer tarikleri ve İbn Mâce'nin üç tariki Vekî' ile; Şu'be ile gelen Dârimî ve Ahmed b. Hanbel'in bir tariki Hâşim b. Kâsım ile; Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, İbn Huzeyme'nin birer tariki ve Tûsî tariki Şu'be'den sonra Muhammed b. Ca'fer'le devam etmektedir. Şu'be ile gelen Begavî, Ebû Ya'lâ, İbn Hibban tarikleri Ali b. Ca'd ile; Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ* tarikleri Yahya b. Ebî Bekir ile; Tirmizî'nin Şu'be ile gelen bir diğer tariki Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ile devam etmektedir. Abdullah b. Mübârek ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî tarikleri bu tabakada son bulmaktadır.

Şerîk ile gelen Tirmizî, İbn Huzeyme tarikleri Ali b. Hucr ile; Taberânî ve İbn Ebî Âsım tarikleri ise Şerîk'den sonra Zekeriya b. Yahya ile; Şerîk ile gelen bir diğer Taberânî rivayeti ve İbnü'l-A'râbî rivayeti Ali b. Hakîm ile devam etmektedir. Diğer eserlerde geçen tariklerin râvileri ise farklılaşmaktadır.

İbn Ebî Âsım ve İbn Mâce'nin birer tariki Vekî''den sonra Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ile; Tûsî, İbn Huzeyme ve Tirmizî'deki bir rivayetin tariki Muhammed b. Ca'fer'den sonra Muhammed b. Beşşâr ile; İbn Hibbân tariki Ebû Ya'lâ ile devam etmektedir. Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* tarikleri İbrahim b. Hâris ile devam etmektedir. Taberânî'nin iki tarikinde Muhammed b. Abdullah ortak râvi olmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in Vekî' ile gelen tariki, Tirmizî ve İbn Huzeyme'nin Ali b. Hucr ile gelen tarikleri, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel'in Hâşim b. Kâsım ile gelen tarikleri, İbn Ebî Âsım'ın Zekeriya b. Yahya ile gelen tariki bu tabakada son bulmaktadır. Abdurrezâk b. Hemmâm, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ, Abd b. Humeyd tarikleri, Ahmed b. Hanbel'in iki tariki ve İbn Râhûye tarikleri de burada son bulmaktadır. Bu tabakada dile getirmedığımız eserler ve eserlerdeki tariklerde ise Râviler farklılaşmaktadır.

Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* tarikleri ve *el-Câmi' li şu'abi'l-îmân* eserinin birer tariki bu tabakada Muhammed b. Hüseyin ile devam etmektedir. İbn Huzeyme ve Tirmizî'nin Muhammed b. Beşşâr ile gelen tarikleri, İbn Ebî Âsım'ın Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve diğer bir tariki, Tirmizî'nin ve İbn Huzeyme'nin birer, İbn Mâce'nin üç, Taberânî'nin dört tariki, Nesâî, Tûsî, İbn Hibbân tarikleri bu tabakada son bulmaktadır. Bir sonraki tabakada Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* ve *el-Câmi' li şu'abi'l-îmân* eserlerindeki birer tarikte Muhammed b. Muhammeş ortak râvidir. Beyhakî *es-Sünenü'l-kübrâ*, *el-Câmi' li şu'abi'l-îmân* tarikleri ve Ferrâ' el-Begavî tariki bir sonraki tabakada son bulmaktadır.

Ayrıca Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* (2001: 3/354) adlı eserinde incelememize konu olan hadisin mahrecinde Nesîbe bint Ka'b yerine Leyla bulunan bir rivayet tespit edilmektedir. Tarik Leyla'dan sonra Habib b. Zeyd ile devam etmektedir. Rivayetin isnadı dikkate alındığında Tirmizî'nin Şerîk tariki ile aynı isnada sahip olduğu görülmektedir. Leyla'nın bu hadisi Nesîbe bint Ka'b'dan tahammül ettiği düşünülmektedir. Leyla ve Nesîbe bint Ka'b sahâbeden oldukları için bu tarikte sahâbînin irsali söz konusu olmaktadır. İlgili rivayet sahâbe mürseli olarak değerlendirilebilmektedir.

Çalışmamıza konu olan rivayetlerde Nesîbe bint Ka'b'ın ismiyle değil künyesi ile zikredildiği görülmektedir. Ele aldığımız rivayetlerin çoğunun isnadında Ümmü Umâre künyesinin önüne “جَدُّو” sıfatı eklenmektedir. Nesâî isnadında ise Ümmü Umâre künyesi de geçmeden

Leyla'dan sonra Resûlullah'a yemek ikram eden ve oruçlu olan kişiden “جَدَّةٌ حَبِيبٍ” diye bahsedilmiştir. Nesîbe bint Ka'b'ın ne ismiyle ne de künyesi ile zikredilmeyip Leyla'nın mevlası olarak bahsedildiği rivayetlerde bulunmaktadır. Daha öncede belirtildiği üzere Leyla, Ümmü Umâre'nin câriyesidir. Tirmizî, İbn Ebî Âsım, İbn Huzeyme'nin birer tariki, Taberânî'nin üç tariki ve İbnü'l-A'râbî tariki bahsettiğimiz şekilde olup senedlerde Nesîbe bint Ka'b'a, Leyla ← Mevlası (Efendisi) olarak yer verilmektedir.

İncelenen bütün kaynaklarda Leyla'dan hadis alan kişinin Habib b. Zeyd olduğu zikredilirken Abdurrezzâk b. Hemmâm rivayetinde Habib b. Ebî Sâbit ismine yer verilmesinin yanlış olduğu düşünülmektedir. Nitekim Leyla hakkında inceleme yaptığımızda talebeleri arasında Habib b. Ebî Sâbit'in yer almadığı görülmektedir (Mizzî, 1980, 35/301). Aynı şekilde Habib b. Ebî Sâbit'in hocaları arasında da Leyla zikredilmemektedir. (Mizzî, 1980: 5/358-361)

Senedler incelendiğinde rivayetlerin Habib b. Zeyd'den sonra Şu'be ve Şerîk olarak iki tarike ayrıldığı, Şu'be tariklerinin Şerîk'ten daha fazla olduğu görülmektedir. Şu'be'den sonra en fazla tarik Vekî' râvisi ile devam etmektedir. Vekî'den sonraki tabakada en fazla ortak râvi Muhammed b. Beşşâr'dır. Muhammed b. Beşşâr'dan sonraki tabakada ortak tek râvi Muhammed b. Hüseyin'dir. Sonraki tabakalarda râvilerin hepsi farklılaşmaktadır. Şerîk'ten sonraki tabakada ortak râviler Ali b. Hucr, Zekeriya b. Yahya, Ali b. Hakîm olmaktadır. Bir sonraki tabakanın tek ortak râvisi Muhammed b. Abdullah'tır. Şu'be ile gelen rivayetlerde İbn Ebî Şeybe, İbn Râhûye ve Ahmed b. Hanbel'in birer tariki, İbn Ebî Âsım ve İbn Mâce'nin birer tariki, Dârimî tariki ile Ahmed b. Hanbel'in bir tariki, Tirmizî ve İbn Huzeyme'deki birer tarik ile Tûsî tariki, Abdullah b. Mübârek ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî tarikinin; Şerîk ile gelen rivayetlerde Tirmizî ve İbn Huzeyme'deki birer tarikin aynı isnada sahip olduğu görülmektedir.

Nesîbe bint Ka'b'dan aktarılan bu hadis 22 farklı kaynaktan 31 farklı isnad ile 50 farklı râvi tarafından aktarılmaktadır. Hadisin âlî isnadı¹ rubâiyâtan/dört râvili olup Abdullah b. Mübârek, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ve İbnü'l-Ca'd rivayetlerinde geçmektedir. Böylece âlî isnadın tespit edildiği ilk eserler hicri ikinci ve üçüncü asra tekabül etmektedir. Her üç eserde tarikler aynı olup Şu'be ← Habib b. Zeyd ← Leyla ← Ümmü Umâre şeklinde yer almaktadır. Nâzil isnadı² ise sümâniyyâtan/sekiz râvili olup Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* ve *el-Câmi' li şu'abi'l-îmân* adlı eserlerindeki rivayetler ile Begavî rivayetinde geçmektedir. Böylece nâzil isnadın tespit edildiği ilk eserler hicri beşinci asra tekabül etmektedir. Hadisin yer aldığı kaynaklar ilk beş asrı kapsamakta, ağırlıklı olarak üçüncü ve dördüncü asır kaynaklarında zikredilmektedir. Kaynaklardan bir tanesi ikinci asra, üç tanesi beşinci asra ait olup geri kalan tüm eserler üçüncü ve dördüncü asra ait olmaktadır.

Hadisler metin açısından incelendiğinde bütün rivayetlerde “*Oruçlu kişinin yanında yemek yenildiği zaman melekler ona dua ederler*” metninin ortak olduğu görülmektedir. Bazı rivayetlerde “*yiyecek kişi yemeğini bitirinceye kadar*” ya da “*doyuncaya kadar*” kısımları ziyadeleşmektedir. İbn Huzeyme ve Taberânî metinlerinde diğerlerinden farklı olarak “*akşama kadar*” ifadesi kullanılmaktadır. Yine hepsinden farklı olarak Taberânî metninde “*Oruçlunun yanında*” ifadesi yerine “*Oruçlunun evinde*” lafzı geçmektedir. Sonuç olarak hadisin çoğunlukla lafzî, bütünüyle mana olarak birleştiği görülmektedir. Bütün rivayetlerin sıhhat tespitlerinin yapılması çalışmamızın

¹ Raşit Küçük, *İsnad*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/154-159. Bir hadisin râvisi ile Hz. Peygamber arasındaki isnad zincirini meydana getiren güvenilir râvi sayısının en az olmasını ifade eden terim.

² Raşit Küçük, *İsnad*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/154-159. Bir hadisin râvisi ile Hz. Peygamber arasındaki isnad zincirini meydana getiren güvenilir râvi sayısının en fazla olmasını ifade eden terim

hacmini arttıracığından ayrıca Kütüb-i Tis'a eserlerinin rivayetini âlî isnadlarını kapsayıp diğer kaynaklardaki tariklerle de sened ve râviler açısından çok fazla ortak olduğu tespit edildiğinden çalışmamız Kütüb-i Tis'a eserleri ile sınırlandırılacaktır. Diğer hadisler için de bu yöntem izlenecektir.

4.1.1.Tirmizî'de Yer Alan Rivayetler

Hadis Tirmizî'de üç tarikle zikredilmektedir.

4.1.1.1. Rivayetlerin Sened Açısından Tahlili

1.Tirmizî: Alî b. Hucr ← Şerîk ← Habib b. Zeyd ← Leyla ← Mevlası (Ümmü Umâre) isnadıyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “*Oruçlu bir kimsenin yanında yemek yenildiği zaman melekler o kişi için dua ederler*” (Tirmizî, 1998: Savm, 67 No: 784).

Leyla³: Ümmü Umâre'nin câriyesidir. Leyla, Ümmü Umâre'den hadis rivayet etmiştir. Ondan da Habib b. Zeyd rivayette bulunmuştur. Kütüb-i Sitte musannıflarından Nesâî ve İbn Mâce'nin de râvisidir (Mizzî, 1980: 35/301).

İbn Hacer onun hakkında *makbûl* ifadesini kullanmıştır (İbn Hacer, 1986: 1/753). İbn Hibbân onu *es-Sikat*'ında zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973: 5/346). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Habib b. Zeyd⁴: Daha önce de belirtildiği gibi Ümmü Umâre'nin oğludur. O, Abbad b. Temim, Üneyse bint Zeyd b. Erkam ve Leyla'dan hadis almıştır. Ondan da Şerîk b. Abdullah, Şu'be b. Haccâc ve Muhammed b. İshâk rivayette bulunmuştur (İbn Hacer, h. 1326: 2/183).

Habib b. Zeyd'in hakkında Ebû Hâtim er-Râzî *salih*, Nesâî *sika* değerlendirmesini yapmıştır (Mizzî, 1980: 5/373-74; İbn Hacer, h. 1326: 2/183). Yahya b. Maîn *sika* (Yahya b. Maîn, ts: 1/94), İbn Hacer *sika* (İbn Hacer, 1986: 1/150) ifadesini kullanmıştır. Zehebî de onu *sika* olarak niteleyenler arasındadır (Zehebî, 1992: 1/308). İbn Hibbân ona *es-Sikat*'ında yer vermiştir (İbn Hibbân, 1973: 6/181). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Şerîk (ö. 177): Şerîk b. Abdullah b. Ebî Şerîk en-Nehaî'dir (Mizzî, 1980: 12/462). Künyesi Ebû Abdullah'tır (İbn Hibbân, 1973: 6/444). 95 yılında Buhara'da doğmuş 177 yılında vefat etmiştir (Zehebî, 1998: 1/170; Mizzî, 1980: 12/473; İbn Hibbân, 1973: 6/444). 150 senesinden sonra, önce Vâsıt'ta sonra Kufe'de kadılık görevi yapmıştır (İbn Hibbân, 1973: 6/444). Habib b. Zeyd, Âsim b. Behdele, Ziyâd b. İlâka, Atâ b. Sâib, Şu'be b. el-Haccâc, Hişâm b. Urve gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Ondan da Leys b. Sa'd, Abdullah b. Mübârek, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ali b. Ca'd ve Ebû Bekir b. Ebî Şeybe gibi şahıslar rivayette bulunmuştur (Mizzî, 1980: 12/463-467).

Şerîk hakkında *sika*, *sadûk* gibi nitelemeler yapılmakla beraber genel olarak hafızasının kötü olduğundan bahsedilmiştir (Mizzî, 1980: 12/471-472). Buhârî onun naklettiği rivayetleri el-Câmiu's-Sahîh'ine “*Dua ederken elleri kaldırmak*” hadisinde ve diğer hadislerde olduğu gibi istişhad gayesiyle almıştır. Müslim de el-Câmiu's-Sahîh'nde Şerîk rivayetlerine mütâbaat için yer vermiştir (Mizzî, 1980: 12/475; Zehebî, 1998: 1/170). Yahya b. Maîn'e onun hakkında soru

³ Râvinin vefat tarihi bilgisine ulaşılamamıştır.

⁴ Râvinin vefat tarihi bilgisine ulaşılamamıştır.

sorulduğunda *sika*, *sika* ancak *mutkin değil* gibi değerlendirmelerde bulunmuştur (Mizzî, 1980: 12/468). Yahya b. Saîd onu *muhallit* olarak nitelerken (Mizzî, 1980: 12/470) İclî *sika*, *hasenü'l-hadîs* olarak değerlendirmiştir (İclî, 1984: 1/217). İbn Ebî Hâtim onu *sadûk* hata yapar lafızlarıyla değerlendirmiştir (İbn Ebî Hâtim, 1952: 4/367). Yakub el-Cûzcânî onun hakkında *sûü'l-hıfz, muzdaribu'l-hadîs* ifadelerini kullanmıştır (Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 9/285). Nesâî *leyse bihî be's* değerlendirmesini yaparken Zehebî onu *hasenü'l-hadîs, imâm, fakîh, muhaddis, müksir* olarak nitelendirmiştir (Zehebî, 1998: 1/170). İbn Hibbân, Şerîk'ten Vâsıt kadılığı döneminde alınan rivayetlerde herhangi bir hata bulunmadığını ancak daha sonraki Kufe kadılığı döneminde aktardıklarında çok hata ettiğini ifade etmiştir (İbn Hibbân, 1973: 6/444). İbn Hacer de onun Kufe kadılığına geldikten sonra hafızasının bozulduğunu ve çok hata yaptığını söyleyerek Şerîk hakkında *sadûk, âdil, fâzıl, âbid* nitelendirmelerini yapmıştır (İbn Hacer, 1986: 1/266). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *hasen* olduğu tespit edilmiştir.

Alî b. Hucr (ö. 244): Ali b. Hucr b. İyas b. Mükatil b. Mühadiş b. Müşemric Halid b. Sa'dî'dir. Ebu'l-Hasan künyesine sahiptir. 154 yılında (Mizzî, 1980: 20/360) doğmuştur. Ömrünün bir kısmını Bağdat'ta geçirmiş sonra Merv'e yerleşmiştir. Şerîk b. Abdullah, Süfyân b. Uyeyne, Halef b. Halîfe, Abdullah b. Mübârek Yezîd b. Hârûn gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Ondan da Ebû İshak İbrahim b. İsmail, Hasan b. Şeybânî, Muhammed b. Ahmed ve diğerleri rivayette bulunmuştur. Kütüb-i Sitte musannıflarından Buhârî, Müslim, Nesâî'nin de ortak râvisidir. (Mizzî, 1980: 20/355). Horasan'ın üç şeyhinden biridir (Mizzî, 1980: 20/358). 244 yılında vefat etmiştir (Mizzî, 1980: 20/359).

Muhammed b. Ali el-Mervezî onun *fâzıl, hâfız* olduğunu söylerken Nesâî onun hakkında *sika, me'mûn, hâfız* değerlendirmesini yapmıştır (Mizzî, 1980: 20/357). İbn Hacer *sika, hâfız* olarak nitelendirmiştir (İbn Hacer, 1986: 1/757). Zehebî de ondan *sika, me'mûn, hâfız* olarak bahsetmiştir (Zehebî, 1992: 2/36). Suyûtî *hâfız, sika* değerlendirmesini yapmıştır (Suyûtî, h.1403: 1/199). Hatîb el-Bağdâdî onun hakkında *sadûk, mutkin, hâfız* ifadelerini kullanmıştır (Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 11/414). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmalarımızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Şerîk dışındaki râvilerin *sika* olduğu tespit edilmektedir. Şerîk'in zabtı hakkında elde edilen bilgilerden *hasen* olduğu anlaşılmaktadır. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *hasen* olduğu kanaatine varılmaktadır.

2.Tirmizî: Mahmud b. Ğaylan ← Ebû Dâvûd ← Şu'be ← Habib b. Zeyd ← Leyla ← Ümmü Umâre isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: “Resûlullah geldi ona yemek ikram ettim. ‘*Sen de buyur ye*’ dedi. ‘*Ben oruçluyum*’ dedim. Allah Resûlu ‘*Oruçlu kimsenin yanında yenildiği zaman o kişiler yemeğini bitirinceye kadar melekler oruçlu kişi için dua ederler*’ Belki de dedi ki: “*Yemek yiyen kişi doyuncaya kadar*” (Tirmizî, 1998: Savm, 67 No: 785).

Tirmizî bu hadis için *hasen sahih*, Şerîk hadisinden daha sahihtir, demektedir.

Leyla⁵:

Habib b. Zeyd⁶:

Şu'be (ö. 160): Şu'be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Ezdî'dir. Ebû Bistâm el-Vâsîtî künyesi ile bilinir (Mizzî, 1980: 12/479-480). 82 yılında doğmuştur (Zehebî, 1985: 7/203). Hocaları arasında

⁵ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

⁶ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

Habib b. Zeyd, Muhammed b. Sîrîn, Mâlik b. Enes, Amr b. Dînâr, Süfyân es-Sevrî gibi âlimler vardır. Şu'be'den de Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdullah b. Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî, A'meş, Süfyân es-Sevrî, Vekî' b. Cerrâh gibi şahıslar rivayette bulunmuştur. Kütüb-i Sitte musannıflarının ortak râvisidir (Mizzî, 1980: 12/479-489). 160 yılında vefat etmiştir (Buhârî, ts: 4/244; Mizzî, 1980: 12/495).

Şâfiî “Şu'be olmasaydı Irak'ta hadis bilinmezdi” demiştir (Zehebî, 1985: 7/206; Mizzî, 1980: 12/491). Yahya b. Maîn, onun takva sahibi bir imam olduğunu söylemiştir (Mizzî, 1980: 12/493). İclî onun *sika*, takvalı biri olduğunu söyleyerek bazı isimlerde hata yaptığını belirtmiştir (İclî, 1984: 1/220). Süfyân es-Sevrî (Buhârî, ts: 4/244; Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 9/259) ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî (Ebû Dâvûd, 1983: 1/68) onu *emirü'l-mü'minîn fi'l-hadis* olarak nitelemişlerdir. İbn Hacer, *sika*, *hâfiz*, *mutkin*, *âbid* olarak niteleyerek Irak'ta ricâl ilmi faaliyetlerini başlatan ilk kişi olduğunu söylemiştir (İbn Hacer, 1986: 1/266). Zehebî onu *imam*, *hâfiz*, *emirü'l-mü'minîn fi'l-hadis* olarak değerlendirmiştir (Zehebî, 1985: 7/202). Suyûtî *hâfiz*, *imam* ifadelerini kullanmıştır (Suyûtî, h.1403: 1/89). İbn Hibbân onu *es-Sikat*'ında zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973: 6/446). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Ebû Dâvûd (ö. 204): Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd Ebû Dâvûd et-Tayâlisî el-Basrî'dir. Fârisî'dir. Zübeyr b. Avvâm'ın mevlâsıdır (Mizzî, 1980: 11/401). 133 yılında doğmuştur (İbn Hibbân, 1973: 8/275). Şu'be b. el-Haccâc, Süfyân es-Sevrî Abdurrahman b. Abdullah el-Mes'ûdî, Hammâd b. Seleme, İsrâîl b. Yûnus es-Sebîî, Fülejh b. Süleyman el-Huzâî gibi hocalardan hadis almıştır. Ondan da Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Ali b. el-Medîni gibi kişiler rivayette bulunmuştur (Mizzî, 1980: 11/402-404). Buhârî dışında Kütüb-i Sitte musannıflarının ortak râvisidir. Buhârî ondan istişhad gayesiyle bir hadis almıştır (Mizzî, 1980: 11/408). Kaynaklarda Tayâlisî'nin hafızasının kuvvetliliğine dikkat çekilerek onun otuz bin (İbn Hibbân, 1973: 8/275) ya da kırk bin hadisi (Zehebî, 1998: 1/257) ezberden naklettiği aktarılmıştır. Tayâlisî'nin “ilim dağı” olarak nitelendirildiği ulaştığımız bilgiler arasındadır (Mizzî, 1980: 11/406). Vefat tarihinde 203 veya 204 yılı olarak ihtilaf yaşandığı görülmektedir. Ağırlıklı görüş 204 yılında vefat ettiğidir. 71 yaşında Basra'da vefat etmiştir (Mizzî, 1980: 11/408).

Ali b. el-Medîni, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'den daha iyi hafızaya sahip birini görmediğini söylemiştir. Abdurrahman b. Mehdî, “Ebû Dâvûd insanların en doğru sözlüsüdür” demiştir (Mizzî, 1980: 11/405). Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sika*, *saduk* nitelemesini yapmıştır (Mizzî, 1980: 11/406). İclî *sika*, *kesîru'l-hıfz* değerlendirmesini yapmıştır (İclî, 1984: 1/201). İbrahim b. Saîd el-Cevherî, Tayâlisî'nin bin hadiste hata yaptığını söylemiştir (Mizzî, 1980: 11/407). Zehebî bu sözlerin mübalağa olduğunu söylenilenin yedide biri kadar bile hata yapmış olsaydı âlimlerin onu zayıf sayacaklarını zikretmiştir (Zehebî, 1985: 9/382). Nesâî (Mizzî, 1980: 11/407) ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî onun hakkında *sika* nitelemesini kullanmıştır (Ebû Dâvûd, 1983: 1/306). Yahya b. Maîn'e, Şu'be'den hadis rivayet etmede sana Ebû Dâvûd ve Haramî (İbn Umâre)'den hangisi daha güzeldir diye sorulmuştur. Yahya b. Maîn, Ebû Dâvûd için *saduk* değerlendirmesini yaparak onun daha güzel olduğunu söylemiştir (İbn Ebî Hâtim, 1952: 4/112). İbn Hacer onu *sika*, *hâfiz* olarak değerlendirerek bazı hadislerde hata yaptığını belirtmiştir (İbn Hacer, 1986: 1/522). İbn Ebî Hâtim, *muhaddis*, *saduk* olarak değerlendirip hatasının çok olduğunu söylemiştir (İbn Ebî Hâtim, 1952: 4/113.). İbn Hibbân *es-Sikat*'ında ondan bahsetmiştir (İbn Hibbân, 1973: 8/275). Hatîb el-Bağdâdî onu *hâfiz*, *müksir*, *sika*, *sebt* olarak değerlendirmiştir (Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 9/26). Zehebî *sika* (Zehebî, 1992: 1/459) büyük bir *hafiz*, önde gelen âlimlerden biri (Zehebî, 1998: 1/257), Suyûtî de

onu *hafiz* âlimlerden biri olduğunu söylemiştir (Suyûtî, h.1403: 1/153). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Mahmud b. Ğaylan (ö. 239): Mahmud b. Ğaylan el-Adevî el-Mervezî'dir. Ebû Ahmed künyesine sahiptir (Buhârî, ts: 7/404). Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Süfyân b. Uyeyne, Vekî' b. el Cerrâh, Nadr b. Şümeyl, Abdurrezzâk b. Hemmâm, Vekî' b. el Cerrâh gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Ondan da Muhammed b. Yahya ez-Zühli, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür'a gibi şahıslar rivayette bulunmuştur (Mizzî, 1980: 27/306-307.). Kütüb-i Sitte musannıflarından Buhârî, Müslim, Nesâî, İbn Mâce'nin de râvisidir (Suyûtî, h.1403: 1/209). 239 yılında vefat etmiştir (Mizzî, 1980: 27/308; Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 13/90).

Ahmed b. Hanbel, Mahmud b. Ğaylan'ın hadislerini bildiğini söylemiştir. Onun sünnete tabi biri olduğunu, Mihne olayları sebebiyle de hapse atıldığını eklemiştir. Nesâî onun hakkında *sika* ifadesini kullanmıştır (Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 13/90; Mizzi, 1980: 27/308; Zehebî, 1985: 12/223). İbn Hibbân *es-Sikât*'ında ondan bahsetmiştir (İbn Hibbân, 1973: 9/202.). Ebû Hâtim er-Râzî *sika* (İbn Ebî Hâtim, 1952: 8/291) *Zehebî ise imâm, hâfiz, hüccet* (Zehebî, 1985: 12/223.) nitelemesinde bulunmuştur. İbn Hacer de onu *sika* olarak niteleyenler arasındadır (İbn Hacer, 1986: 1/522.). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmalarımızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Râvilerin tamamının *sika* olduğu tespit edilmektedir. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *sahih* olduğu kanaatine varılmaktadır.

3.Tirmizî: Muhammed b. Beşşâr ← Muhammed b. Ca'fer ← Şu'be ← Habib b. Zeyd ← Leyla ← Ümmü Umâre isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: “*Yemeğini bitirinceye veya doyuncaya kadar kısmı zikredilmedi*” (Tirmizî, 1998: Savm, 67 No: 786).

Leyla⁷:

Habib b. Zeyd⁸:

Şu'be⁹:

Muhammed b. Ca'fer (ö. 193): Muhammed b. Ca'fer el-Hüzelî'dir. Ebû Abdullah künyesine sahip olan râvi Basralıdır. Kerâbîsî nisbesiyle de anılır. Ğunder lakabı ile bilinir. Şu'be'nin üvey oğludur (Mizzî, 1980: 25/5). Ona Ğunder lakabını veren İbn Cüreyc'dir. Hadis öğrenmede çok inatçı olduğu için bu ifadeyi kullanmıştır. 110 yılında doğmuştur (Zehebî, 1985: 9/99). Şu'be b. el-Haccâc, Süfyân es-Sevrî, İbn Cüreyc, Ma'mer b. Râşid, Süfyân b. Uyeyne ve diğerlerinden hadis rivayet etmiştir. Ondan ise Yahyâ b. Maîn, Halife b. Hayyât, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, Ali b. Medîni, İshak b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel gibi muhaddisler rivayette bulunmuştur. Kütüb-i Sitte musannıflarının ortak râvisidir (Mizzî, 1980: 25/5-6). 193 yılında vefat etmiştir (Mizzî, 1980: 25/9; Zehebî, 1985: 9/101; İbn Hibbân, 1973: 9/50.). Vefat tarihini 194 yılı olarak zikredenler de olmuştur (Mizzî, 1980: 25/9).

Yahyâ b. Maîn'e Ğunder sorulduğunda yazdıklarının çok güvenilir olduğunu ifade etmiştir. Onun İbn Uyeyne'den aldığı hadisleri ihtiva eden bazı kitaplarını, rivayetleri tenkid etmek amacıyla kendilerine sunduğunu ancak onların rivayetlerde herhangi bir kusur bulamadıklarını söylemiştir (Mizzî, 1980: 25/7). İbn Hacer onun hakkında *sika, sahihu'l-kitâb* fakat gaflet vardır,

⁷ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

⁸ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

⁹ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

ifadelerini kullanmıştır (İbn Hacer, 1986: 1/472). Zehebî onun *hâfiz, muccevid, sebt* (Zehebî, 1985: 9/98) ve *mutkin* (Zehebî, 1985: 9/99) olduğunu dile getirmiştir. İclî *sika* olduğunu söyleyip Şu'be rivayetlerinde *sebt* olduğunu eklemiştir (İclî, 1984: 1/402.). İbn Ebî Hâtim onu *sadûk, müeddî, Şu'be'den aldığı hadislerde sika* olarak değerlendirmiştir (İbn Ebî Hâtim, 1952: 7/221-222). İbn Hibbân onu *es-Sikat*'ında zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973: 9/50). Suyûtî *hâfiz* olarak değerlendirmiştir (Suyûtî, h.1403: 1/131). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Muhammed b. Beşşâr (ö. 252): Muhammed b. Beşşâr b. Osmân el-Abdî'dir. Ebû Bekr künyesine sahip olan râvi Basralıdır. Basra şehrinde rivayet edilen bütün hadisleri ezberlediği için kendisine “çok ezberleyen kimse” anlamında Bûndâr lakabı verilmiştir. Daha çok lakabıyla bilinir (Mizzî, 1980: 24/511; Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 2/100; İbn Hibbân, 1973: 9/111). 167 yılında doğmuştur (Zehebî, 1985: 12/144; Mizzi, 1980: 24/518). Muhammed b. Ca'fer, Yahya b. Saîd el-Kattân, Mu'temir b. Süleyman, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Vekî' b. Cerrâh gibi muhaddislerden hadis almıştır. Ondan da İbn Huzeyme, Ebû Zür'a er-Râzî, Bakî b. Mahled, Ebû Hâtim er-Râzî ve diğerleri rivayette bulunmuştur. Kütüb-i Sitte musannıflarının ortak râvisidir (Mizzî, 1980: 24/511-513). 252 yılında vefat etmiştir (Buhârî, ts: 1/49; Mizzi, 1980: 24/518).

İclî'nin *sika, kesîru'l-hadîs* olarak değerlendirdiği (İclî, 1984: 1/401) râvinin hakkında Ebû Hâtim er-Râzî *sadûk* değerlendirmesini yapmıştır (İbn Ebî Hâtim, 1952: 7/214). Nesâî onu *sâlih, lâ be'se bih* olarak nitelemiştir (Zehebî, 1985: 12/147; Mizzi, 1980: 24/517). İbn Hacer *sika* olduğunu söylemiştir (İbn Hacer, 1986: 1/469). Zehebî onun hakkında büyük bir *hâfiz, imâm* değerlendirmelerini yaparak “Basra hadislerinde *mutkin, mücevid*” olduğunu eklemiştir (Zehebî, 1998: 1/72-73.). Suyûtî *hâfiz* olarak değerlendirmiştir (Suyûtî, h.1403: 1/226). İbn Hibbân onu *es-Sikat*'ında zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973: 9/111). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmalarımızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Râvilerin tamamının *sika* olduğu tespit edilmektedir. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *sahih* olduğu kanaatine varılmaktadır.

4.1.2. İbn Mâce'de Yer Alan Rivayetler

Hadis İbn Mâce'de üç tarikle zikredilmektedir. İbn Mâce hadisi üç farklı hocasından nakletmiş olup her birine tek senedde yer vermektedir. İsnadın diğer tabakalarındaki râviler ve hadis metinlerinde de herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

4.1.2.1. Rivayetlerin Sened Açısından Tahlili

İbn Mâce: Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Ali b. Muhammed ve Sehl ← Vekî' ← Şu'be ← Habib b. Zeyd ← Leyla ← Ümmü Umâre isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: “Allah Resûlu yanımıza geldi. Ona yemek ikram ettik. Yanındakilerden bazıları oruçluydu. Resûlullah ‘*Oruçlu bir kimsenin yanında yemek yenildiği zaman melekler ona dua eder*’ buyurdu” (İbn Mâce, 2009: Sıyâm, 46 No: 1748).

İbn Mâce, Leyla'nın Ümmü Umâre'nin câriyesi olup cerh ve tadil durumunun bilinmediği için hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemektedir.

Leyla¹⁰:

Habib b. Zeyd¹¹:

Şu'be¹²:

Vekî' (ö. 196-198): Vekî' b. el-Cerrâh b. Melîh er-Ruâsî'dir (Mizzî, 1980: 30/462; Zehebî, 1985: 9/140). Ebû Süfyân künyesine sahiptir. Kûfelidir (Mizzî, 1980: 30/463). Kaynaklarda 127 ve 129 yılları arasında doğduğu yer almaktadır (Mizzî, 1980: 30/483; Zehebî, 1985: 9/141). Şu'be b. el-Haccâc, Hişâm b. Urve, Evzâî, A'meş, İbn Cüreyc, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Şu'be b. Haccâc gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir (Mizzî, 1980: 30/463-467). Ondan ise Abdullah b. Mübârek, Ahmed b. Hanbel, Ali b. Medîni, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Yahyâ b. Maîn, Halîfe b. Hayyât, İbn Sa'd, Ebû Bekir ve diğerleri rivayette bulunmuştur. Kütüb-i Sitte musannıflarının ortak râvisidir (Mizzî, 1980: 30/467-470). Vefat tarihinin 196 ve 198 yılları arası olduğu söylenmiştir (Mizzî, 1980: 30/484).

Ahmed b. Hanbel ilimde, hıfzda, isnad ve ebvabda Vekî gibi birini görmediğini söylemiştir (Mizzî, 1980: 30/473). Yahyâ b. Maîn ondan daha faziletli (Mizzî, 1980: 30/474) ve daha iyi hafızaya sahip (Zehebî, 1985: 9/148) birini görmediğini ifade etmiştir. İclî onun *sika*, *hâfiz* ve salih bir kul olduğunu dile getirmiştir (İclî, 1984: 1/464). İbn Hacer onu *sika*, *hâfiz*, *âbid* olarak nitelemiştir (İbn Hacer, 1986: 1/581). Zehebî onun hakkında *imam*, *hâfiz*, *sebt* ifadelerini kullanmıştır (Zehebî, 1998: 1/223). İbn Ebî Hâtim *sika* değerlendirmesini yapmıştır (İbn Ebî Hâtim, 1952: 9/39). İbn Hibbân onu *hâfiz*, *mutkin* olarak zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973: 7/562). Suyûtî *hâfiz* olduğunu söylemiştir (Suyûtî, h.1403: 1/133). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Sehl (ö. 238): Sehl b. Zencele, onun Sehl b. Ebî Sehl, Sehl b. Ebî Safadî, İbn Ebî Safadî er-Râzî olduğu da söylenmiştir. Künyesi Ebû Amr el-Hayât el-Eşterî'dir (Mizzî, 1980: 12/186). Vekî' b. el-Cerrâh, Abdullah b. Numeyr, Mansur b. Sukeyr, Süfyân b. Uyeyne ve diğerlerinden hadis almıştır. Ondan da İbrahim b. İshak, Ebû Yahya, Ebû Hâtim gibi şahsiyetler rivayette bulunmuştur (Mizzî, 1980: 12/186-187.). 238 yılında vefat etmiştir (Zehebî, 1985: 10/693.).

Mizzî *hâfiz* olduğunu söylemiştir (Mizzî, 1980: 12/186). İbn Hacer onun hakkında *hâfiz*, *saduk* ifadelerini kullanmıştır (İbn Hacer, 1986: 1/257). Zehebî onun *hâfiz* ve büyük bir imam olduğunu dile getirirken (Zehebî, 1985: 10/692) İbn Ebî Hâtim *sadûk* değerlendirmesini yapmıştır (İbn Ebî Hâtim, 1952: 4/198). İbn Hibbân onu *es-Sikat*'nda zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973: 8/291). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Ali b. Muhammed (ö. 233): Ali b. Muhammed b. İshak b. Ebî Şedâd'dır. Ali b. Muhammed b. Ebî Şedâd ya da Ali b. Muhammed b. Şervâ ya da Ali b. Muhammed b. Abdurrahman ya da Ali b. Muhammed et-Tanâfîsî olduğu da söylenmiştir. Ebu'l-Hasan künyesine sahiptir. Kufelidir (Mizzî, 1980: 21/120). Vekî' b. el-Cerrâh, Süfyân b. Uyeyne, Sehl Ebî Hasan, Yahya b. Âdem ve diğerlerinden hadis almıştır. Ondan da Ebû Hatim Muhammed b. İdris, Ali b. Hüseyin, Yakub b. Yusuf gibi şahsiyetler rivayette bulunmuştur (Mizzî, 1980: 21/120-122). 233 yılında vefat etmiştir (Mizzî, 1980: 21/122).

İbn Hacer râviyi *sika*, *âbid* olarak nitelemiştir (İbn Hacer, 1986: 1/405). Zehebî onun *hâfiz* olduğunu dile getirirken (Zehebî, 1998: 2/16) İbn Ebî Hâtim *sika*, *sadûk* değerlendirmesini

¹⁰ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

¹¹ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

¹² Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

yapmıştır (İbn Ebî Hâtim, 1952: 6/202). İbn Hibbân onu *es-Sikat*'ında zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973: 8/467). Hakkında yapılan değerlendirmelerin râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (ö. 235): Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman el-Absî'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir (Mizzî, 1980: 16/34-35). 159 yılında Kufe'de doğmuştur (Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 10/66). Vekî' b. el-Cerrâh, Şerîk b. Abdullah, Süfyân b. Uyeyne, Abdullâh b. Mübârek, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Ondan ise Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Bakî b. Mahled, Ebû Zür'a er-Râzî ve diğerleri rivayette bulunmuştur. Tirmizî haricinde Kütüb-i Sitte musannıflarının ortak râvisidir (Mizzî, 1980: 16/35-38). 235 yılında vefat etmiştir (İbn Hibbân, 1973: 8/358; Mizzi, 1980: 16/41).

Ahmed b. Hanbel râviyi *sadûk* olarak nitelerken (Mizzî, 1980: 16/39) İclî onun *sika*, *hâfiz* olduğunu dile getirmiştir (İclî, 1984: 1/276). İbn Hacer *sika*, *hâfiz* değerlendirmesini yapmıştır (İbn Hacer, 1986: 1/320). Hatîb el-Bağdâdî onun *mutkin*, *hâfiz*, *müksir* olduğunu dile getirmiştir (Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 10/67). İbn Hibbân *mutkin*, *hâfiz* değerlendirmesini yapmıştır (İbn Hibbân, 1973: 8/358). Suyûtî *hâfiz* olduğunu söylemiştir (Suyûtî, h. 1403: 1/192). İbn Ebî Hâtim onun *sika* olduğunu ifade etmiştir (İbn Ebî Hâtim, 1952: 5/160). Zehebî ondan *hâfiz* olarak bahsetmiştir (Zehebî, 1998: 2/16). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmalarımızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Râvilerin tamamının *sika* olduğu tespit edilmektedir. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *sahih* olduğu kanaatine varılmaktadır.

4.1.3. Dârimî'de Yer Alan Rivayet

Hadis Dârimî'de bir tarikle zikredilmektedir.

4.1.3.1. Rivayetin Sened Açısından Tahlili

Dârimî: Hâşim b. Kâsım ← Şu'be ← Habib el-Ensârî ← Leyla ← Ümmü Umâre isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: "Resûlullah geldi ona yemek ikram ettim. Bana '*Sen de ye*' dedi. 'Ben oruçluyum' dedim. Allah Resûlu '*Oruçlu kimsenin yanında yenildiği zaman o kişiler yemeğini bitirinceye kadar melekler oruçlu kişi için dua ederler*' Belki de dedi ki: '*Yiyen kişi doyuncaya kadar*'" (Dârimî, 2000: Savm, 32 No: 1779).

Leyla¹³:

Habib el-Ensârî¹⁴:

Şu'be¹⁵:

Hâşim b. Kâsım (ö. 207): Hâşim b. Kâsım el-Leysi el-Horasânî el-Bağdâdî'dir (Zehebî, 1985: 9/545; Mizzi, 1980: 30/133). Ebû Nadr künyesi ile bilinir (Buhârî, ts: 8/235; Zehebî, 1985: 9/545; Mizzi, 1980: 30/133). 134 yılında doğmuştur (Zehebî, 1985: 9/546; Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 14/65). Şu'be b. el-Haccâc, Şerîk b. Abdullah, İbrahim b. Said, Bekr b. Huneys, Süleyman b. Muğire, Şeybân b. Abdurrahman ve diğerlerinden hadis rivayet etmiştir. Ondan ise Ahmed b. Hanbel, Ali b. Medîni, Mahmud b. Ğaylan el-Mervezî, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hayseme, İshak b. Râhûye gibi âlimler rivayette bulunmuştur. Kütüb-i Sitte musannıflarının ortak râvisidir (Mizzî,

¹³ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

¹⁴ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

¹⁵ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

1980: 30/131-133; Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 14/64). Vefat tarihinin 205 olduğunu söyleyenlerin yanında 207 yılı olduğunu söyleyenler de vardır (Zehebî, 1985: 9/548; Mizzî, 1980: 30/135). Kaynaklarda geçen ağırlıklı görüş vefatının 207 yılı olduğudur (Buhârî, ts: 8/235; İbn Hacer, 1986: 1/570; Zehebî, 1998: 1/263; Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 14/66; Suyûtî, h.1403: 1/156).

Zehebî onun hakkında *hâfız, imam, şeyhu'l-muhaddis* ifadelerini kullanmıştır (Zehebî, 1985: 9/545). Yahyâ b. Maîn *sika* olduğunu söylemiştir (Zehebî, 1985: 9/548). Ahmed b. Hanbel onunla ilgili “Şeyhimiz, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker yapanlardandır” bilgisini vermiştir (Mizzî, 1980: 30/133). İclî onun *sika* olduğunu söyleyerek Bağdat ehlinin onunla gurur duyduğunu eklemiştir (İclî, 1984: 1/454). İbn Hacer onu *sika, sebt* olarak nitelemiştir (İbn Hacer, 1986: 1/570). İbn Ebî Hâtim *sadûk* değerlendirmesini yapmıştır (İbn Ebî Hâtim, 1952: 9/106). İbn Hibbân onu *es-Sikat*'nda zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973: 9/243). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmalarımızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Râvilerin tamamının *sika* olduğu tespit edilmektedir. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *sahih* olduğu kanaatine varılmaktadır.

4.1.4. Ahmed b. Hanbel'de Yer Alan Rivayetler

Hadis Ahmed b. Hanbel'de beş tarikle zikredilmektedir.

4.1.4.1. Rivayetlerin Sened Açısından Tahlili

1.Ahmed b. Hanbel: Esved b. Âmir ← Şerîk ← Habib b. Zeyd ← Leyla ← Ümmü Umâre isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: “Allah Resûlu geldi. Yanında birileri vardı. Onlara hurma ikram ettim, yediler. Sonra içlerinden biri kenara çekildi. Allah Resûlu ‘*Ne oldu?*’ diye sordu. O kişi ‘Ben oruçluyum’ dedi. Resûlullah ‘*Oruçlu bir kimsenin yanında yemek yiyene gelince onlar kalkana kadar melekler oruçlu kişi için dua eder*’ buyurdu” (Ahmed b. Hanbel, 1999: 44/ 614, No: 27059).

Leyla¹⁶:

Habib b. Zeyd¹⁷:

Şerîk¹⁸:

Esved b. Âmir (ö. 208): Esved b. Âmir Şâzân'dır. Ebû Abdurrahman eş-Şâmî künyesine sahiptir (Mizzî, 1980: 3/226; İbn Hacer, h. 1326: 1/340; Buhârî, ts: 1/448). 126 yılında doğmuştur (Zehebî, 1985: 10/112). Şerîk b. Abdullah, Hammâd b. Seleme, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. el-Haccâc gibi âlimlerden hadis almıştır. Ondan ise Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medîni, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve diğerleri rivayette bulunmuşlardır. Kütüb-i Sitte musannıflarının ortak râvisidir (Mizzî, 1980: 3/227). 208 yılında vefat etmiştir (Mizzî, 1980: 3/227; Zehebî, 1985: 10/113; İbn Hacer, h. 1326: 1/340; Buhârî, ts: 1/448).

Ali b. el-Medîni *sika*, Yahya b. Maîn *lâ be'se bih* ifadelerini kullanırken Ahmed b. Hanbel *sika* ve daha fazlası olduğunu söylemiştir (Mizzî, 1980: 3/227; Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 7/38.). İbn Sa'd onu *sâlihu'l-hadîs* olarak değerlendirmiştir (İbn Hacer, h. 1326: 1/340). İbn Hacer *sika* olarak nitelemiştir (İbn Hacer, 1986: 1/111). Zehebî *hâfız* olduğunu dile getirmiştir (Zehebî, 1998: 1/270). İbn Ebî Hâtim *sadûk, sâlih* değerlendirmesini yapmıştır (İbn Ebî Hâtim, 1952: 2/294). İbn

¹⁶ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

¹⁷ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

¹⁸ Daha önce tanıtılmış olup hasen bir râvidir.

Hibbân onu *es-Sikat*'ında zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973: 8/130). Suyûtî onun *sika*, *sâlih*, *sadûk* olduğunu söylemiştir (Suyûtî, h. 1403: 1/159). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmalarımızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Şerik dışındaki râvilerin *sika* olduğu tespit edilerek, Şerik'in zabtı hakkında elde edilen bilgilerden *hasen* olduğu anlaşılmaktadır. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *hasen* olduğu kanaatine varılmaktadır.

2.Ahmed b. Hanbel: Yahya b. Said ← Şu'be ← Habib el-Ensârî ← Leyla ← Ümmü Umâre isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: “Resûlullah geldi, ona yemek ikram ettim. Bana “*Sen de gel ye*” dedi. ‘Ben oruçluyum’ dedim. Allah Resûlu ‘*Oruçlu bir kimsenin yanında yenildiği zaman melekler oruçlu kişi için dua eder*’ buyurdu” (Ahmed b. Hanbel, 1999: 44/ 615, No: 27060).

Leyla¹⁹:

Habib el-Ensârî²⁰:

Şu'be²¹:

Yahya b. Said (ö. 198): Yahyâ b. Said b. Ferruh el-Kattân et-Temîmî'dir. Ebû Said künyesine sahiptir. Basralıdır (Zehebî, 1985: 9/175; Mizzî, 1980: 31/329-330; Hatîb el-Bağdâdî, h. 1417: 14/140). 120 yılında doğmuştur (Zehebî, 1985: 9/176). Şu'be b. el-Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Hammâd b. Seleme, Evzâî, Süfyân b. Uyeyne, Malik b. Enes, Hişâm b. Urve gibi âlimlerden hadis almıştır. Ondan ise Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ali b. el-Medîni, Yahya b. Maîn, Abdurrahman b. Bişr gibi kişiler rivayette bulunmuştur. Kütüb-i Sitte musannıflarının ortak râvisidir (Mizzî, 1980: 31/330-334). Kaynaklarda hocası Şu'be b. Haccâc'ın dersine yirmi yıl boyunca devam ettiği yer almaktadır (Zehebî, 1985: 9/177). 198 yılında vefat etmiştir (Zehebî, 1985: 9/187).

Zehebî *imamu'l-kebîr*, *emiru'l-mü'minin fi'l-hadis*, *hâfiz* değerlendirmelerinde bulunmuştur (Zehebî, 1985: 9/175). Mizzî *hâfiz* olduğunu söylemiştir (Mizzî, 1980, 31/330). Ahmed b. Hanbel *esbetu'n-nâs* demiştir (Zehebî, 1985: 9/178). Ali b. el-Medîni ricâl ilminde Yahya'dan daha bilgili birini görmediğini dile getirmiştir (Zehebî, 1985: 9/177). Nesâî onun hakkında *sika*, *sebt* ifadelerini kullanmıştır (Mizzî, 1980: 31/340). İbn Hacer *sika*, *mutkin*, *hâfiz*, *imam* nitelemelerini kullanmıştır (İbn Hacer, 1986: 1/591). İbn Hibbân ona *es-Sikat*'ında yer vermiştir (İbn Hibbân, 1973: 8/130). İclî onun *sika* olduğunu zikretmiştir (İclî, 1984: 1/472). İbn Ebî Hâtim ondan *sika*, *hâfiz* olarak bahsetmiştir (İbn Ebî Hâtim, 1952: 1/248). Suyûtî onun *hâfiz* olduğunu söylemiştir (Suyûtî, h. 1403: 1/131). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmalarımızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Râvilerin tamamının *sika* olduğu tespit edilmektedir. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *sahih* olduğu kanaatine varılmaktadır.

3.Ahmed b. Hanbel: Hâşim b. Kâsım ← Şu'be ← Habib el-Ensârî ← Leyla ← Ümmü Umâre isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: “Resûlullah geldi, ona yemek ikram ettim. ‘*Sen de ye*’ buyurdu. ‘Ben oruçluyum’ dedim. Allah Resûlu *Oruçlu bir kimsenin yanında yenildiği zaman*

¹⁹ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

²⁰ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

²¹ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

yemek bitinceye kadar melekler oruçlu kişi için dua eder’ buyurdu” Belki de dedi ki: ‘*Yiyen kişiler doyuncaya kadar*’ (Ahmed b. Hanbel, 1999: 44/ 616, No: 27061).

Leyla²²:

Habib el-Ensârî²³:

Şu’be²⁴:

Hâşim b. Kâsım²⁵:

Araştırmalarımızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Râvilerin tamamının *sika* olduğu tespit edilmektedir. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *sahih* olduğu kanaatine varılmaktadır.

4.Ahmed b. Hanbel: Muhammed b. Cafer ← Şu’be ← Habib el-Ensârî ← Leyla ← Ümmü Umâre isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: “Resûlullah geldi, ona yemek ikram ettim. Bana ‘*Sen de ye*’ dedi. ‘*Ben oruçluyum*’ dedim. Allah Resûlu ‘*Oruçlu kimsenin yanında yenildiği zaman o kişiler yemeğini bitirinceye kadar melekler oruçlu kişi için dua ederler*’ buyurdu” (Ahmed b. Hanbel, 1999: 45/466, No: 27472).

Leyla²⁶:

Habib el-Ensârî²⁷:

Şu’be²⁸:

Muhammed b. Ca’fer²⁹:

Araştırmalarımızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Râvilerin tamamının *sika* olduğu tespit edilmektedir. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *sahih* olduğu kanaatine varılmaktadır.

5.Ahmed b. Hanbel: Vekî’ ← Şu’be ← Habib b. Zeyd ← Leyla ← Ümmü Umâre isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: “Allah Resûlu yanımıza geldi, ona yemek ikram ettik, yanında bulunanlardan bazıları oruçluydu. Resûlullah ‘*Oruçlu bir kimsenin yanında yemek yenildiği zaman melekler oruçlu kişi için dua ederler*’ buyurdu” (Ahmed b. Hanbel, 1999: 45/466, No: 27473).

---

²² Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

²³ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

²⁴ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

²⁵ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

²⁶ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

²⁷ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

²⁸ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

²⁹ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

Leyla³⁰:

Habib b. Zeyd³¹:

Şu'be³²:

Vekî³³:

Araştırmalarımızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Râvilerin tamamının *sika* olduğu tespit edilmektedir. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *sahih* olduğu kanaatine varılmaktadır.

Sonuç olarak Tirmizî'de ki üç rivayetin sened açısından birbirinden farklı olduğu görülmektedir. İki isnad Habib b. Zeyd'den sonra Şube ile devam ederken bir isnad Şerîk yoluyla devam etmektedir. Müellif Şube râvisi ile devam eden isnadı daha sağlam bulmaktadır. Tirmizî bu hadisin Ümmü Umâre'den başka bir sahâbî tarafından rivayet edildiğine dair herhangi bir bilgi zikretmemektedir. İbn Mâce'deki rivayetler de sened açısından diğerlerinden farklı olup Şube'den sonra farklı râvilerle devam etmektedir. Dârimî'deki rivayetin de aynı şekilde Şube'den sonra farklılaştığı, Ahmed b. Hanbel'deki rivayetlerden biri ile ortak bir isnad olduğu tespit edilmektedir. Ahmed b. Hanbel'in beş rivayetinden dördünün Habib b. Zeyd'den sonra Şube ile devam ettiği, birinin ise Şerîk ile devam ettiği görülmektedir. Sonuç olarak işlenen on rivayetin ikisinin ortak olduğu bulunup dokuz farklı isnad ile karşılaşılmaktadır.

4.1.5. Oruç Rivayetlerinin Metin Açısından Tahlili

Tirmizî'deki üç rivayetin metin açısından birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Birinde konuyla ilgili geniş bilgiler verilerek Ümmü Umâre'nin oruçlu olduğu halde Hz. Peygamber'e yemek ikram ettiği, hadisenin buradan cereyan ettiği ifade edilerek hadise yer verilmektedir. İkincisinde rivayetin sadece ihtisarı (*Oruçlu kişinin yanında yemek yenildiği zaman melekler ona dua ederler.*) zikredilmektedir. Üçüncü rivayette ise hadisin ihtisarına atıf yapılarak “حَتَّى يَفْرُغُوا أَوْ يَتَسَبَّعُوا” (doyuncaya ya da yemeğini bitirinceye kadar) kısmının zikredilmediği belirtilmektedir. Ayrıca rivayetlerin bütününde genel olarak kullanılan “طَعَامًا” (yemek) lafzının yerine Tirmizî'de bir rivayette “الْمَفَاطِي” lafzının kullanıldığı tespit edilmektedir. İbn Mâce'deki rivayette, rivayetlerin genelinden farklı olarak oruçlu olanların Hz. Peygamber'in yanındakilerden bazıları olduğu yer almaktadır. Dârimî'deki rivayetin metninin de Ahmed b. Hanbel'deki bir rivayet ile aynı olduğu tespit edilmektedir. Ahmed b. Hanbel'deki beş rivayetin de birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bir rivayette “طَعَامًا” lafzı yerine “تمرًا” (hurma) lafzı kullanılmış olup oruçlu kimsenin Ümmü Umâre'nin yanında bulunanlardan biri olduğu belirtilmektedir. Diğer bir rivayette oruçlu olanların Hz. Peygamber'in yanındaki bazı kişiler olduğu zikredilmektedir. Geriye kalan üç rivayette ise oruçlu kişinin Ümmü Umâre olduğu geçmektedir. Beş rivayetin üçünde “*yemekten kalkıncaya kadar*”, “*yemeği bitirinceye kadar*” kısımları dâhil edilirken diğer iki rivayette böylesi ifadeler yer almamaktadır.

Yapılan değerlendirmelerde bazı rivayetlerde oruçlu olan kişinin Ümmü Umâre olmadığı zikredildiği görülmektedir. Yer yer ikram edilen şey konusunda farklılık göze çarpmaktadır. Bazı rivayetlerde “*yemek bitinceye kadar*”, “*doyuncaya kadar*” gibi detaylara yer verilmektedir. Ancak

³⁰ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

³¹ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

³² Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

³³ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

sonuç olarak oruçlu bir kimsenin yanında birşeyler yenildiği zaman meleklerin oruçlu kişi için dua ettiği bilgisine ulaşılmaktadır. İncelenen tüm kaynaklarda ve rivayetlerde bu bilgi ortaktır.

Mübârekpûrî “صَلَّتْ” lafzının yerine “دَعَتْ” lafzının da kullanılabileceğini söylemektedir. O, meleklerin oruçluya dua etme sebebini oruçlu kişinin içinde bulunduğu duruma karşı yeme arzusuna sabretmesinin mükâfatı olarak açıklamaktadır. Yanında biri yediği zaman oruçlu kişinin nefsi de yemeye daha çok meyledecek ve oruç onun için daha zor bir ibadet haline gelecektir. Buradaki dua, istiğfar manasına da gelebilmektedir (ts: 3/416).

4.2. Abdest Rivayetleri

Abdest hadisi Ebû Dâvûd’un (ö. 275) *es-Sünen* (Tahâret, 2009: 42 No: 94), Nesâî’nin (ö. 303) *es-Sünen* (Tahâret, 1986: 62 No: 74) ve *es-Sünenü’l-kübrâ* (2001: 1/100), Beyhakî’nin (ö. 458) *es-Sünenü’l-kübrâ* (2003: 1/302) adlı eserlerinde birer tarikle yer almaktadır.

Ebû Dâvûd ve Nesâî eserlerindeki tariklerin Muhammed b. Beşşâr ← Muhammed b. Ca’fer ← Şu’be ← Habib el-Ensârî ← Abbâd b. Temîm ← Ümmü Umâre olarak aynı isnada sahip olduğu görülmektedir. Beyhakî tariki bu kaynaklara göre daha uzun olup Muhammed b. Beşşâr’dan sonra Ebû Ali Ruzbârî ← Ebû Bekr b. Dâsa ← Ebû Dâvûd es-Sicistânî olarak devam etmektedir. Rivayet 4 farklı kaynaktan 2 farklı isnad ile 9 farklı râvi tarafından aktarılmaktadır. Ele aldığımız senedlerin hepsinde Nesîbe bint Ka’b, Ümmü Umâre künyesi ile yer almaktadır. Bu başlık altındaki rivayetleri Nesîbe bint Ka’b’dan nakleden kişi torunu Abbâd b. Temîm olması sebebiyle bu rivayetlerde de künyesinin önüne “جَدَّ” sıfatının eklendiği görülmektedir.

Hadisin âlî isnadı sūdasiyyâtân/altı râvili olup Ebû Dâvûd ve Nesâî eserlerindeki rivayetlerde geçmektedir. Nâzil isnadı ise tūsâiyyâtân/dokuz râvili olup Beyhakî rivayetinde geçmektedir. Hadisin yer aldığı kaynaklar hicri üçüncü, dördüncü ve beşinci asrı kapsamaktadır.

Rivayetlerin metnini incelediğimizde hadisler arasında abdest suyu miktarının tarifi konusunda bir farklılık olduğu tespit edilmektedir. Ebû Dâvûd ve Beyhakî rivayetlerinde su miktarı, suyun kendisi üzerinden tarif edilirken Nesâî eserlerindeki tariklerde kabın büyüklüğü üzerinden miktar belirlenmektedir. Lafzî olarak farklılıklar görülse de mana açısından benzerlik söz konusu olmaktadır.

İbn Ebî Hatim’in (ö. 327) *İlelü’l-hadîs*’inde (2006: 1/458) bu hadisin Abdullah b. Zeyd’den gelen bir rivayetine yer verilmektedir. Abdullah b. Zeyd’den sonra Şu’be ← Habib el-Ensârî ← Abbâd b. Temîm olmak üzere Şu’be’ye kadar Ümmü Umâre tariklerinde aynı râviler yer almaktadır. Şu’be’den sonra farklılaşarak Ebû Zür’a er-Râzî ← Yahya b. Zekerîya ← Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ile devam ederek son bulmaktadır. Hadisin metni su miktarının tarif edilmesi açısından Ümmü Umâre’nin Ebû Dâvûd tariki ile aynı metne sahip olmaktadır. Kaynaktan bu rivayetten sonra Ümmü Umâre isnadından da bahsedilmektedir.

Aynı hadisi konu edinen ve mahrecinde Abdullah b. Zeyd bulunan başka rivayetler de tespit edilmektedir. İsnadı Ümmü Umâre rivayetleri ile yine Şu’be’ye kadar aynı olup sonrasında değişmektedir. Bu farklılaşmaya İbn Ebî Hatim rivayeti de dâhil olmaktadır. Metninde Hz. Peygamber’in abdest aldığı su miktarı Ümmü Umâre rivayeti ile aynı miktara sahip olup (üçte iki müd su) hadiste Hz. Peygamber’in onunla kollarını ovuşturduğu ziyadesi bulunmaktadır (Beyhakî, 2003: 1/302; Hâkim en-Nîsâbûrî, 1990: 1/243).

4.2.1. Ebû Dâvûd'da Yer Alan Rivayet

Hadis Ebû Dâvûd'da bir tarikle zikredilmektedir.

4.2.1.1. Rivayetin Sened Açısından Tahlili

Ebû Dâvûd: Muhammed b. Beşşâr ← Muhammed b. Ca'fer ← Şu'be ← Habib el-Ensârî ← Abbâd b. Temîm ← Ümmü Umâre isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber'e içerisinde üçte iki müd oranında su bulunan bir kap getirildi, onunla abdest aldı" (Ebû Dâvûd, 2009: Tahâret, 42 No: 94).

Ebû Dâvûd isnadın *sahih* olduğunu söylemektedir.

Abbâd b. Temîm³⁴: Abbâd b. Temîm b. Gazîyye el-Ensârî'dir. Ümmü Umâre'nin torunudur (Mizzî, 1980: 14/107-108; İbn Hacer, h. 1326: 5/90). Ninesi Ümmü Umâre'den, babası Temîm'den, amcası Abdulah b. Zeyd'den, Ebû Saîd el-Hudrî'den, Ebû Katâde'den ve diğerlerinden hadis almıştır. Ondan ise Habib b. Zeyd, Amr b. Yahya, Muhammed b. Abdurrahman, Yahya b. Said ve diğerleri rivayette bulunmuştur. Kütüb-i Sitte musannıflarının ortak râvisidir (Mizzî, 1980: 14/108).

Nesâî *sika* olduğunu söylemiştir (Mizzî, 1980: 14/109; İbn Hacer, h. 1326: 5/91). İclî onun hakkında *tabîi*, *sika* değerlendirmesini yapmıştır (İclî, 1984: 1/246). İbn Hacer de onu *sika* olarak niteleyenler arasındadır (İbn Hacer, 1986: 1/289). İbn Hibbân *es-Sikat*'ında zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973: 5/141). Zehebî *sika* olduğunu dile getirmiştir (Zehebî, 1992: 1/529). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Habib el-Ensârî³⁵:

Şu'be³⁶:

Muhammed b. Ca'fer³⁷:

Muhammed b. Beşşâr³⁸:

Araştırmalarımızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Râvilerin tamamının *sika* olduğu tespit edilmektedir. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *sahih* olduğu kanaatine varılmaktadır.

4.2.2. Nesâî'de Yer Alan Rivayet

Hadis Nesâî'de bir tarikle zikredilmektedir.

4.2.2.1. Rivayetin Sened Açısından Tahlili

Nesâî: Muhammed b. Beşşâr ← Muhammed ← Şu'be ← Habib b. Zeyd ← Abbâd b. Temîm ← Ümmü Umâre isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber'e müd'ün üçte ikisi büyüklüğünde bir kapla su getirildi, onunla abdest aldı".

³⁴ Râvinin vefat tarihi bilgisine ulaşamamıştır.

³⁵ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

³⁶ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

³⁷ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

³⁸ Daha önce tanıtılmış olup *sika* bir râvidir.

Şube dedi ki: “Kollarını yıkadığını, ellerini ovuştururarak yıkadığını ve kulaklarının içini mesh ettiğini hatırlıyorum, fakat kulaklarının dışını mesh ettiğini hatırlamıyorum” (Nesâî, 1986: Tahâret, 62 No: 74).

Abbâd b. Temîm³⁹:

Habîb b. Zeyd⁴⁰:

Şu’be⁴¹:

Muhammed b. Ca’fer⁴²:

Muhammed b. Beşşâr⁴³:

Araştırmalarımızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Râvilerin tamamının *sika* olduğu tespit edilmektedir. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *sahih* olduğu kanaatine varılmaktadır.

Hadisler sened açısından incelendiğinde, iki rivayetin de aynı râvilere sahip olduğu görülmektedir. Rivayet aynı tarikle gelmesine rağmen metin kısmında lafzî olarak bir farklılık tespit edilmektedir.

4.2.3. Abdest Rivayetlerinin Metin Açısından Tahlili

Metin açısından karşılaşılan farklılığa şöyle değinilebilir: Ebû Dâvûd’da “üçte iki müd” ile abdest alınan suyun miktarı tavsif edilmekte, Nesâî’de ise kabın büyüklüğü olarak zikredilmektedir. Ayrıca rivayete ek olarak Şube’nin abdest hakkında bilgi verdiği bir not paylaşılmaktadır. Bu rivayet abdest için ne kadar suyun gerekli ya da yeterli olabileceği mevzusu başlığı altında zikredilen hadislerden biridir. Ayrıca Nesâî’de bab başlığı olarak “erkeğin abdesti için yeterli su miktarı” denilerek tahsis yoluna gidilmektedir. Ele aldığımız rivayetlerde suyun kendisi ya da kabın büyüklüğü üzerinden farklı lafızlarla ölçü verilmiş olsa da kanaatimizce sonuç olarak kullanılan su aynı miktara denk gelmektedir.

Müd, iki avucun açılıp birleştirilerek aldığı tahıl miktarından oluşan ölçü birimidir. Genellikle kuru besinleri ölçmede kullanılan ölçüğe de bu isim verilmektedir. Araplardaki müd ile Suriye, Mısır bölgelerindeki müd ölçüsü miktarı birbirinden farklı olmaktadır. Buna rağmen, bu tabirin yerel farklılar dikkate alınmadan genel mana kastedilerek kullanılması birçok kez karışıklığa yol açmaktadır. Müd kavramı abdest, kefare, fitr sadakası gibi konuları içeren hadislerde karşımıza çıkmaktadır. Allah Resûlü döneminde yapılan ibadetlerdeki ölçü daha çok ibadet maksadına uygun olan şeyler üzerinden açıklanmaktadır. Bu sebeple bahsi geçen ölçü birimi “şer’î müd” olarak nitelendirilmektedir. İbadetin maksadına uygun olan ürünler açısından yapılan tasvirler dolayısıyla bu birimin diğer ölçü birimleri üzerinden izahı zorlaşmakta ve bu dört mezhep arasında ihtilaf konusu olmaktadır. Âlimlerin ittifak ettiği tek kaide müddün, çeyrek sâ ölçüsüne karşılık geldiğidir. Şer’î müd Hanefilere göre iki, diğer üç mezhebe göre ise üçte bir Bağdat rıtlına denk gelmektedir. Bu farklılığın sebebi Hanefilerin müd ölçüsü ile suyu, diğer üç mezhebin ise tahılı ölçmesinden kaynaklanabilmektedir. Esas aldıkları rıtların farklılık gösterebileceği de göz önünde bulundurulmaktadır (Kallek, 2020: 31/455-457).

³⁹ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

⁴⁰ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

⁴¹ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

⁴² Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

⁴³ Daha önce tanıtılmış olup sika bir râvidir.

Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd* adlı eserinde hadiste bahsedilen su miktarının üçte iki müd olduğuna dikkat çekmektedir. Bu ölçünün, Hz. Peygamber'in abdest aldığı su miktarı hakkında rivayet edilen hadisler arasında miktarın en azı olduğunu belirtmektedir (h. 1415: 1/115). İmam Şafîî ve diğer âlimler bu hadisin diğer hadislerle cem edilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Nitekim içinde bulunulan duruma göre insanın abdest için ihtiyaç duyduğu su miktarı artıp azalabilmektedir. Nevevî abdest için su miktarı belirlemenin doğru olmayacağını asıl maksadın organların yıkanması olduğunu vurgulamaktadır. Yıkanmasından kasıt suyun organlar üzerinden akmasıdır. Âlimler arasında müstehab olan husus, abdest alırken kullanılan su miktarında Hz. Peygamber'in kullandığı ölçülerden daha az ya da daha çoğunu kullanmamaktır. Nitekim âlimler, deniz kıyısında bile olsa suyun israf edilmesinin mekruh olduğu konusunda da icma etmektedir. Bunun haram olduğunu zikredenlerin varlığı da bilinmektedir (Nevevî, h. 1392: 4/2-6). Dinimizce israfın her türlüşünün yasaklandığı bilinen bir gerçektir. Su kıtlığına doğru yol aldığımız bu zamanda abdest kadar önemli bir ibadette bile Hz. Peygamber'in suyu özenli kullandığını tasvir eden bir hadisle mülaki olmamız güzel bir tevâfuk olmuştur. Bildiklerimiz ile amel etmemizin ciddiyeti konusunda bizleri bir kez daha düşünmeye sevk etmektedir.

4.3. Sebeb-i Nüzûl Rivayetleri

Nesîbe bint Ka'b'ın Ahzâb suresi 35. ayetin sebeb-i nuzûlü olarak zikredildiği rivayetler; İshâk b. Râhûye'nin (ö. 238) *el-Müsned* (1991: 5/97), Tirmizî'nin (ö. 279) *es-Sünen* (1998: Tefsir, 34 No: 3211), İbn Ebî Hayseme'nin (ö. 279) *et-Târihu'l-Kebîr* (2006: 2/804), İbn Ebî Âsım'ın (ö. 287) *el-Âhâd ve'l-Mesânî* (1991: 6/172), Taberânî'nin (ö. 360) *el-Mu'cemu'l-Kebîr* (1994: 25/31-32) adlı eserlerinde yer almaktadır. Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde iki (1994: 25/31-32), mezkûr diğer eserlerde ise birer tarikle yer almaktadır.

Bütün tariklerde Hüseyin b. Abdurrahman ← İkrime ← Ümmü Umâre râvileri ortaktır. Hüseyin b. Abdurrahman'dan sonra Tirmizî ve İbn Ebî Âsım tarikleri Süleyman b. Kesir ile İshâk b. Râhûye, İbn Ebî Hayseme, Taberânî tarikleri Cerîr b. Abdulhamîd ile devam etmektedir. Tirmizî ve İbn Ebî Âsım tarikleri Süleyman b. Kesir'den sonra yine ortak bir râvi olan Muhammed b. Kesir ile, Taberânî tarikleri Cerîr b. Abdulhamîd'den sonra farklılaşıp biri Ali b. el-Medîni ile, diğer bir tariki İshâk b. Râhûye ile devam etmektedir. İshâk b. Râhûye ve İbn Ebî Hayseme tariki Cerîr b. Abdulhamîd ile son bulmaktadır. Tirmizî ve İbn Ebî Âsım tarikleri Muhammed b. Kesir'den sonra farklı râviler ile bir sonraki tabakada son bulmaktadır. Taberânî'nin İshâk b. Râhûye ile gelen tariki Muhammed b. İshak ile, Ali b. Medîni ile gelen tariki ise Muâz b. Müsennâ ile devam etmektedir. Bir sonraki tabakada Taberânî'nin iki tariki de son bulmaktadır. İsnadlar incelendiğinde İshâk b. Râhûye ve İbn Ebî Hayseme tariklerinin aynı olduğu görülmektedir. Rivayet 5 farklı kaynaktan 5 farklı isnad ile 13 farklı râvi tarafından aktarılmaktadır.

Ele aldığımız senedlerin hepsinde Nesîbe bint Ka'b, Ümmü Umâre künyesi ile yer almaktadır. Hadisin âlî isnadı rubâiyâtan/dört râvili olup İshâk b. Râhûye ve İbn Ebî Hayseme rivayetlerinde geçmektedir. Nâzil isnadı ise südasiyyâtân/altı râvili olup Tirmizî, İbn Ebî Âsım ve Taberânî rivayetlerinde geçmektedir. Hadisin yer aldığı kaynaklar hicri üçüncü ve dördüncü asrı kapsamaktadır. Eserlerin bir tanesi dördüncü, geri kalanların hepsi üçüncü asra ait olmaktadır.

Hadis metninin "Hz. Peygamber'in yanına gittim. Her şeyin erkekler hakkında olduğunu görüyorum, kadınlar hakkında bir şey zikredilmiyor dedim ve bu ayet indi. (*Müslüman erkek ve kadınlar, mümin erkek ve kadınlar...*) [Ahzâb 35.]" şekliyle Tirmizî, İbn Ebî Âsım rivayetleri ve Taberânî'deki bir rivayet (25/31) olmak üzere aynı lafızları içerdiği tespit edilmektedir.

Taberânî'nin bir rivayetinde (25/32) hadiste ihtisar yoluna gidilip “Ya Resûlullah her şeyin erkekler hakkında olduğunu görüyorum” kısmı zikredilmektedir. İbn Ebî Hayseme tarikinde de diğer rivayetlere göre ihtisar bulunmaktadır ancak Taberânî (25/32) rivayetinden ziyade olduğu gözlemlenmektedir. İshâk b. Râhûye metninde hadisin son kısmının Tirmizî rivayetine göre ihtisar edildiği bilgisine ulaşılmaktadır. İhtisarlar olup küçük lafız farklılıkları görülse de bütün tariklerin mana itibari ile aynı olduğu tespit edilmektedir.

Ayrıca Taberânî'deki bir tarikte (1994: 25/31) hadisin isnadı İkrime olarak görülmektedir. Bu yönüyle rivayet Ümmü Umâre tariklerinden tamamen farklı olup muhtelif râvileri içermektedir. Metninde ise lafız farklılıkları Ümmü Umâre tariklerine göre daha belirgin olmaktadır. Mana itibari ile benzer olup İkrime, Ümmü Umâre denilen bir kadının Hz. Peygamber'e giderek 'Ya Resûlullah Kur'an sadece erkekler hakkında indiriliyor' dediğini sonrasında da Ahzap suresi 35. ayetin indiğini aktarmaktadır.

Sebeb-i nüzûl hadisinin mahrecinde Ümmü Seleme bulunan rivayetler tespit edilmektedir. İshâk b. Râhûye'nin *el-Müsned* (1991: 4/103), Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241) *el-Müsned* (1999: 44/ 199 No: 26575), Nesâî'nin (ö. 303) *es-Sünenü'l-kübrâ* (2001: 10/219), Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-kebîr* (1994: 23/263), Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö. 405) *el-Müstedrek 'ale's-sahîhayn* (1990: 2/451) adlı eserlerinde ayetin nüzûl sebebi Ümmü Seleme'nin talebi olarak verilmektedir. Ümmü Seleme'den bu hadisi alanlar arasında İkrime bulunmamaktadır. İkrime'den sonraki tabakalarda da râvilerin aynı olmadığı görülmektedir. Ümmü Umâre tarikleri ile Ümmü Seleme tarikleri arasında ortak bir isnad yer almamaktadır. Metin açısından Ümmü Seleme rivayetleri, Ümmü Umâre rivayetlerinden daha büyük bir yekun oluşturmaktadır. Ümmü Seleme'den şöyle nakledilmektedir: “Hz. Peygamber'e dedim ki: Ya Resûlallah Kur'an'da erkeklerden bahsedildiği gibi neden bizden bahsedilmiyor? O gün hutbede '*Ey insanlar*' diye sesleniş kadar hiçbir gün bana etkili gelmemişti. Saçlarımı tarıyordum, topladım ve kapıya doğru yaklaştım. Kulak verdim. Allah Resûlu devam etti. 'Yüce Allah diyor ki: '*Şüphesiz, Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar...*' “ ayetini okudu (Ahmed b. Hanbel, 1999: 44/ 199 No: 26575).

Taberânî'de geçen bir rivayette İbn Abbas'tan nakledildiğine göre kadınlar Hz. Peygamber'e gelip “Ya Resûlullah Neden mümin erkekleri zikrediyor da mümin kadınları zikretmiyor? diye sormuşlar da bunun üzerine ayet-i kerîme nazil olmuştur” şeklinde bir bilgiye yer verilmektedir (Taberânî, 1994: 12/108). Müfessir Elmalılı Hamdi Yazır, ayet-i kerîmenin sebep-i nüzûlünü bir rivayete göre mümin kadınlar, başka bir rivayete göre ise Peygamberimizin hanımları olarak vermektedir (Yazır, ts: 6/312-313). İmam Mâtürîdî ise ayet-i kerîmenin sebep-i nüzûlünü Peygamberimizin hanımı Ümmü Seleme ve Nesîbe bint Ka'b denilen bir kadın olarak zikretmektedir (Mâtürîdî, 2005: 8/384).

4.3.1. Tirmizî'de Yer Alan Rivayet

Hadis Tirmizî'de bir tarikte zikredilmektedir.

4.3.1. Rivayetin Sened Açısından Tahlili

Tirmizî: Abd b. Humeyd ← Muhammed b. Kesir ← Süleyman b. Kesir ← Hüseyin ← İkrime ← Ümmü Umâre isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: “Hz. Peygamber'in yanına gittim. Her şeyin erkekler hakkında olduğunu görüyorum, kadınlar hakkında bir şey zikredilmiyor dedim ve şu ayet indi. (Müslüman erkek ve kadınlar, mümin erkek ve kadınlar...)” [Ahzâb 35.] (Tirmizî, 1998: Tefsir, 34 No: 3211).

Tirmizî bu hadis *hasen gariptir*, biz bunu sadece bu açıdan biliyoruz demektedir.

İkrime (ö. 104-107): İkrime el-Kureyşi, el-Haşimi'dir. Ebû Abdullah künyesi ile bilinen râvi İbn Abbas'ın kölesidir (Mizzî, 1980: 20/264-265). Ümmü Umâre, İbn Abbas, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Hz. Aişe, Cabir b. Abdullah, Hasan b. Ali ve diğerlerinden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden ise Amr b. Dinar, Hammad b. Süleyman, Süleyman el-Ameş, Habib b. Zübeyr, Eyyüb es-Sahtiyani ve diğerleri hadis nakletmiştir. Kütüb-i Sitte musannıflarının ortak râvisidir (Buhârî, ts: 7/49; Mizzî, 1980: 20/265- 269; Zehebî, 1985: 5/13-14). 104 (Buhârî, ts: 7/49; İbn Hacer, 1986: 1/397) veya 105 yılında 80 yaşında vefat etmiştir (Mizzî, 1980: 20/291). 106 veya 107 (Buhârî, ts: 7/49) yılında vefat ettiği de söylenmiştir (Mizzî, 1980: 20/292).

Buhârî "Ashabımdan İkrime'yi delil olarak almayan yoktur" demiştir (Buhârî, ts: 7/49). Zehebî onun hakkında *alim, hafız, müfessir* nitelendirmelerini yapmıştır (Zehebî, 1985: 5/12). Nesâî ve Yahya b. Maîn onun *sika* olduğunu söylemişlerdir (Mizzî, 1980: 20/289). İbn Hacer ondan *sika, sebt* olarak bahsetmiştir (İbn Hacer, 1986: 1/397). İbn Hibbân onu *es-Sikat*'ında zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973: 5/229-230). İclî *sika* değerlendirmesini yapmıştır (İclî, 1984: 1/339). İbn Ebî Hâtim onu *sika* olarak niteleyenler arasındadır (İbn Ebî Hâtim, 1952: 7/8). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Hüseyin (ö. 136): Hüseyin b. Abdurrahman es-Sülemi'dir. Ebû Huzeyl künyesine sahiptir. Kufelidir (Mizzî, 1980: 6/519; Zehebî, 1985: 5/422; İbn Hacer, h. 1326: 2/381). 43 yılında doğmuştur (Zehebî, 1985: 5/422). İkrime, İbrahim en-Nehaî, İsmail b. Ebî İdris, Abdullah b. Ebî Katade ve diğerlerinden hadis rivayet etmiştir. Ondan rivayet edenler ise Süfyan es-Sevri, Süleyman el-Ameş, Yahya b. Kesir, İsmail b. Zekeriyya ve diğerleridir (Mizzî, 1980: 6/519-521). Kütüb-i Sitte musannıflarının ortak râvisidir (Mizzî, 1980: 6/523). 136 yılında (Mizzî, 1980: 6/523; Zehebî, 1985: 5/424) 93 yaşındayken vefat etmiştir (Buhârî, ts: 3/7; İbn Hacer, 1986: 1/170).

İbn Hacer "*sika'dır, sonradan hafızası değişti*" demiştir (İbn Hacer, 1986: 1/170). Nesâî *tağyir* demiştir (Nesâî, h. 1396: 1/30; İbn Hacer, h. 1326: 2/383; Zehebî, 1985: 5/423). Ahmed b. Hanbel *sika me'mûn* ifadesini kullanmış Yahya b. Maîn de onu *sika* olarak değerlendirmiştir (Mizzî, 1980: 6/521; İbn Ebû Hatim er-Râzî, 1952: 3/193; Zehebî, 1985: 5/423.). İbn Ebî Hâtim ömrünün sonuna doğru hafızasının kötüleştiğini söyleyerek *saduk, sika* olduğunu dile getirmiştir (İbn Ebû Hatim er-Râzî, 1952: 3/193). Zehebî *sika, huccet* (Zehebî, 1992: 1/338), *hâfiz* (Zehebî, 1998: 1/108) olduğunu dile getirmiştir. İclî *sika, sebt* değerlendirmesini yapmıştır (İclî, 1984: 1/122). İbn Hibbân onu *es-Sikat*'ında zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973: 6/210). Suyûtî *Tabakatu'l Huffâz* adlı eserinde ondan bahsetmiştir (Suyûtî, h. 1403: 1/68). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Süleyman b. Kesir (ö. 133/163): Süleyman b. Kesir el-Abdi'dir. Ebû Dâvûd künyesine sahiptir. Ebû Muhammed olarak bilindiği de söylenmiştir. Basralıdır (Zehebî, 1985: 7/294; Mizzî, 1980: 12/56.). Muhammed b. Kesir'in kardeşidir (Buhârî, ts: 4/33). O, Hüseyin b. Abdurrahman, Amr b. Dinar, Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zühri ve diğerlerinden hadis almıştır. Ondan kardeşi Muhammed b. Kesir, Said b. Süleyman, Yezid b. Harun, Abdurrahman b. Mehdi ve diğerleri hadis rivayet etmiştir. Kütüb-i sitte musannıflarının ortak râvisidir (Mizzî, 1980: 12/56-57). 133 (İbn Hacer, h. 1326: 4/216; İbn Hibbân, h. 1396: 1/334) veya 163 (Zehebî, 1985: 7/295) yılında vefat etmiştir.

İbn Hibbân çok hata yaptığını söyleyip Zühri rivayetlerinde sahifelerin karıştığını ve onun güvenilir kişilere has bişey zikretmediğini de eklemiştir (İbn Hibbân, h. 1396: 1/334). Yahya b.

Maîn *zayıf* demiştir (İbn Hacer, h. 1326: 4/215; İbn Ebû Hatim er-Râzî, 1952: 4/138; Mizzî, 1980: 12/57). Ukaylî *muzdaribu'l-hadîs* olduğunu söylemiştir (Ukaylî, 1984: 2/137). Nesâî, Zühri'de yanıldığını bunun dışında yanlış birşey olmadığını dile getirmiştir (Mizzî, 1980: 12/58). İbn Ebî Hâtim “ondan hadis yazılır” demiştir (İbn Ebû Hatim er-Râzî, 1952: 4/138). İbn Hacer “Zühri rivayetleri dışında zararı yok” demiştir (İbn Hacer, 1986: 1/254). Zehebî *süveylih* (Zehebî, 1992: 1/463), *hâfiz*, *sika*, *meşhur bir imam* değerlendirmesini yapmıştır (Zehebî, 1985: 7/294). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *hasen* olduğu tespit edilmiştir.

Muhammed b. Kesir (ö. 223): Muhammed b. Kesir el-Abdi'dir. Ebû Abdullah künyesine sahiptir. Basralıdır. Süleyman b. Kesir'in kardeşidir (Mizzî, 1980: 26/334-335; Zehebî, 1985: 10/383-384). Süleyman b. Kesir, Süfyan es-Sevri, Şube b. Haccac ve diğerlerinden rivayet etmiştir. Kendisinden rivayette bulunanlar ise Ali b. Medînî, Muaz b. Müsennâ, Ebû Hâtim, Muhammed b. Yahya ez-Zühli ve diğerleridir. Kütüb-i Sitte musannıflarından Buhârî ve Ebû Dâvûd'un da râvisidir (Mizzî, 1980: 26/335). 223 yılında, 90 yaşında vefat etmiştir (Mizzî, 1980: 26/336; Buhârî, ts: 1/218; İbn Hacer, 1986: 1/504).

İclî *zayıf* demiştir (İclî, 1984: 1/411). İbn Hacer onun zayıflığından zarar gelmediğini, *sika* olduğunu dile getirmiştir (İbn Hacer, 1986: 1/504). İbn Ebî Hâtim *saduk* olduğunu söylerken (İbn Ebû Hatim er-Râzî, 1952: 8/70) Yahya b. Maîn *sika* olmadığı için ondan hadis yazılmayacağı değerlendirmesini yapmıştır (Mizzî, 1980: 26/336). İbn Hibbân ondan *es-Sikat'*ında bahsetmiştir (İbn Hibbân, 1973: 9/77). Ahmed b. Hanbel *sika* olduğunu söylemiştir (İbn Hacer, h. 1326: 9/418). Zehebî *hâfiz*, *sika* olarak nitelemiştir (Zehebî, 1985: 10/383). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Abd b. Humeyd (ö. 249): Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî)'dir. Ebû Muhammed künyesine sahiptir. İsmi Abdulhamid olduğu da söylenmiştir. 170 yılından sonra doğmuştur (Zehebî, 1985: 12/235; Mizzî, 1980: 18/524). O, Muhammed b. Kesir, Yezîd b. Hârûn, Abdurrezâk b. Hemmâm, Muhammed b. Beşşâr, Affân b. Müslim, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî gibi âlimlerden hadis almıştır. Ondan ise oğlu Muhammed, İbrahim b. Huzeym, Bekr b. Merzebâni, Muhammed b. Musa ve diğerleri rivayette bulunmuştur. Kütüb-i Sitte musannıflarından Müslim'in de râvisidir (Mizzî, 1980: 18/524-527). 249 yılında vefat etmiştir (Zehebî, 1985: 12/236; İbn Hacer, h. 1326: 6/456).

İbn Hibbân ondan *es-Sikat'*ında bahsetmiştir (İbn Hibbân, 1973: 8/401). Suyûtî *hâfiz* olduğunu söylemiştir (Suyûtî, h.1403: 1/238). Zehebî onun hakkında *imam*, *hâfiz* nitelemelerini yapmıştır (Zehebî, 1998: 2/89). Hakkında yapılan değerlendirmelerin sonunda râvinin *sika* olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmamızın sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin olduğu görülüp isnadın *muttasıl* olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Bazı rivayetlerinde hata yapması sebebiyle zabtında kusur bulunan Süleyman b. Kesir dışındaki râvilerin *sika* olduğu tespit edilmektedir. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde hadisin *hasen* olduğu kanaatine varılmaktadır.

4.3.2. Sebeb-i Nüzûl Rivayetinin Metin Açısından Tahlili

Nesîbe bint Ka'b bazı rivayetlerde bir ayetin sebeb-i nuzûlü olarak betimlenmektedir. “Müslüman erkekler ve kadınlar, mümin erkekler ve kadınlar, itaat eden erkekler ve kadınlar, sadık erkekler ve kadınlar, sabreden erkekler ve kadınlar, kalbi Allah korkusuyla dolu erkekler ve kadınlar, tasaddukta bulunan erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, namuslarını koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve kadınlar için Allah bağışlanma ve

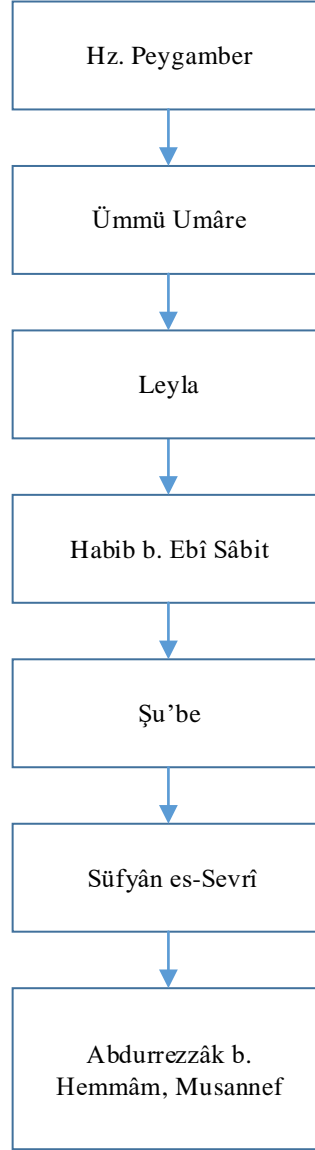
büyük bir ödül hazırlamıştır” (el-Ahzâb, 33/35) ayet-i kerîmesi Nesîbe bint Ka’b’ın talebi neticesinde nazil olmaktadır. Hadis şerhlerinde yeterli bilgiye ulaşılamadığından metin tahlilinde tefsir kaynaklarından yararlanılacaktır. Ayet-i kerîmede “Müslüman erkekler ve kadınlar” ibaresi ile Allah ve Resûlune inanmış kişiler, “mümin erkekler ve kadınlar” lafzıyla da bunları tasdik edenler kastedilmektedir. Mâtürîdî, bu lafızlardan yola çıkarak İslâm ile imanın hakiki manasıyla bir olduklarını söylemektedir. “İtaat eden erkekler ve kadınlar” ibaresindeki “itaat” ile Allah’ın emir ve yasaklarına boyun eğerek, onları yerine getiren kişilere hitap edilmektedir. “Sadık erkekler ve kadınlar” lafzı ile sözlerinden dönmeyip, dinî yaşantılarına içtenlikle devam eden kişiler kastedilmektedir. “Sabreden erkekler ve kadınlar” lafzındaki “sabır” hem başa gelen belâ ve musibete gösterilen dayanma gücü hem de günaha düşmemek için gösterilen çabadır. (Mâtürîdî, 2005: 8/385) “Kalbi Allah korkusuyla dolu erkekler ve kadınlar” lafzındaki “الخاشع” kelimesinin mütevâzilik anlamında kullanıldığını söyleyenler vardır. Burada Hasan Basrî’nin görüşü dikkate alınarak mana verilmektedir. O kişiler yaptıkları her şeyde Allah’ın rızasını düşünmektedir. Onun gazabına düşer olmaktan sakınıp rahmetine mazhar olmayı ümit etmektedir. “Tasaddukta bulunan erkekler ve kadınlar” lafzındaki “tasadduk” sadaka anlamında ihtiyaç sahiplerine yapılan maddî yardımdır. İbadet maksadıyla yapılmaktadır. “Oruç tutan erkekler ve kadınlar”ın manası açıktır. İmam Mâtürîdî, bunun uygulama dışında ibadete inanma anlamına gelebileceğini de eklemektedir (Mâtürîdî, 2005: 8/386). “Namuslarını koruyan erkekler ve kadınlar” ibaresi ile iffetli olup harama düşmekten sakındırılmak istenmektedir. “Allah’ı çok zikreden erkekler ve kadınlar” lafzına Allah’ın kalp ve dille anılması manasını verenler vardır (Yazır, ts: 6/312). Kastedilenin, beş vakit namazı kılanlar olduğunu dile getirenler de olmuştur. İmam Mâtürîdî bu yorumların dışına çıkarak Allah’ın kendi üzerlerindeki hakkını anan kişiler manasını vermektedir (Mâtürîdî, 2005: 8/386). İşte bu kişiler için Allah (c.c) büyük bir mükâfat müjdesi vermektedir.

4.4. İsnad Şeması

Oruç hadislerinin isnad şemaları oluşturulurken Habib b. Zeyd ← Leyla ← Ümmü Umâre râvilerinin ortak oluşu göz önünde bulundurularak Habib b. Zeyd tabakasından tek farklı isnada sahip olan Abdurrezzâk b. Hemmâm rivayetine öncelik verilmektedir. Sonrasında Şu’be ve Şerîk ile farklılaşan tariklerde Şu’be rivayetleri sayıca fazla olduğu için Şerîk rivayetlerine öncelenmektedir. Şu’be’den sonraki tabakalar için en fazla ortak olan râviden başlanmaktadır. Diğer isnadlarla ortak râvi içermeyen rivayetler müelliflerin vefat tarihine göre kronolojik olarak sıralanmaktadır. Tezimizin hacminin artmaması açısından ortak olmayan râvileri içeren rivayetler ikişerli olarak verilmektedir. Şerîk rivayetlerinde de aynı yol esas alınmaktadır. Abdest hadislerinde üç rivayet aynı isnada sahip olmaktadır. Diğer bir rivayet ise bu rivayetlerdeki râvileri içerip sonrasında farklı râvilerle devam etmektedir. Bundan dolayı bütün isnadlar tek başlık altında verilmektedir. Sebeb-i nüzûl rivayetlerinde de oruç hadislerindeki gibi bir yol izlenmektedir.

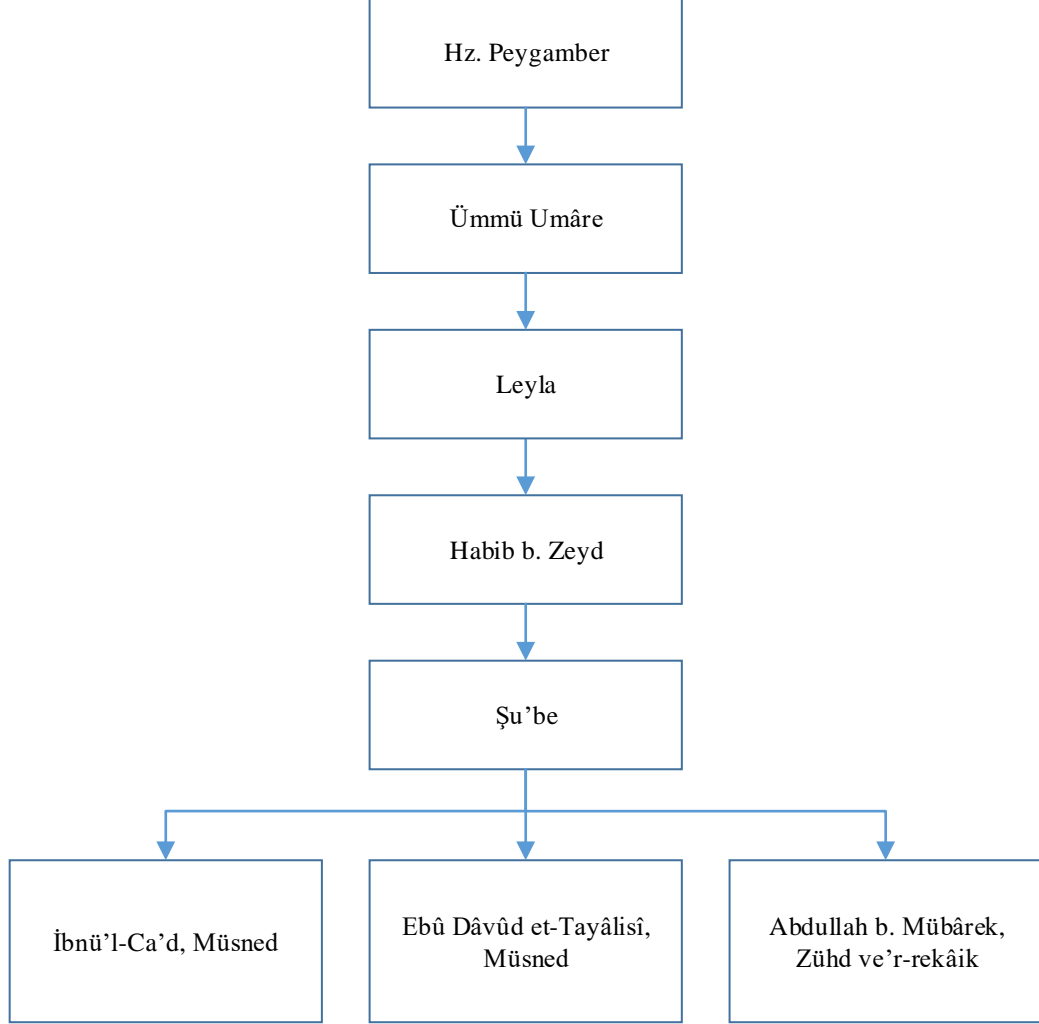
4.4.1. Oruç Rivayetleri

4.4.1.1. Habib b. Ebî Sâbit Rivayeti

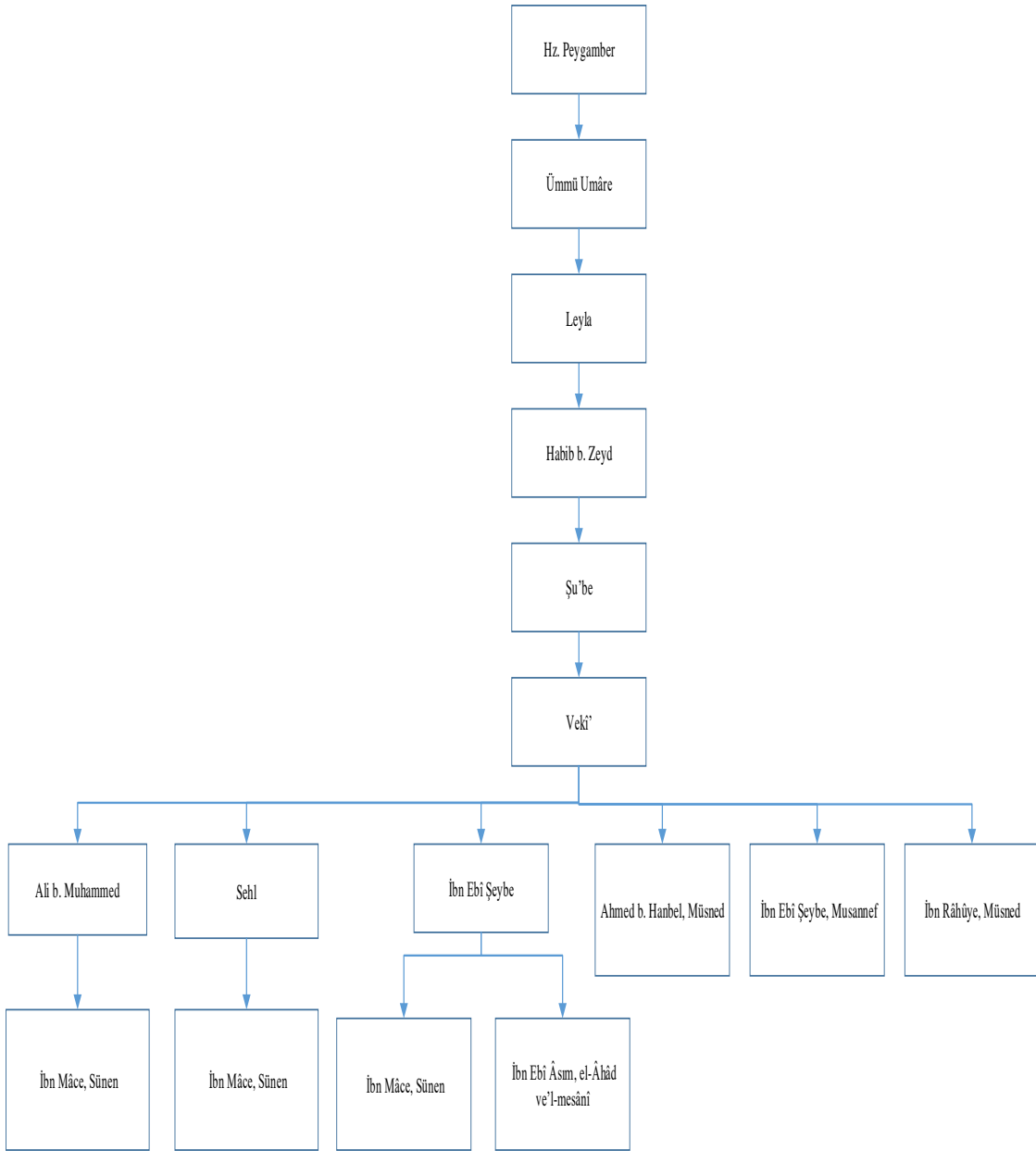

4.4.1.2. Habib b. Zeyd Rivayetleri

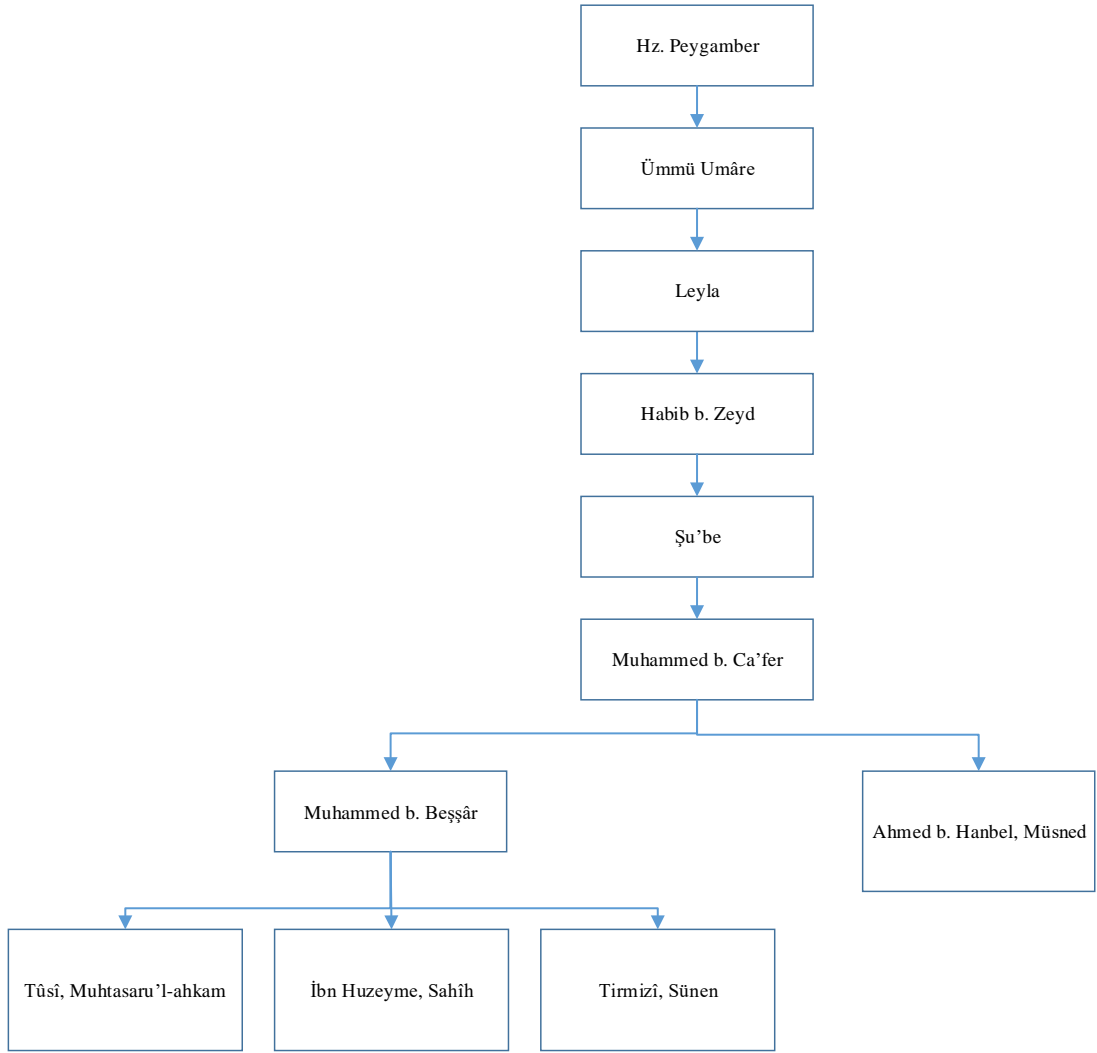
4.4.1.2.1. Şu'be Rivayetleri

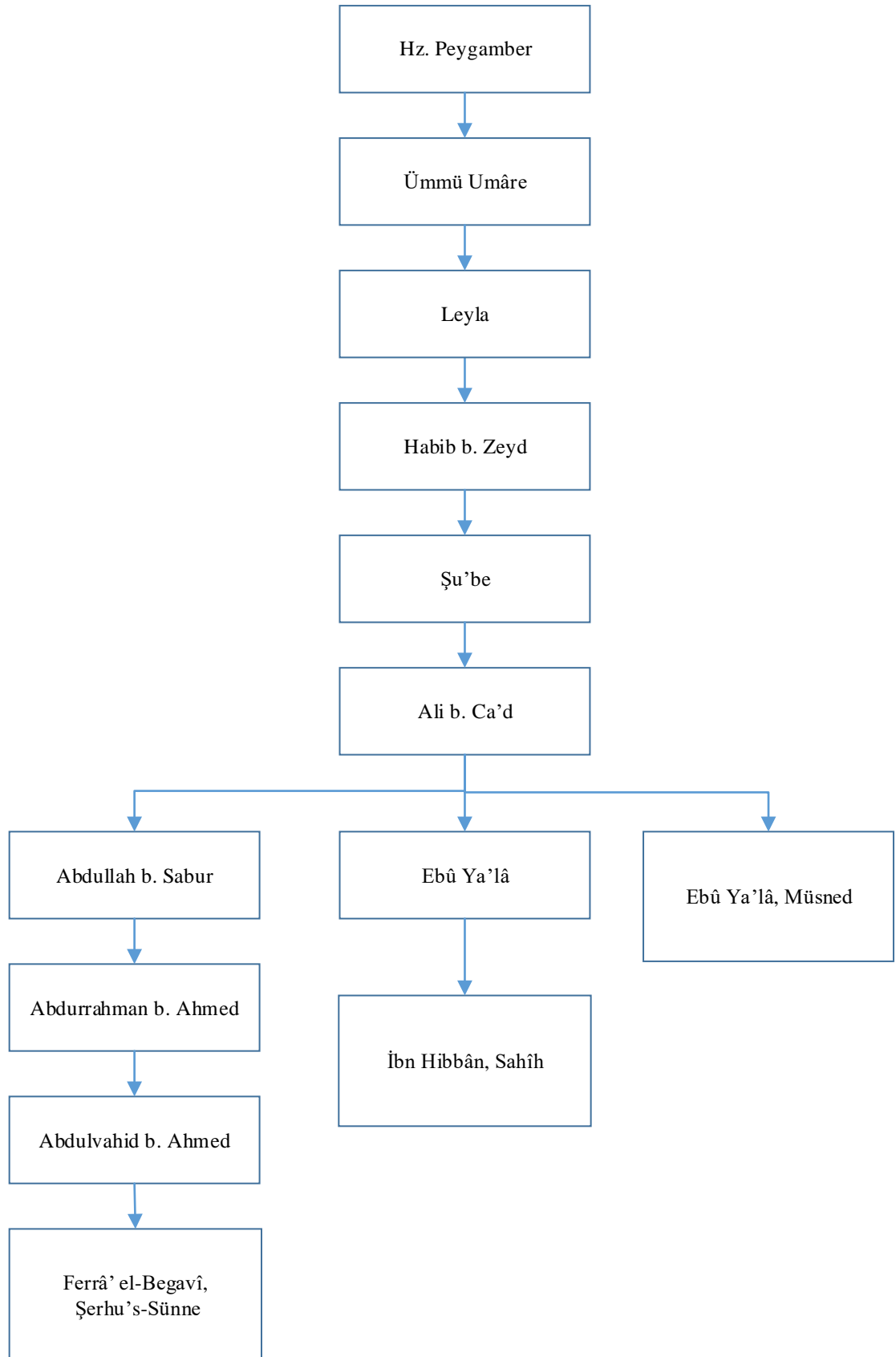
4.4.1.2.1.1. Vekî' Rivayetleri

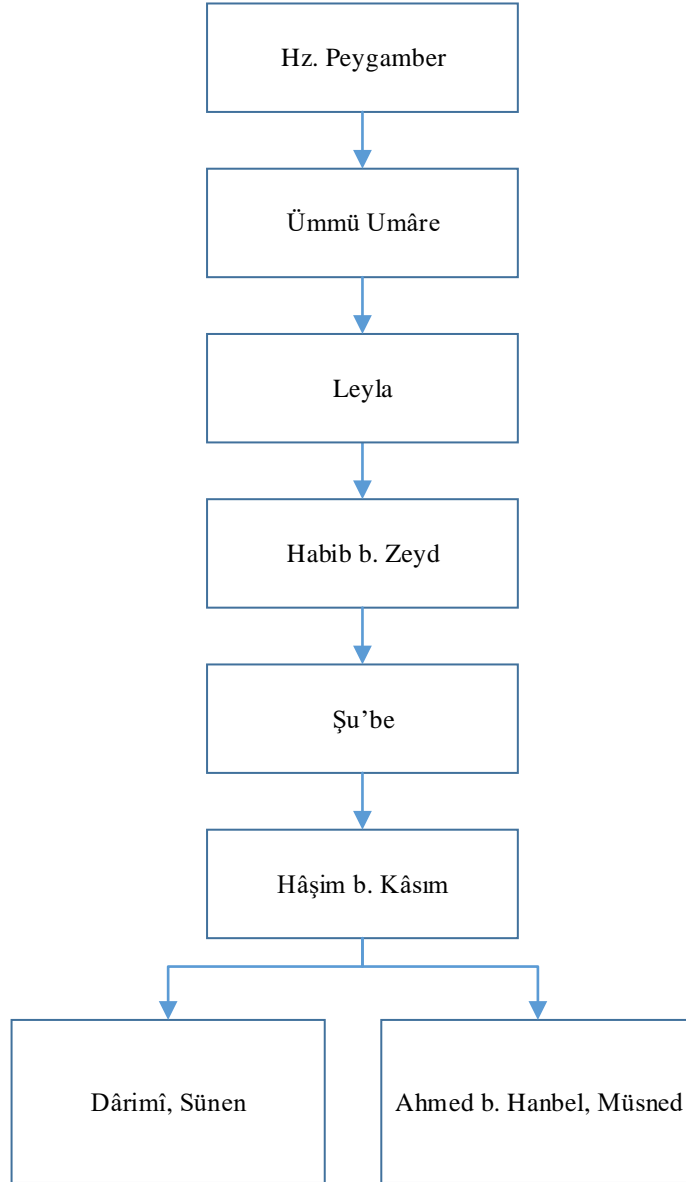
4.4.1.2.1.2. Muhammed b. Ca'fer Rivayetleri

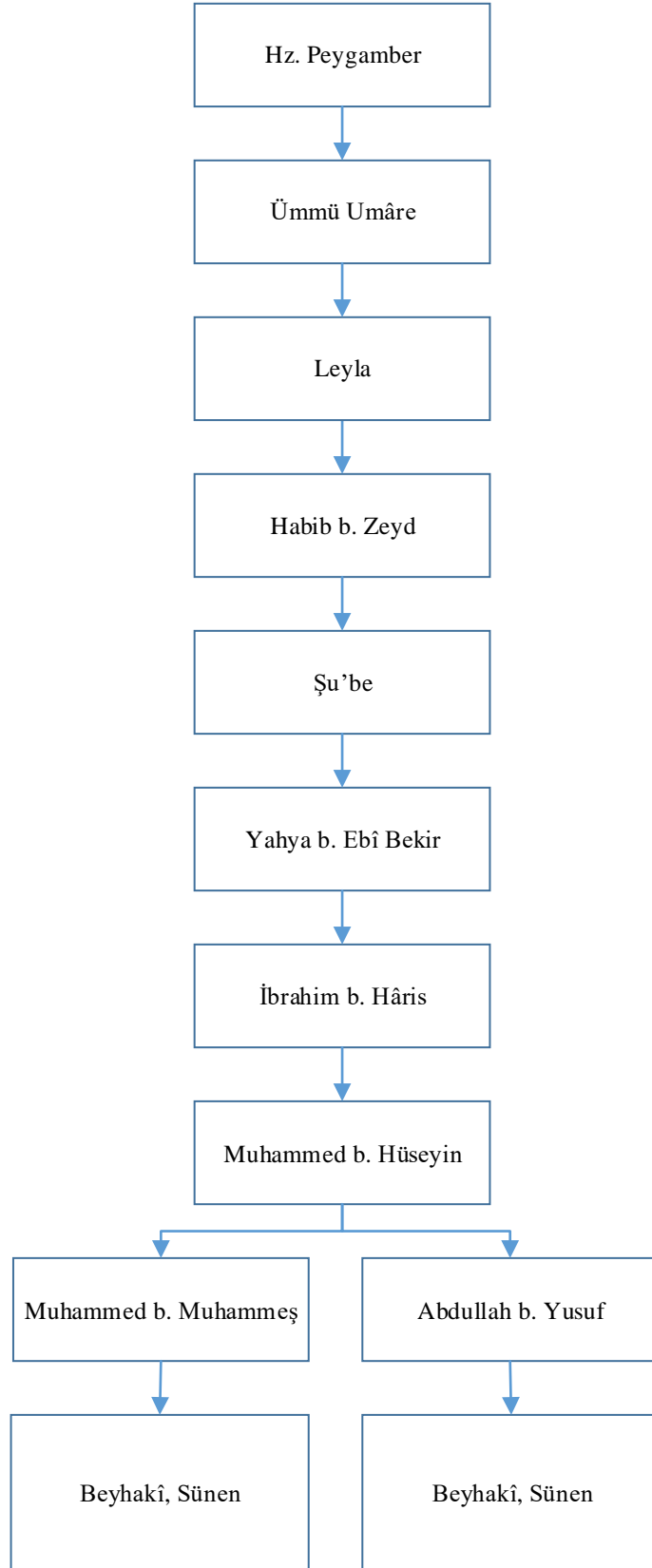
4.4.1.2.1.3. Ali b. Ca'd Rivayetleri

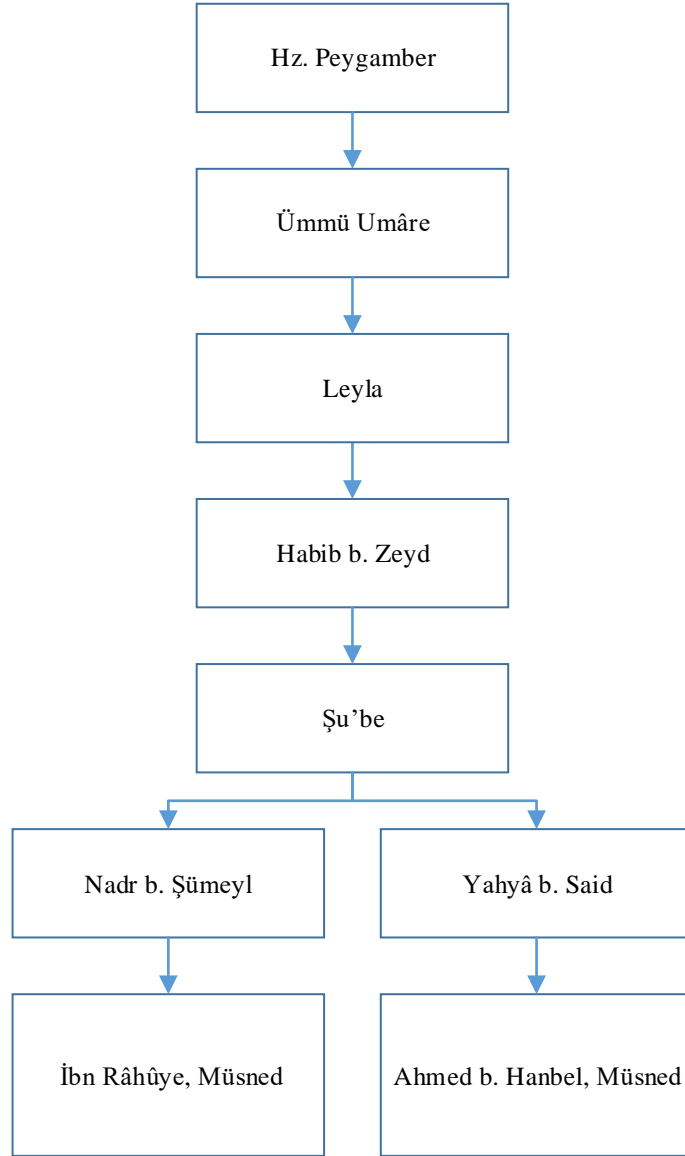
4.4.1.2.1.4. Hâşim b. Kâsım Rivayetleri

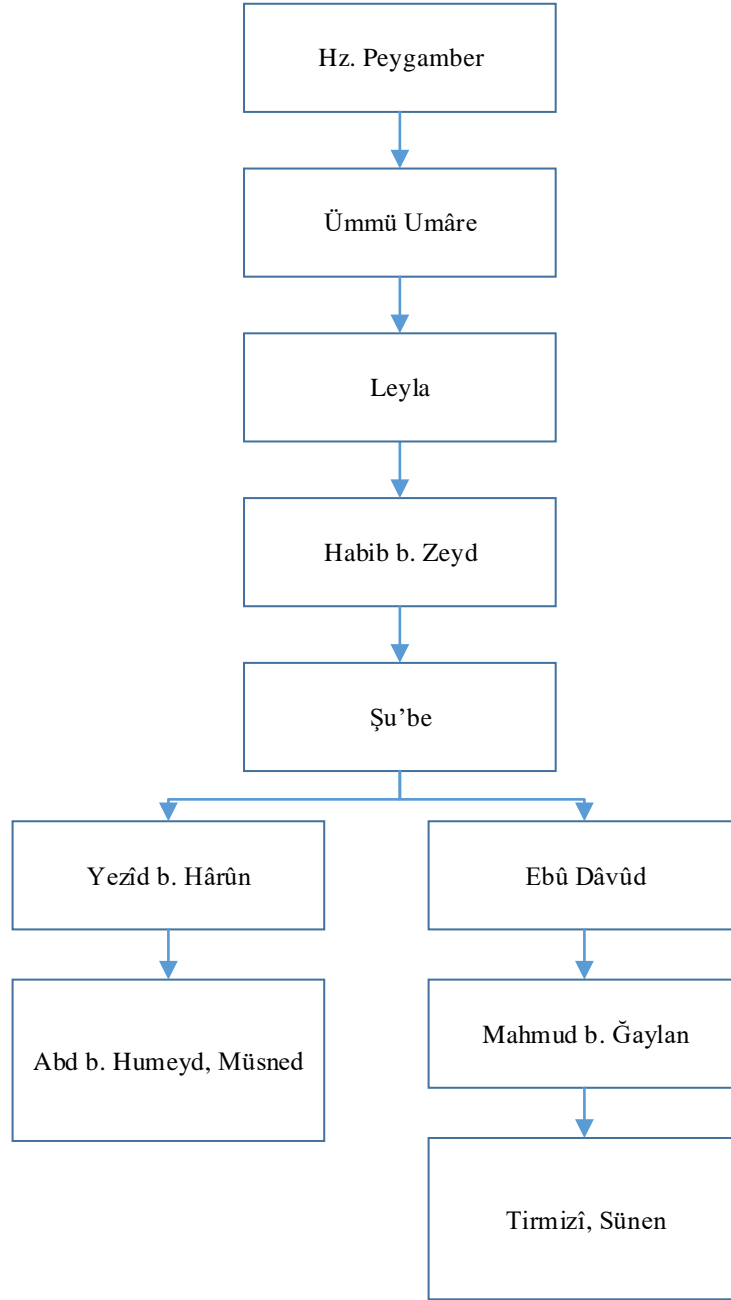
4.4.1.2.1.5. Yahya b. Ebî Bekr Rivayetleri

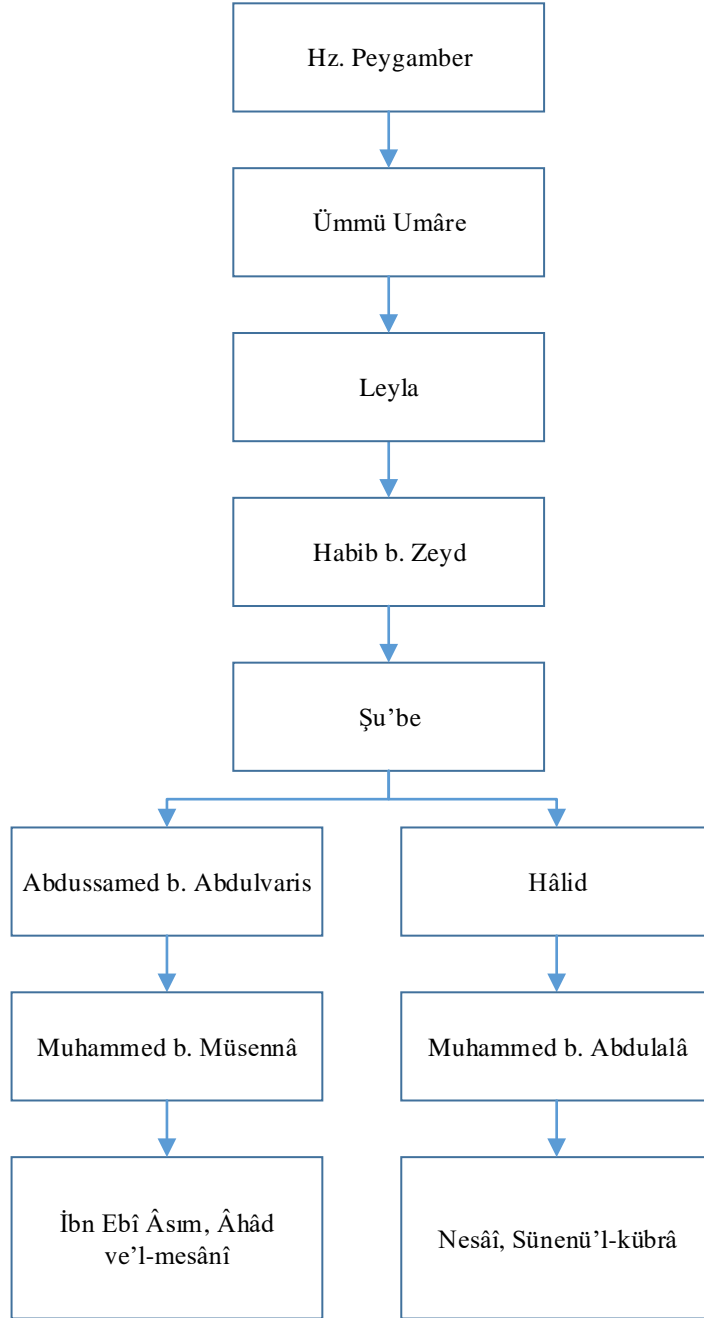
4.4.1.2.1.6. Nadr b. Şümeyl ve Yahya b. Saîd Rivayeti

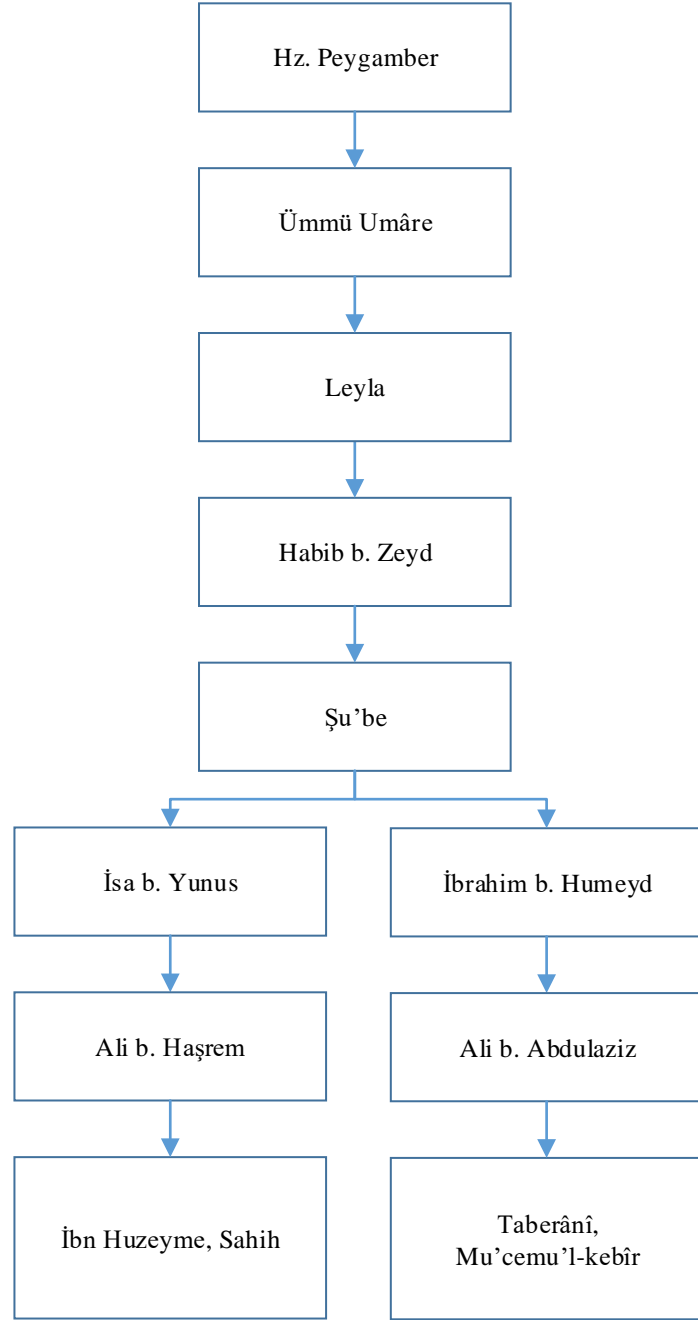
4.4.1.2.1.7. Yezîd b. Hârûn ve Ebû Dâvûd Rivayeti

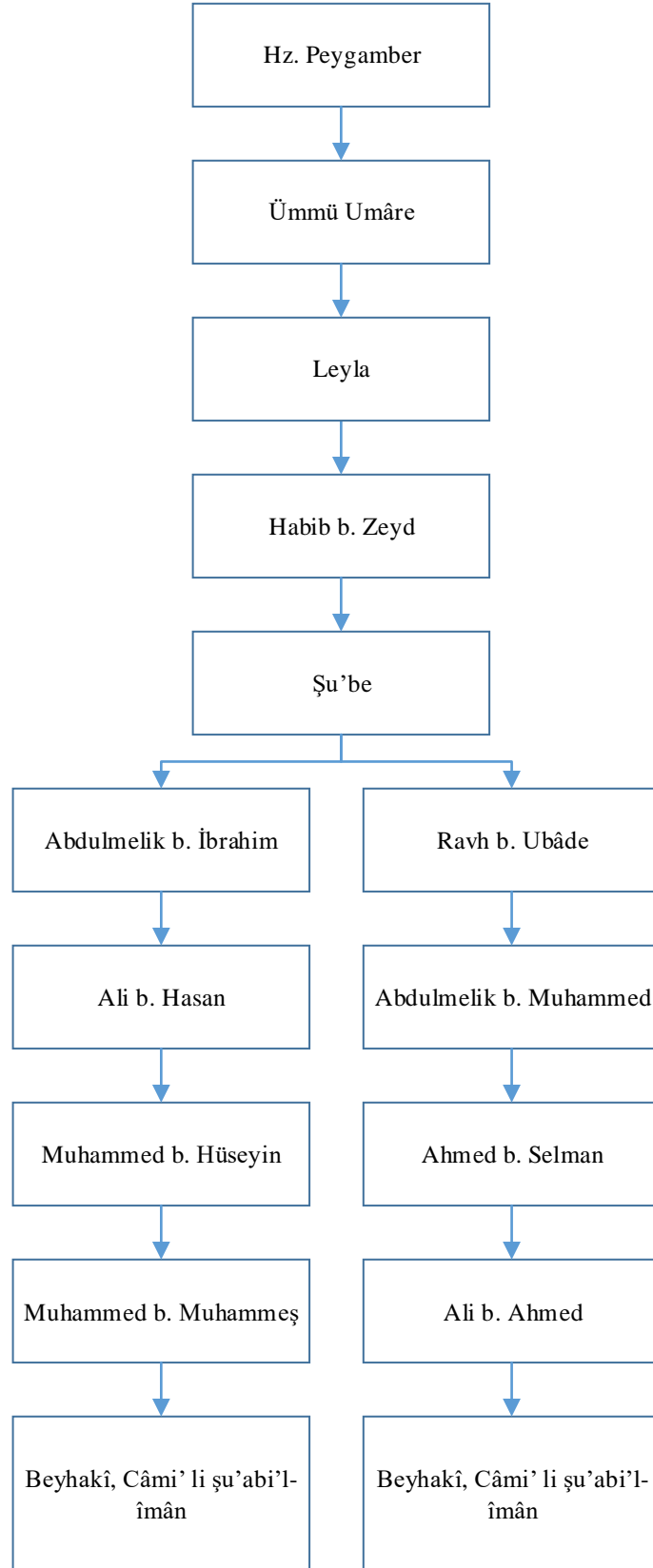
4.4.1.2.1.8. Abdussamed b. Abdulvaris ve Hâlid Rivayeti

4.4.1.2.1.9. İsa b. Yunus ve İbrahim b. Humejd Rivayeti

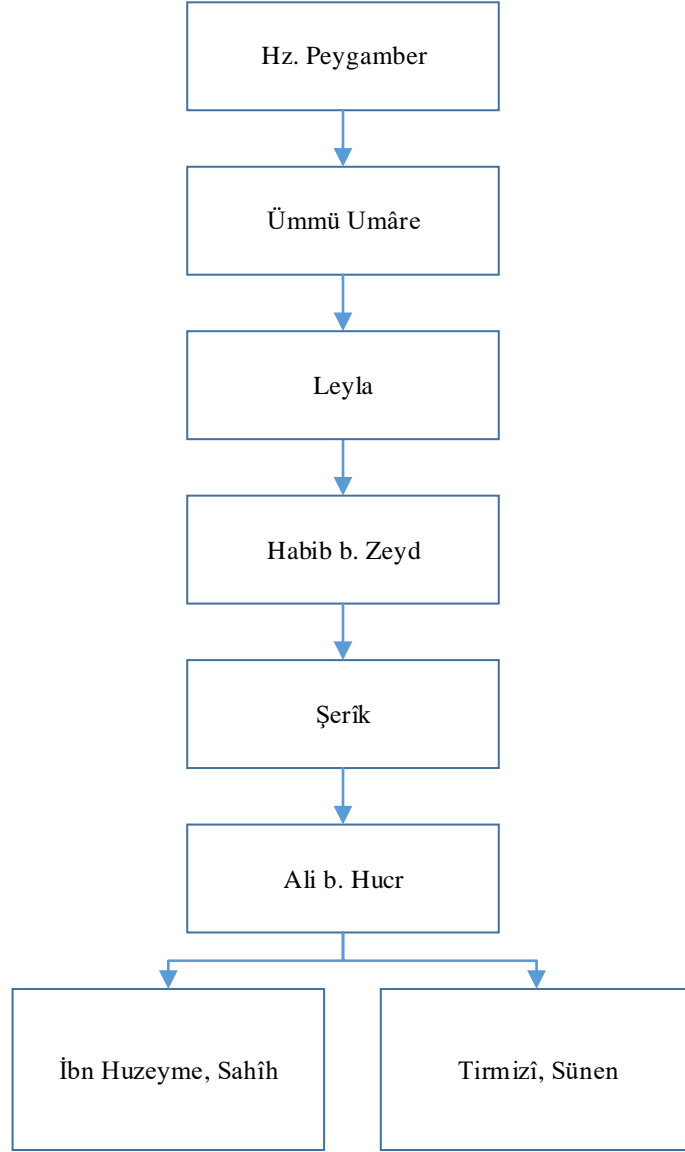

4.4.1.2.1.10. Abdulmelik b. İbrahim ve Ravh b. Ubâde Rivayeti

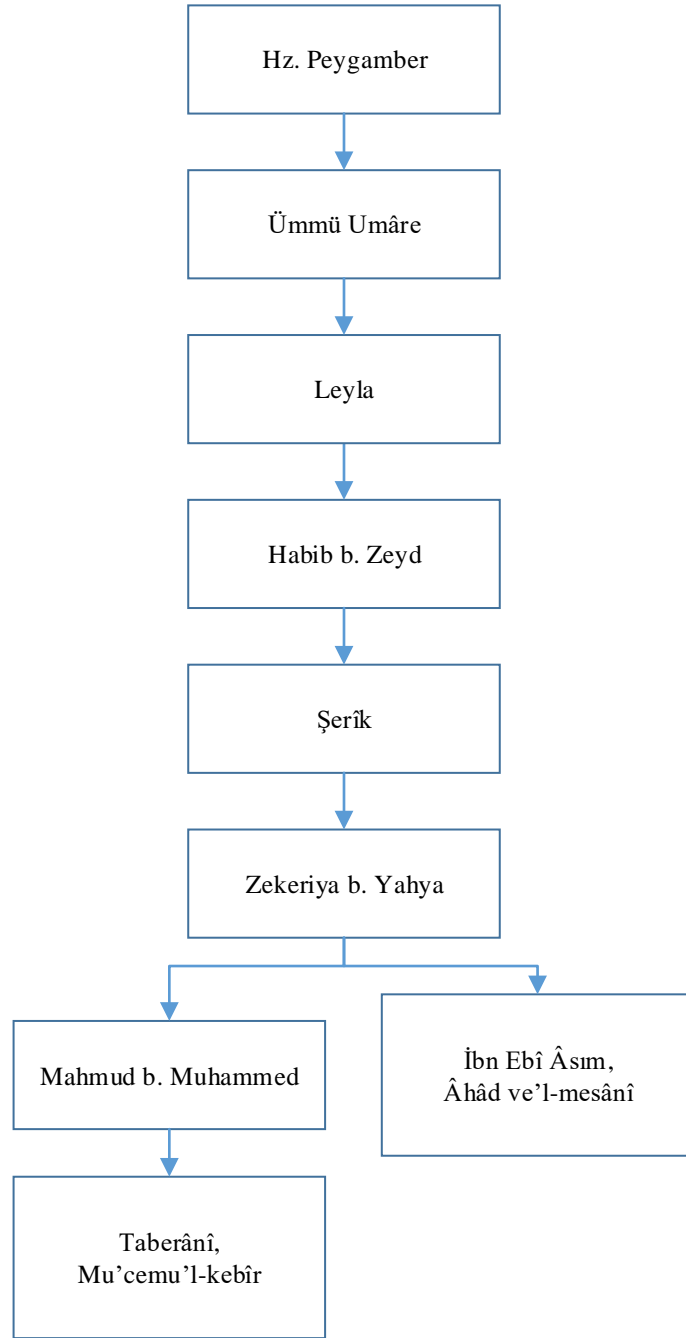

4.4.1.2.2. Şerîk Rivayetleri

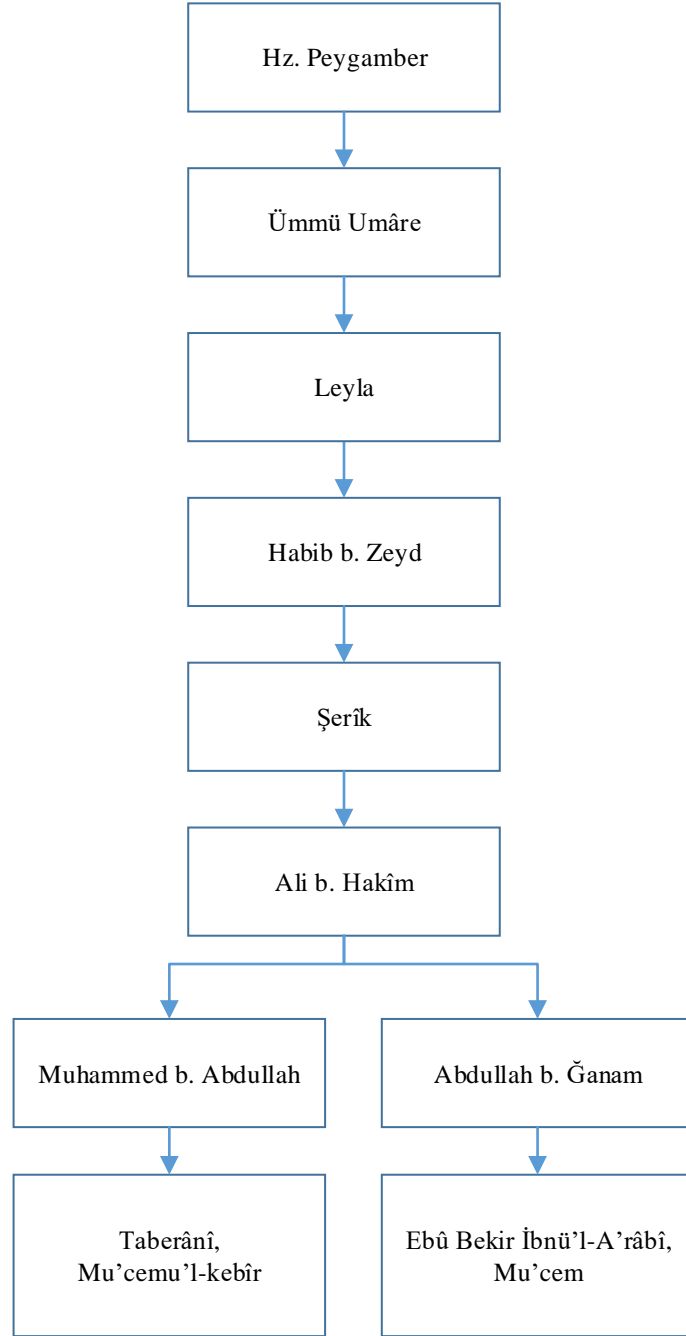
4.4.1.2.2.1. Ali b. Hucr Rivayetleri

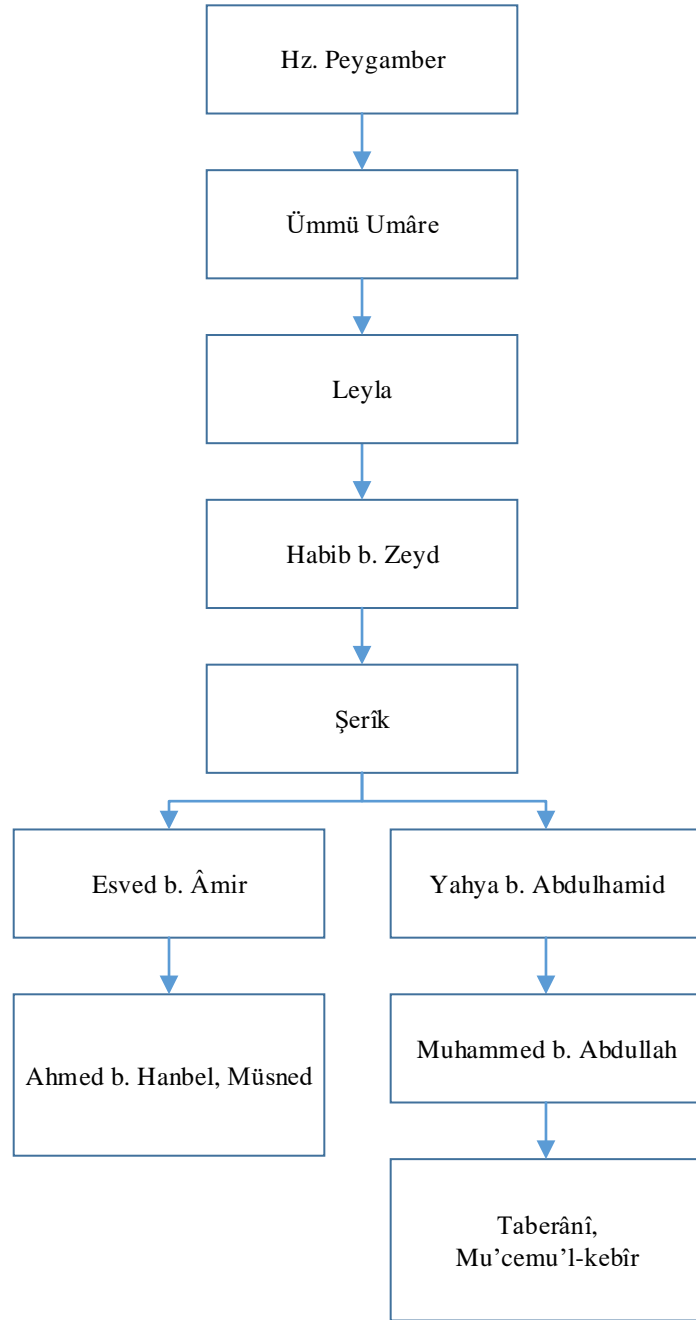
4.4.1.2.2.2. Zekeriya b. Yahya Rivayetleri

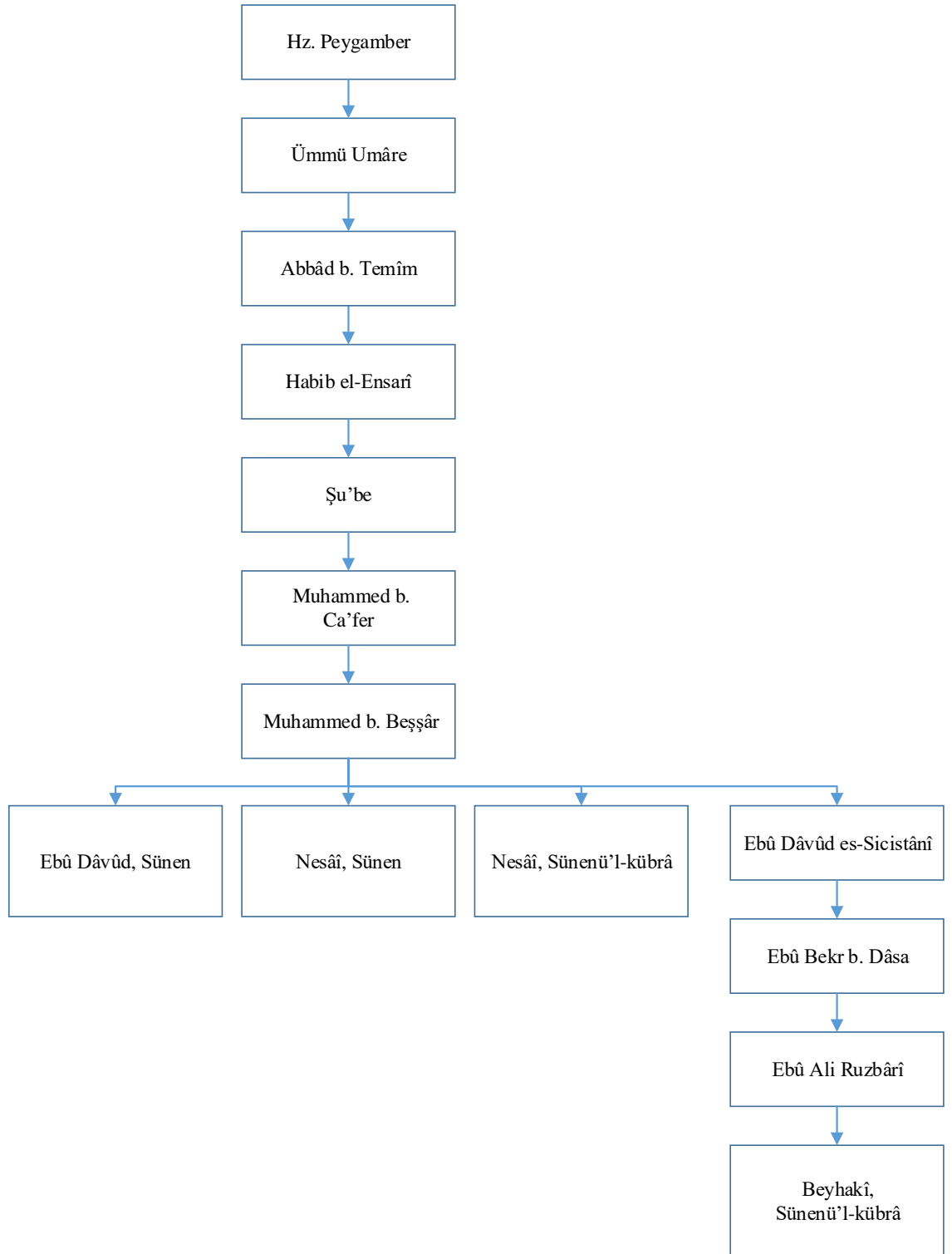
4.4.1.2.2.3. Ali b. Hakîm Rivayetleri

4.4.1.2.2.4. Esved b. Âmir ve Yahya b. Abdulhamid Rivayeti

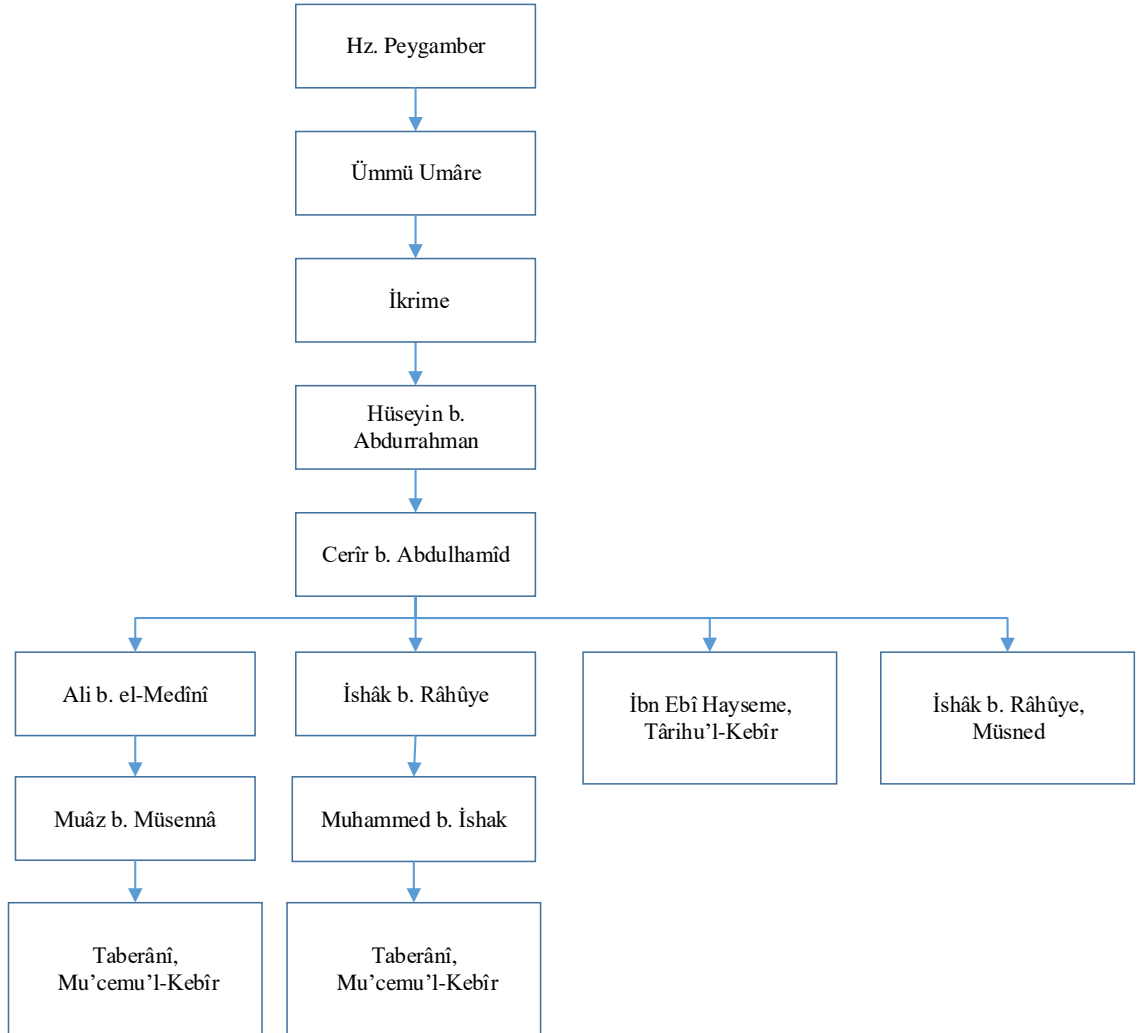

4.4.2. Abdest Rivayetleri

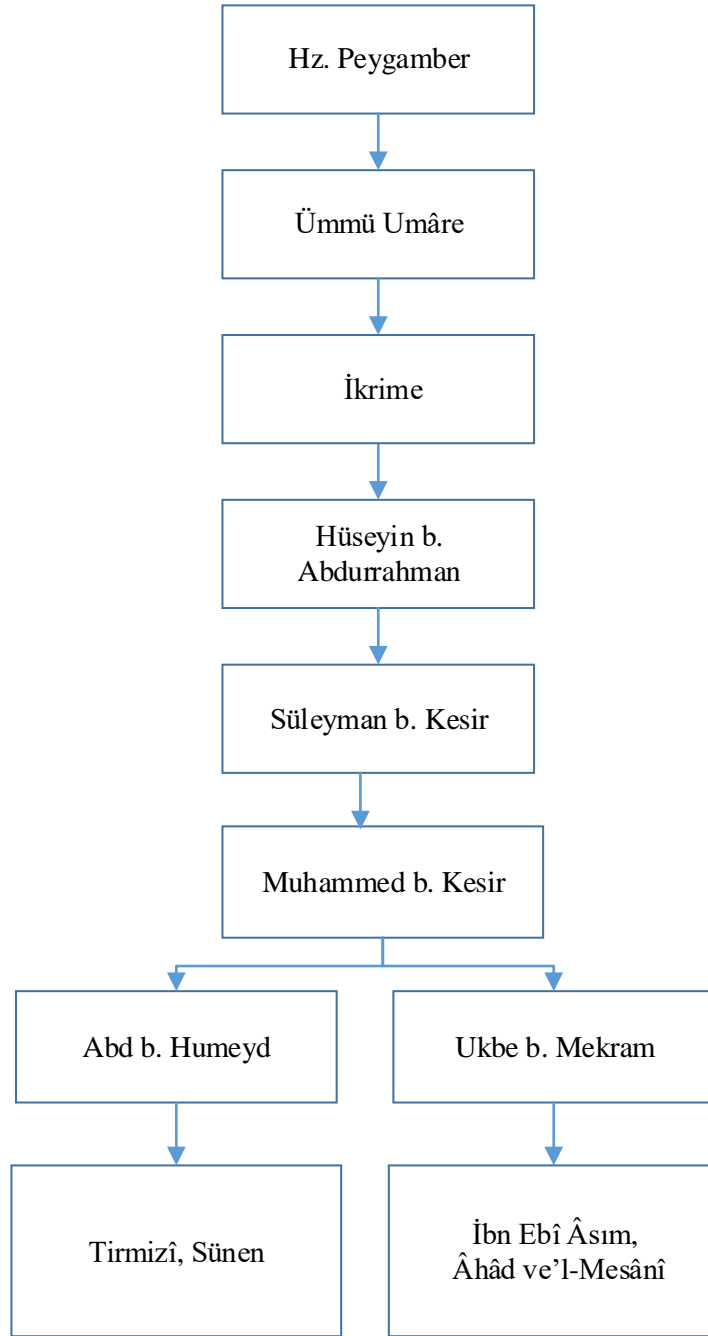

4.4.3. Sebeb-i Nüzûl Rivayetleri

4.4.3.1. Cerîr b. Abdulhamîd Rivayetleri

4.4.3.2. Süleyman b. Kesir Rivayetleri

5. SONUÇ

Nesîbe bint Ka'b, Hazrec kabilesine mensup olup ensardandır. Ümmü Umâre künyesi ile bilinmektedir. Babası Ka'b b. Amr, Annesi Rebâb bint Abdullah'dır. Abdullah b. Ka'b ve Bekkâin olarak bilinen sahabeler arasında zikredilen Abdurrahman b. Ka'b onun ana baba bir erkek kardeşleridir. Nesîbe bint Ka'b iki evlilik yapmıştır. İlk evliliğini Zeyd b. Âsım ile yapmış, ondan Abdullah ve Habib isminde iki oğlu olmuştur. Sonra Gaziyye b. Amr ile evlenmiştir. Ondan da Temîm ve Havle adında iki çocuğu olmuştur. Hz. Ebû Bekir onun üçüncü bir evlilik daha yapıp çocuk sahibi olduğunu ve çocuğunun vefat ettiğini dile getirmiştir. Nesîbe bint Ka'b ensardan Müslüman olan ilk hanım sahâbilerdendir. İkinci Akabe Biatı'nda bulunarak Resûlullah'a biat etmiştir. Birçok gazveye katılmış ve gazveler esnasında sergilediği fedakârlıklar anlatılmış, daha çok böyle tanınmıştır. Uhud ve Benî Kurayza gazvelerine, Bey'atürriydân'a, Hudeybiye Antlaşması'na, Hayber'in Fethi'ne, Umretü'l-Kazâ'ya, Huneyn Gazvesi'ne, Yemâme Savaşı'na katılmıştır. Aslında onun gazvelere katılma amacı yaralıları su taşıma ve onların tedavisi ile ilgilenme gibi geri hizmetleri yapmaktır. Ancak İslâm ordusunun zor durumda kaldığı anlarda geri durmamış kılıcı eline alıp cengâverce savaşmıştır. Evlatları ile birlikte Hz. Peygamber'in yanında olup Allah Resûlu'nu canı pahasına koruyan sayılı sahâbilerden biridir. Ciddi yaralar aldığı savaşlar olmuştur. Özellikle Uhud Savaşı'nda gerek kendisinin gösterdiği kararlılık gerekse evladı Abdullah b. Zeyd'i buna teşvik edişi nedeniyle Hz. Peygamber'in takdirini kazanmış, duasına mazhar olmuştur. Huneyn Gazvesi'nde de Müslümanların telaşa kapılıp sağa sola kaçtıkları gün Hz. Peygamber'in yanında olanlardan biri Nesîbe bint Ka'b'dır. O, yalancı Müseylime'nin, oğlu Habib'in uzuvlarını keserek şehid ettiğini öğrendiğinde de evladını bu uğurda feda ettiği için hamd ile karşılayan bir annedir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'de Allah Resûlu'nun vefatından sonra Ümmü Umâre'yi koruyup gözetmişlerdir. Nesîbe bint Ka'b'ın m. 634 yılında vefat ettiği bilgisi elimize ulaşmıştır.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Nesîbe bint Ka'b'ın sadece Hz. Peygamber'den hadis aldığı bilgisine ulaşılmıştır. O, herhangi bir sahâbîden hadis rivayet etmemiştir. Sahâbî olup birinci tabakadır. Kendisinden rivayette bulunanlar Hâris b. Abdullah, Abbâd b. Temîm, İbn Abbas'ın mevlası İkrime ve Leyla adlı câriyesidir. Ümmü Umâre'den katıldığı savaşlar itibariyle pek çok cihad rivayeti aktarılmıştır; ancak incelemeler neticesinde bu rivayetlerin siyer ve tabakat kaynaklarında yer aldığı görülmüştür. Hadis kaynaklarının cihad bölümlerinde bu rivayetlere ulaşılamamıştır.

Hadis kaynaklarında Nesîbe bint Ka'b'dan aktarılan hadisler abdest, oruç ve sebab-i nüzûl mevzularını içermektedir. Oruç hadisleri Nesîbe bint Ka'b'dan gelen en meşhur rivayetlerdir. Bu hadis Abdullah b. Mübârek'in *ez-Zühd ve'r-rekâik* adlı eserinde, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin *el-Müsned*'inde, Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın *el-Musannef*'inde, İbnü'l-Ca'd'ın *el-Müsned*'inde, İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde, İbn Râhûye'nin *el-Müsned*'inde, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde, Abd b. Humeyd'in *el-Müsned*'inde, Dârimî'nin *es-Sünen*'inde, İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde, Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde, İbn Ebî Âsım'ın *el-Âhâd ve'l-mesâni*'sinde, Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında, Ebû Ya'lâ'nın *el-Müsned*'inde, İbn Huzeyme'nin *es-Sahîh*'inde, Ebû Ali et-Tûsî'nin *Muhtasarü'l-ahkam*'ında, Ebû Bekir İbnü'l-A'râbî'nin *el-Mu'cem*'inde, İbn Hibbân'ın *es-Sahîh*'inde, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* ve *el-Câmi' li şu'abi'l-îmân* adlı eserlerinde, Ferrâ' el-Begavî'nin *Şerhu's-Sünne* adlı eserinde zikredilmiştir. İbn Râhûye'de ve Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*, *el-Câmi' li şu'abi'l-îmân* adlı eserlerinde ikişer, İbn Mâce, İbn Ebî Âsım, Tirmizî ve İbn Huzeyme'de üçer, Taberânî'de dört, Ahmed b. Hanbel'de beş

farklı tariklerle, mezkûr diğer eserlerde ise birer tariklerle yer almıştır. İsnadlar incelendiğinde bazı eserlerdeki tariklerin aynı olduğu görülmüştür. Rivayet 22 farklı kaynaktan 31 farklı isnad ile 50 farklı râvi tarafından aktarılmıştır. Hadisin mahrecinde Nesîbe bint Ka'b yerine Leyla bulunan bir hadis tespit edilmiş isnadı incelendiğinde rivayetin *sahabe mürseli* olduğu anlaşılmıştır. Kütüb-i Tis'a esas alındığında Tirmizî'de üç farklı tariklerle zikredilen hadisin ikisinin *sahih*, birinin *hasen*; İbn Mâce'de üç farklı tariklerle zikredilen hadisin üçüsünün de *sahih*; Dârimî'de bir tariklerle zikredilen hadisin *sahih*; Ahmed b. Hanbel'de beş tariklerle zikredilen hadisin dördünün *sahih*, birinin *hasen* olduğu görülmüştür. Hadisler metin açısından incelendiğinde lafzî olarak küçük farklılıklar olduğu ancak mana itibarıyla aynı oldukları tespit edilmiştir.

Abdest hadisi Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*, Nesâî'nin *es-Sünen* ve *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyhâkî'nin *es-Sünenü'l-kübra* adlı eserlerinde birer tariklerle zikredilmiştir. İsnadlar incelendiğinde bazı eserlerdeki tariklerin aynı olduğu görülmüştür. Rivayet 4 farklı kaynaktan 2 farklı isnad ile 9 farklı râvi tarafından aktarılmıştır. Azîmâbâdî, hadiste bahsedilen su miktarının Hz. Peygamber'in abdest aldığı su miktarı hakkında rivayet edilen hadisler arasında miktarın en azı olduğunu belirtmiştir. Kütüb-i Tis'a eserlerinin sıhhat tespiti yapıldığında Ebû Dâvûd ve Nesâî hadislerinin ikisinin de *sahih* olduğu görülmüştür. Hadisler metin açısından incelendiğinde lafzî olarak küçük farklılıklar olduğu ancak mana itibarıyla aynı oldukları tespit edilmiştir. Bu hadis Nesîbe bint Ka'b'dan başka oğlu Abdullah b. Zeyd tarafından da rivayet edilmiştir.

Sebeb-i nuzûlü olarak zikredildiği rivayetler; İshâk b. Râhûye'nin *el-Müsned*, Tirmizî'nin *es-Sünen*, İbn Ebî Hayseme'nin *et-Târihu'l-Kebîr*, İbn Ebî Âsım'ın *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr* adlı eserlerinde yer almaktadır. Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde iki, diğer eserlerde ise birer tariklerle yer almaktadır. İsnadlar incelendiğinde bazı eserlerdeki tariklerin aynı olduğu görülmüştür. Rivayet 5 farklı kaynaktan 5 farklı isnad ile 13 farklı râvi tarafından aktarılmıştır. Kütüb-i Tis'a eserlerinden olan Tirmizî rivayetinin sıhhat tespiti yapıldığında hadisin *hasen* olduğu görülmüştür. Bir kaynaktan hadisin İkrime'ye dayandırıldığı bir rivayet tespit edilmiştir. Bu hadis Nesîbe bint Ka'b'dan başka Ümmü Seleme tarafından da rivayet edilmiştir. Birden çok kaynaktan yer alan Ümmü Seleme rivayetlerinin Kütüb-i Tis'a eserleri arasında sadece Ahmed b. Hanbel'de yer aldığı görülmüştür.

Oruç rivayetleri'nin hepsi Leyla'dan, abdest rivayetlerinin hepsi torunu Abbâd b. Temîm'den, sebeb-i nuzûl rivayetlerinin hepsi İkrime'den bize ulaşmıştır. Hâris b. Abdullah ile gelen Nesîbe bint Ka'b rivayetleri Hudeybiye Antlaşması ve Hayber'in Fethi ile ilgili iki rivayeti içermektedir. Rivayetler Nesîbe bint Ka'b'ın katıldığı gazveler ve antlaşmalar bölümünde ilgili başlıklar altında zikredilmiştir. Nesîbe bint Ka'b, sened zincirlerinde ismiyle değil Ümmü Umâre künyesi ile yer almıştır. Leyla'nın efendisi olması nedeniyle oruç rivayetlerinde Ümmü Umâre künyesi de yer almadan "Leyla'nın Mevlası" olarak zikredildiği de olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. M. E. A. A. b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî. (ts). *ez-Zühd ve'r-Rekâik*. thk. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Abdurrezâk, E. B. A. b. H. b. N. es-San'ânî el-Himyârî. (h. 1403). *el-Musannef* (Cilt: 11, 2. Baskı). thk. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî.
- Abd b. Humeyd, E. M. A. b. H. b. N. el-Kissî (el-Keşşî). (1988). *el-Müntehab min el-Müsne'di Abd b. Humeyd*. thk. es-Seyyid Subhî el-Bedrî es-Sâmîrrâî vd. Kahire: Mektebetü's-Sünne.
- Ahmed b. Hanbel, E. A. A. b. M. b. H. eş-Şeybânî el-Mervezî. (1999). *el-Müsne'd* (Cilt: 50, 2. Baskı). thk. Şu'ayb el-Arnaût, vd. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.
- Aktaş, M. (2021). *Hz. Peygamber'in Savaşlarında Kadın*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları.
- Azîmâbâdî, E. T. M. Ş. H. b. E. A. ed-Diyânüvî el-. (h. 1415). *Avnu'l-ma'bûd*. (Cilt: 14). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Beyhakî, E. B. A. b. H. b. A. el-. (2003). *es-Sünenü'l-kübrâ*. (3. Baskı). thk. Muhammed Abdülkâdir A'tâ, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Beyhakî, E. B. A. b. H. b. A. el-. (2003). *el-Câmi' li şu'abi'l-îmân*. (Cilt: 14). thk. Abdulalî Abdulhamid, Riyad: Mektebetu'r-Ruşd.
- Bozkurt, N. ve Küçükaşçı, M. S. (2003). "Mekke". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 28, s. 555-563). Ankara: TDV Yayınları.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. el-. (h. 1422). *el-Câmiu's-sahîh*. (Cilt: 9). thk. Muhammed Züheyr b. Nasr, Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. el-. (ts) *et-Târîhu'l-Kebîr*. thk. Muhammed Abdülmuîd Hân, Haydarâbâd: Dâireti'l-Mearifi'l-Osmaniyye.
- Cemmâilî, E. M. T. A. b. A. b. A. el-Makdisî. (1994). *el-Menâkıbu'n-nisâ sahâbiyyati*. thk. İbrahim Salih, b.y: Dâru'l-Beşair.
- Çakan, İ. L. (1988). Abdullah b. Zeyd b. Âsım. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 1, s. 143). İstanbul: TDV Yayınları.
- Dârimî, E. M. A. b. A. b. el-Fazl, (2000). *es-Sünen*. (Cilt: 4). thk. Hüseyin Selim Esed, Riyad: Dâru'l-Muğnî.
- Ebû Dâvûd, S. b. E. b. İ. es-Sicistânî el-Ezdî. (2009). *es-Sünen*. (Cilt: 7). thk. Şu'ayb el-Arnaût, vd. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- Ebû Dâvûd, S. b. E. b. İ. es-Sicistânî el-Ezdî. (1983). *Suâlât Ebû Ubeyd el-Âcurrî*. thk. Muhammed Ali Kâsım, Medine: İslâm Üniversitesi Bilimsel Araştırma Dekanlığı.
- Ebû Nuaym, A. b. A. b. İ. el- İsfahânî. (1988) *Ma'rifetü's-sahâbe*. (Cilt: 7) thk. Âdil b. Yusuf el- 'Azâzî, Riyad: Dâru'l-Vatan.
- Ebû Nuaym, A. b. A. b. İ. el- İsfahânî. (h. 1405). *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakatü'l-asfiyâ*. (Cilt: 10, 4. Baskı). Beyrut: Dâru'l-Kitabü'l Arabî.
- Ebû Ya'lâ, A. b. A. b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî. (1984). *el-Müsne'd*. (Cilt: 13). thk. Hüseyin Selim Esed, Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs.
- Fayda, M. (1992). Bedir Gazvesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 5, s. 325-327). İstanbul: TDV Yayınları.
- Fayda, M. (1992). Bey'atürrıdvân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 2, s. 39-40). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ferrâ' el-Begavî, E. M. M. H. b. M. b. M. el-. (1983). *Şerhu's-Sünne*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd, Dimeşk-Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî.
- Güler, Z. (2012). Ümmü Atıyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 42, s. 314). İstanbul: TDV Yayınları.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, E. A. M. b. A. b. M. el-. (1990). *el-Müstedrek'ale's-sahîhayn*. (Cilt: 4). thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

- Hamîdullah, M. ve Avcı C. (2012). Uhud Gazvesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 42, s. 54-57). İstanbul: TDV Yayınları.
- Hamîdullah, M. (1998). Hayber. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 17, s. 20-22). İstanbul: TDV Yayınları.
- Hamîdullah, M. (1998). Hendek Gazvesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 17, s. 194-195). İstanbul: TDV Yayınları.
- Hamîdullah, M. (1998). Hudeybiye Antlaşması. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 18, s. 297-299). İstanbul: TDV Yayınları.
- Hamîdullah, M. (1998). Huneyn Gazvesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 18, s.376-377). İstanbul: TDV Yayınları.
- Hatib el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h. 1417.
- Heysemî, E. H. N. A. b. E. B. b. S. el-. (1992). *Buğyetu'l-bâhiss 'an zevâ'idi Müsnedi'l-Hâris*. (Cilt: 2). thk. Hüseyin Ahmed Salih el-Bekr. Medine: Sünnet ve Peygamber Biyografisi Hizmet Merkezi.
- Heysemî, E. H. N. A. b. E. B. b. S. el-. (h. 1412). *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*. (Cilt: 10). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Abdilberr, E. Ö. C. Y. b. A. b. M. b. A. en-Nemerî. (1992). *el-İsti'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. (Cilt: 4). thk. Ali Muhammed el- Becavi, Beyrut: Dâru'l-Ceyl.
- İbn Asâkir, E. K. A. b. H. b. H. b. A. b. H. ed-Dımaşkî eş-Şâfî. (1995). *Târîhu medîneti Dimeşk*. (Cilt: 70). thk. Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Ebî Hayseme, E. B. A. b. E. H. Z. b. H. (2006). *et-Târîhu'l-kebîr*. (Cilt: 2). thk. Salâh b. Fethî Hilâl, Kahire: el-Fârûk el- Hadîse li't-Tibâ'a ve'n-Neşr.
- İbn Ebî Şeybe, E. B. A. b. M. el-Absî el-Kûfî. (2006). *el-Musannef*. (Cilt: 16). thk. Muhammed Avvâme, Cidde: Dâru'l-Kible.
- İbn Ebû Âsım, E. B. A. b. A. b. D. b. M. eş-Şeybânî. (1991). *el-Âhâd ve'l-mesânî*. (Cilt: 6). thk. Bâsim Faysal Ahmed, Riyâd: Dâru'r-Râye.
- İbn Ebû Hatim, E. M. A. b. M. b. İ. er-Râzî. (1952). *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Haydarabad: Dâireti'l- Mearifi'l Osmaniyye.
- İbn Ebû Hatim, E. M. A. b. M. b. İ. er-Râzî. (2006). *İtel li İbn Ebî Hâtim*. thk. Said b. Abdullah Hamid vd, b.y: Metabiu'l-Humaydi.
- İbn Hacer, E. F. Ş. A. b. A. b. M. el-Askalânî. (h. 1415). *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. (Cilt: 8). thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud vd, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye.
- İbn Hacer, E. F. Ş. A. b. A. b. M. el- Askalânî. (h. 1326). *Tehzîbu't-tehzîb*. (Cilt: 12). Hindistan: Dâiretu'l-Me'ârif en-Nizâmiyye.
- İbn Hacer, E. F. Ş. A. b. A. b. M. (1986). el- Askalânî. *Takrîbü't-tehzîb*. thk. Mahmud Avvâme, Suriye: Dâru'r-Raşid.
- İbn Hibbân, E. H. M. b. H. b. A. el-Büstî. (h. 1396). *Mecrûhîn mine'l-Muhaddissîn ve'd-Duafâ' ve'l-Metrûkîn*. thk. Mahmud İbrahim Ziyad, Halep: Dâru'l-Vaî.
- İbn Hibbân, E. H. M. b. H. b. A. el-Büstî. (1993). *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balebân*. (Cilt: 18, 2. Basım). thk. Şu'ayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.
- İbn Hibbân, E. H. M. b. H. b. A. el-Büstî. (1973). *es-Sikât*. thk. Muhammed Abdülmuîd Hân, (Cilt: 9) Haydarabad: Dâireti'l- Mearifi'l-Osmaniyye.
- İbn Huzeyme, E. B. M. b. İ. b. H. es-Sülemî en-Nisâbü'rî. (1970). *Sahîhu İbn Huzeyme*. (Cilt: 4). thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî.
- İbn Mâce, E. A. M. b. Y. el-Kazvîni. (2009). *es-Sünen*. (Cilt: 5). thk. Şu'ayb el-Arnaût, vd, Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- İbn Râhûye, E. Y. İ. b. İ. b. M. el-Hanzalî el-Mervezî. (1991). *el-Müsned*. (Cilt: 5). thk. Abdülğafur Abdülhakk Hüseyin Bürr el-Belûşî, Medine: Mektebetu'l-İmân.

- İbn Sa'd, E. A. M. b. Sa'd b. M. K. H. el-Basrî el-Bağdâdî. (1968). *Kitâbu't-tabakâti'l-kebir*. (Cilt: 8). thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru's-Sadr.
- İbnü'l-A'râbî, E. S. A. b. M. b. Z. el-Basrî. (1997). *Mu'cem İbnü'l-A'râbî*. thk. Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, Suudi Arabistan: Dar İbnü'l-Cevzî.
- İbnü'l-Ca'd, E. H. A. b. C. b. U. el-Cevherî. (1990). *el-Müsned*. thk. Âmir Ahmed Haydar, Beyrut: Müessesetü Nâdir.
- İbnü'l Esîr, E. H. İ. A. b. M. b. M. eş-Şeybânî el-Cezerî. (1989). *Üsdü'l-ğâbe*. Beyrut: Dâru'l Fikr.
- Kallek, C. (2020). Müd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 31, s. 455-457). Ankara: TDV Yayınları.
- Küçük, R. (2001). İsnad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 23, s. 154-159). İstanbul: TDV Yayınları.
- Küçükaşçı, M. S. (2012). Umretü'l-Kazâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 42, s.153-155). İstanbul: TDV Yayınları.
- İclî, E. H. A. b. A. b. S. el-. (1984). *Târîhu's-Sikat*. b.y: Dâru'l-Baz.
- Mâtürîdî, E. M. M. b. M. b. M. el-. (2005). *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, (Cilt: 10) thk. Dr. Mecdi Baslum, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye.
- Mübârekpûri, E. U. M. A. b. A. el-. (ts). *Tuhfetü'l-Ahvezî*. (Cilt: 10). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye.
- Müslim, E. H. M. b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbüri. (ts). *el-Câmiu's-sahîh*. (Cilt: 4). Beyrut: Dâru'l-cil.
- Mizzî, E. H. C. Y. b. A. b. Y. el-. (1980). *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. (Cilt: 35). thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Nesâî, E. A. A. b. Ş. en-. (h. 1396). *Kitâbu'd-Duafâ ve'l Metrûkîn*. thk. Mahmud İbrahim Zayid, Haleb: Darü'l-Va'yi.
- Nesâî, E. A. A. b. Ş. en-. (2001). *es-Sünenü'l-kübrâ*. (Cilt: 12). thk. Hasan Abdülmün'im Şelbî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Nesâî, E. A. A. b. Ş. en-. (1986). *es-Sünen*. (Cilt: 9, 2. Baskı) thk. Abdulfettah ebu Gudde, Haleb: Mektebetü'l-Matbûâtü'l İslâmiyye.
- Nevevî, E. Z. Y. b. Ş. b. M. en-. (h. 1392). *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim*. (Cilt: 18, 2. Basım). Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi.
- Özkan, H. (2012). Ümmü Umâre. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 42, s. 332). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özkan, M. (2019). Medine Vesikası. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 2, s. 212-215, 3. Basım) Ankara: TDV Yayınları.
- Taberânî, E. K. S. b. A. b. E. et-. (1994). *el-Mu'cemu'l-kebir*. (Cilt: 25, 2. Baskı). thk. Hamdi Abdulmecid es-Silefî, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Taberânî, E. K. S. b. A. b. E. et-. (h. 1415). *el-Mu'cemu'l-evsat*. (Cilt: 10). thk. Tânk b. Avdillah b. Muhammed vd, Kahire: Dâru'l-Harameyn.
- Tayâlisî, E. D. S. b. D. b. el-Cârûd et-. (1999). *el-Müsned*. (Cilt: 4). thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Gize: Dâru Heccer.
- Tirmizî, E. İ. M. b. İ. b. S. (Y.) et-. (1998). *es-Sünen*. (Cilt: 6). thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l Garbi'l-İslâmî.
- Suyûtî, E. F. C. A. b. E. B. b. M. el-Hudayrî. (h. 1403). *Tabakatu'l Huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Tûsî, E. A. H. b. A. b. N. el-Horasani et-. (h. 1415). *Muhtasarü'l-ahkam*. thk. Enis b. Ahmed, Medine: Mektebetü'l-Guraba el-Eseriyye.
- Ukaylî, E. C. M. b. A. b. M. el-. (1984). *Duafâi'l-Kebîr*. (Cilt: 4). thk. Abdu'l-Mu'tî Emîn Kal'acî, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Vakıdî, E. A. M. b. Ö. b. V. el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî. (1989). *el-Meğazî*. (Cilt: 3, 3. Baskı). thk. Marsden Jones, Beyrut: Dâru'l-Alemi.

- Yahya b. Maîn, E. Z. Y. b. M. b. A. el-Mürri el-Bağdâdî. (ts). *et-Târih*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf, Dımeşk: Dâru'l-Memun li't-Turâsi.
- Yalçinkaya, Ö. F. (2021). *Erken Dönem İslâm Tarihinde Kadının Savaşlardaki Rolü*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazır, E. H. (ts). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Zehraveyn Yayıncılık.
- Zehebî, E. A. Ş. M. b. A. b. O. ez-. (1992). *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû Rivâye fi'l-Kütubi's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme vd, Cidde: Dâru'l-Kıbleti li's- Sekâfeti'l-İslâmiyye.
- Zehebî, E. A. Ş. M. b. A. b. O. ez-. (1985). *Siyeru alâmi'n-nübelâ*. (Cilt: 23, 3. Baskı). thk. Şuayb el-Arnaût gözetiminde bir grup araştırmacı, b.y: Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, (1998). E. A. Ş. M. b. A. b. O. ez-. (1998). *Tezkiratu'l-Huffâz*. (Cilt: 4). Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Zeylaî, E. M. F. O. b. A. b. M. b. Y. es-Sûfî el-Bârî ez-. (h. 1313). *Tebyînül-hakâik şerhi kenzi'd-dekâik*. Kahire: Daru'l Kutubu'l-İslâmi.
- Ziriklî, E. G. M. H. b. M. b. M. b. A. b. F. ez-. (2002). *el-A'lâm*. (15. Baskı). b.y: Dâru'l-İlm li'l-Melayin.